302253

STATISZTIKAI KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI: Dr ILLYEFALVI I. LAJOS

NAGY-BUDAPEST KÖZOKTATÁSÜGYE

ÍRTA

Dr ASZTALOS JÓZSEF

81. KÖTET 1. SZÁM

KIADJA: BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS STATISZTIKAI HIVATALA

Ára 5 pengő

Stat. O. 997/81.

STATISZTIKAI KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI: Dr ILLYEFALVI I. LAJOS

NAGY-BUDAPEST KÖZOKTATÁSÜGYE

ÍRTA

Dr ASZTALOS JÓZSEF

BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS HÁZINYOMDÁJA

340353

TARTALOM

Oldal

1. Nagy-Budapest terve és a közoktatásügyi statisztika 3
2. Népességi adatok a közoktatásügyi statisztikában 5
3. Nagy-Budapest tanintézetei 8
4. Kisdedóvás 12
5. Tankötelezettség. A tankötelesek beiskolázása 22
6. Elemi népoktatás 28
   a) Elemi mindennapi iskolák 28
   b) Elemi továbbképző iskolák 48
7. Tanoncoktatás 54
8. Középfokú oktatás 64
   a) Polgári iskolák 64
   b) Középiskolák 78
   c) Felső kereskedelmi és felső mezőgazdasági iskolák 84
   d) Óvónő-, tanító- és tanítónőképző intézetek 88
9. Szakoktatás 92
10. A tanulók anyanyelve és vallása 98
11. A tanulók kora. A tanulók szüleinek foglalkozása 102
12. Főiskolai hallgatók 108
13. Emberbaráti intézmények 113
14. Iskolánkivüli népművelés 115

M. T. AKAD. KÖNYVTÁRA
I. sz. Növedéknapló
1937. év 1305 sz.

Budapest székesfőváros házinyomdája 1936 — 11148 — Felelős nyomdavezető: Kurfürst István vezérigazgató.

1. Nagy-Budapest terve és a közoktatásügyi statisztika.

Amikor a fővárosunk körül kialakuló s ahhoz kapcsolódó elővárosövezetből, a főváros határához tapadó közigazgatási részekről és azoknak a belső maggal, a fővárossal való egyesítéséről, szóval Nagy-Budapest kialakulásáról beszélünk és leendő hatalmas országközpontunk kiépítésének a terveit szőjjük, a problémák sorozata merül fel előttünk. Vizsgálnunk kell a kérdés városépítési, gazdasági, közigazgatási, közlekedési, pénzügyi stb. oldalát. A kérdéskomplexumban, a nagy feladatok közt nem utolsó sorban áll a *közoktatásügyi* rész is, még pedig olyanformán, hogy elszigetelten nem is tárgyalható s nem is oldható meg, hanem csak a közigazgatási, a pénzügyi, a közlekedési s a többi más tervekkel összefüggően, miként a többi terveknek is foglalkozniok kell a közoktatásüggyel, illetőleg annak közigazgatási, pénzügyi stb. vonatkozásaival. A kérdéscsoportok területei tehát ilyen értelemben szorosan el sem határolhatók.

Nagy-Budapest közoktatásügyéről, legalábbis ami a tárgy egységes és összefogó átnézését és ismertetését illeti, eddig kevés szó esett. Lehetséges, hogy ennek még nem jött és nem jöhetett el az ideje, a kérdés még nem érett meg, de bizonyos az, hogy a többi problémákkal kapcsolatban ennek is meg kell oldódnia s épp ezért ezzel is foglalkoznunk kell. Nagy-Budapest létre fog jönni minden érdekellentét, kételkedés és halogatás ellenére, mert létrehozza maga az élet és az azzal járó fejlődés. A századforduló óta a városok és községek sora alakult ki a külső övezeten s a főváros is hovatovább kiépül a határáig s egybefolyik ezzel a külső gyűrűvel. A belülről és kívülről egymás felé karoló kölcsönös törekvés, közös cél az adott tények után a jogi helyzetet is megteremti. A közoktatás hálózatának ilyen szempontból vett szorgos vizsgálatával tehát nem szabad elmaradnunk. A vizsgálat előkészítéséhez pedig, gyakorlati és tudományos szempontból egyaránt, nélkülözhetetlen és elsősorban szükséges a *statisztikai megalapozás*, a statisztikai adatok pontos és hiánytalan felfektetése s ezen a réven a közoktatási élet jelenségeinek és a jelenségek kapcsolatainak a kutatása.

Az alábbi tanulmány ezt a célt kívánja szolgálni s épp ezért nem ad többet s nem akar mélyebbre nyúlni, mint amit a megalapozás, a statisztikai tényekkel való alátámasztás szolgálatában tehet. A feladat megoldá-

MADÁCH KÖNYVTÁRA

sában több olyan körülményre voltunk figyelemmel, amelyek a problémához közelebb hozzák a kutatót. Így magának a fővárosnak adatait is a legtöbb helyütt kisebb egységekre, *kerületekre* — éspedig az új kerületi beosztás szerint 14 kerületre — bontottuk szét, részben azért, mert ezek a részletadatok figyelmet érdemelnek és több szempontból érdekesek, részben mert a kisebb (kerületi) egységek a környék hasonló adataival könnyebben állíthatók párhuzamba. (Az új kerületek ilynemű adatai egyébként ezúttal először kerülnek közlésre.) Egy másik szempont a környék adatainak tagolása és szembeállítása *megyei városok és nagyközségek* szerint, feltüntetve ezáltal a nagyobb sűrűségű városi és a ritkább, inkább fejlődésben levő, községi tömörülések és gócpontok közötti különbségeket, amik arra mutatnak, hogy a községekből álló környékrész közelebb áll az ország vidéki részének a szintjéhez, míg a városi települések a főváros színvonala felé közelednek; egészben véve pedig a főváros és környéke közt a közoktatás terén is sokszor igen éles ellentét, színvonal-különbözet mutatkozik, aminek Nagy-Budapest megalkotásánál az egységes tanügyi igazgatás keretében el kell tünnie olymódon, hogy a fővárosnak a környéket a maga szintjéhez kell közelebb vonnia. A harmadik feladat volt Nagy-Budapest adatainak az *ország* nagy egészébe való beállítása és a nagy központ részesedésének, a közoktatási életben való legtöbbször domináló és túlsúlyt jelentő szerepének arányosítás útján való feltüntetése. Ennek a beállításnak viszont *iskolafajonkint* kellett történnie. Csak ilymódon nyerhetünk átfogó képet Nagy-Budapest és a vidék közoktatási hálózatának egymáshoz való arányairól s végeredményben a hálózat s az ahhoz kapcsolódó tevékenység megfelelő országos megoszlásáról. Mindezeket a körülményeket igyekeztünk a legfőbb *visszatekintő* adatok kíséretében ismertetni, közoktatásunknak és a közoktatási szervezetnek ezáltal a háború utáni — sőt, amennyire lehetett, háború előtti — fejlődését, *történeti* vázolását nyujtva.

A legújabb helyzetet visszatükröző részletes adatok kiterjednek a közoktatási élet statisztikailag megfogható valamennyi megnyilvánulására; adataink, amelyeknek segítségével az összes iskolafajokon végigkísérjük az érdeklődőt, általában az *1934/35. tanévre* vonatkoznak, minthogy teljes részletességgel legutoljára erről a tanévről állanak rendelkezésünkre. (Amennyiben erre nézve külön említés nincs, az adatok mindig az 1934/35. tanévről szólnak. Kivétel a főiskolai hallgatók 1935/36. tanévi, valamint az iskolánkívüli népművelés 1935. évi adatközlése.) A felsorakoztatott adatok a M. kir. Központi Statisztikai Hivatal mintaszerű és kiforrott rendszerű adatgyüjtéseinek az eredményei. (Az iskolánkívüli népművelésről szóló adatok kivételképen a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium adatgyüjtése alapján állíttattak össze); az országos eredmények közlései a legutóbbi (1935. évi) Statisztikai Évkönyvben találhatók meg. Nagy-Budapest adatainak sorában természetesen az országos eredmények közlési rendszerétől

eltérő adatösszeállítások is szerepelnek. (Így Budapest kerületeinek, a tankötelés tanulóknak, a környéken lakó főiskolai hallgatóknak adatai.)

Az adatok hiánytalan és sokféle vonatkozásban egymás mellé állított sorában nemcsak a Nagy-Budapest kérdésével foglalkozó szakemberek, hanem a statisztikai leírás útján felszínre hozott tanulságok s általában a tudományos statisztika eredményei iránt érdeklődők is sok figyelemreméltó részletet és megállapítást találhatnak s hasznosíthatnak a maguk szempontja és eszmeköre szerint.

2. Népességi adatok a közoktatásügyi statisztikában.

A közoktatásügyet ismertető statisztikai adatok elsősorban az iskolák szervezetével, az iskolahálózattal foglalkoznak s ennek keretében az iskolák típusát, jellegét, fenntartóját, kiépítettségét és felszerelését, továbbá tanítási rendszerét s általában belső életét veszik vizsgálat alá és tárják elénk. A közoktatásügyi statisztikának másik, a *demográfiai statisztikával* szorosan összefüggő része az iskolák népességével foglalkozik. *A tanszemélyzet* viszonyainak a megállapításában nemcsak az alkalmaztatás minősége, a megbízatás és a működés közelebbi megjelölése szerepelnek, mint lényeges kérdések, hanem a tanerők legfontosabb demográfiai viszonyai is, amelyeknek során a közoktatás körébe kapcsolódott pedagógiai személyzetnek a szorosan vett személyi adatai, de ezenkívül a többi, szociális és kulturális vonatkozású körülményei is (gyermekek száma, szolgálati idő, nyelvtudás) megvilágítást nyernek. Még nagyobb szerepük van a demográfiai adatoknak a *tanulók* statisztikájában, tekintettel arra, hogy itt már nagyobb tömegről, az iskolahálózat tulajdonképeni betöltő eleméről van szó, amelynél a demográfiai törvényszerűségek erősebben jutnak kifejezésre, mint a tanszemélyzet jóval kisebb körében.

Ha az összes közoktatási intézmények keretébe tartozó tanerőket és tanulókat (növendékeket, hallgatókat) a népoktatástól kezdve a felső oktatásig összefoglaljuk, az 1934/35. tanévi állapot szerint kereken 1,700.000 főt számláló tömeggel állunk szemben ; ez a létszám az 1935. évi (évközepi) népességnek 19·2%-át teszi. Eszerint *népességünknek közel* $^1/_5$ *része áll* pedagógiai szempontból vett *kapcsolatban a közoktatás intézményeivel.* Ugyanez az arány Nagy-Budapest környékén 15%-ot tesz a vidék (a Nagy-Budapesten kívül eső országrész) 20%-os arányával szemben ; ezt a különbözetet ismét a fiatalkorúak arányának a *vidék* javára billenő mérlege okozza s erre mutat az is, hogy a közoktatási intézmények mozgató elemeként szereplő népességből (1,700.000 fő) Budapestre csak 9·0% (154 ezer fő) jut, holott a népességi arány szerint 11·6%-nak kellene jutnia. A környékre ezzel szemben 4·3% (73 ezer fő) esik a tanintézetek népességéből, míg az összes népességből a környék 5·3%-kal részesedik.

A közoktatási intézmények népességének az összes népességben való helyét még erősebben és világosabban jelölhetjük meg, ha a tanszemélyzet és a tanulólétszám (fentebb összesített) csoportjait szétválasztjuk és a *megfelelő korú népességgel* vetjük össze. Ezt az egybevetést azonban legutoljára csak az 1930. évi népességre (illetőleg az 1930/31. tanévre) nézve ejthetjük meg, mivel a népesség korát illetőleg csak a népszámlálási adatokra támaszkodhatunk. Eszerint az 1930/31. tanévben (az 1930. évi népességi adatokkal összehasonlítva) volt:

	A tanuló-létszám a 3—24 éves népesség	A tanszemélyzet a 25—64 százalékában
Budapest	46·6	1·2
Budapest-környék	40·3	0·9
Nagy-Budapest	44·5	1·0
Magyarország	42·3	0·9
Magyarország (Nagy-Budapest nélkül)	41·9	0·8

A *kor* szerint elkülönített *népességben* tehát a főváros részesedési aránya, akár a tanszemélyzetet, akár a tanulólétszámot tekintjük, sokkal magasabb, mint a környék és a vidék részesedése s ezenkívül azt is látjuk, hogy az előbb közölt (általános) részesedési arányok így, a korviszonyok szemszögéből nézve, mennyire másképen — Budapest javára — módosulnak s már eleve jelzik azt, amit később a részletes adatoknál lesz módunkban taglalni, hogy a főváros tanintézetei a tanulóknak aránylag magas számát foglalják magukba és tanerővel is sokkal jobban vannak ellátva, mint a környék és a vidék tanintézetei.

A tanulólétszám leírásának a keretében a *személyi* körülmények (kor, lakóhely, vallás, anyanyelv, a szülő foglalkozása stb.) megállapítása s az ezekről szóló adatoknak nemcsak az álló, hanem a mozgó népesség keretébe való beillesztése és megfigyelése elsőrendű feladata a közoktatási statisztikai tevékenységnek. A tanulólétszám alakulásának a mozgó népesség keretében való figyelése a tanintézetek benépesülése, a létszám további alakulásának kutatása szempontjából is szükséges. (Mindezeket a közoktatási szempontból legszükségesebb népességi adatokat az 1. sz. tábla tartalmazza.) A közölt népességi adatok ismertetése nem lehet feladatunk. Az eddigi forrásmunkákban úgy az általános szempontokra, mint a részletekre nézve az érdeklődő megtalálhatja a szükséges felvilágosításokat.[1]) A közoktatási adatokkal való kapcsolatra viszont a részletes adatok ismertetésénél egyenkint lesz alkalmunk kitérni.

Itt legfeljebb kiemelhetjük azt, hogy Nagy-Budapest területe csak 0·5%-át teszi a mai Magyarország területének, népessége pedig $^1/_6$ része

[1]) L. elsősorban *dr. Thirring Lajos* rendkívül alapos, messzetekintő és az átfogó szempontokat is felkaroló, »Nagy-Budapest népessége« c. munkáját a Székesfővárosi Statisztikai Hivatal kiadványsorozatában. (78. kötet 1. sz.)

1. Nagy-Budapest népességének főbb adatai %-ban (1930.)

Város, község	Összes népesség	Anyanyelv			Vallás					Fiatalkorú népesség				
		magyar	német	egyéb	róm. kat. és gör. kat.	ref.	ág. h. ev.	izraelita	egyéb	3—5 éves	6—11 éves	12—14 éves	15—19 éves	összesen 3—19 éves
Budapest.														
I. kerület	25.339	92·9	5·4	1·7	74·4	11·4	6·7	6·4	1·1	2·4	6·5	2·5	9·1	20·5
II. «	52.047	93·0	5·5	1·5	69·9	12·3	6·4	10·5	0·9	2·5	6·4	2·6	9·8	21·3
III. «	60.465	90·5	6·8	2·7	75·6	10·4	4·2	9·2	0·6	4·2	8·8	2·8	9·2	25·0
IV. «	25.172	93·4	4·7	1·9	63·2	11·2	6·0	18·3	1·3	1·7	4·7	2·1	8·6	17·1
V. «	66.413	93·9	4·4	1·7	47·7	9·9	4·5	37·1	0·8	2·1	5·5	2·2	8·4	18·2
VI. «	100.153	94·5	3·7	1·8	46·2	9·7	4·1	39·3	0·7	2·2	5·5	2·2	8·8	18·7
VII. «	135.675	95·0	3·6	1·4	44·3	9·5	4·0	41·6	0·6	2·2	5·7	2·3	9·0	19·2
VIII. «	141.119	95·1	3·2	1·7	60·8	12·0	4·8	21·5	0·9	2·5	6·3	2·4	9·0	20·2
IX. «	99.617	95·0	3·0	2·0	67·6	14·2	5·1	12·0	1·1	3·3	7·7	2·6	9·1	22·7
X. «	65.756	94·7	2·7	2·6	73·4	15·4	5·0	5·5	0·7	4·6	9·6	2·8	9·6	26·6
XI. «	48.155	94·2	4·1	1·7	71·4	14·0	6·4	7·2	1·0	3·6	7·8	2·7	9·6	23·7
XII. «	42.455	93·4	5·3	1·3	71·5	13·3	6·7	7·6	0·9	2·9	7·0	2·6	9·5	22·0
XIII. «	76.542	94·9	2·7	2·4	72·6	13·8	4·9	8·0	0·7	4·7	9·3	3·2	9·1	26·3
XIV. «	67.276	95·5	2·8	1·7	67·2	14·9	5·2	12·0	0·7	4·2	9·0	3·0	9·3	25·5
Összesen ...	1,006.184	94·8	3·8	1·9	61·8	12·1	5·0	20·8	0·8	3·0	7·1	2·5	9·1	21·7
Budapest-környék.														
Budafok mv.	19.691	86·4	12·5	1·1	84·8	9·1	3·7	1·9	0·5	6·1	10·7	3·0	9·8	29·6
Kispest «	64.512	96·7	2·1	1·2	73·2	15·5	5·1	5·4	0·8	4·6	9·9	3·4	10·3	28·2
Pestszenterzsébet «	67.907	95·8	2·3	1·9	70·3	17·4	4·8	6·6	0·9	5·8	10·5	3·0	8·7	28·0
Pestszentlőrinc « [1])	30.611	97·3	1·5	1·2	72·7	17·5	5·5	3·2	1·1	5·8	11·3	3·2	9·2	29·5
Rákospalota «	42.949	97·7	1·5	0·8	71·7	14·6	7·1	6·0	0·6	4·6	9·7	3·2	10·7	28·2
Újpest «	67.400	95·0	2·7	2·3	66·8	11·3	4·2	16·9	0·8	4·5	9·0	2·9	10·0	26·4
Alag	3.015	96·3	1·5	2·2	77·2	15·1	5·3	0·9	1·5	5·1	10·1	2·9	12·1	30·2
Albertfalva	3.331	95·5	2·6	1·9	77.3	12·6	5·9	2·7	1·5	6·4	9·4	2·4	8·1	26·3
Békásmegyer	8.447	71·6	26·9	1·5	86·4	8·6	2·8	1·6	0·6	6·3	10·9	3·2	9·6	30·0
Budatétény	2.546	96·0	3·3	0·7	87·7	8·4	3·4	0·4	0·1	7·1	12·3	3·8	8·8	32·0
Cinkota	5.506	94·5	0·8	4·7	53·3	6·6	35·9	3·6	0·6	5·9	12·7	3·5	12·4	34·5
Csepel	22.901	91·0	7·4	1·6	75·9	15·3	5·1	2·8	0·9	5·8	10·7	3·1	9·1	28·7
Mátyásföld [2])	2.943	94·7	3·1	2·2	68·0	13·9	7·8	7·9	2·4	4·3	7·6	2·9	10·5	25·3
Nagytétény	7.160	86·5	11·6	1·9	82·5	11·7	3·0	2·2	0·6	6·4	12·0	3·3	9·7	31·4
Pesthidegkút	6.030	79·6	19·8	0·6	85·7	9·4	3·4	1·1	0·4	5·9	11·5	2·5	8·7	28·6
Pestújhely	11.340	95·8	2·7	1·5	71·6	17·0	4·7	5·9	0·8	5·1	9·3	2·7	9·6	26·7
Rákoscsaba	8.189	99·2	0·4	0·4	67·8	22·7	4·8	2·7	2·0	6·3	11·4	3·7	9·2	30·6
Rákoshegy	4.198	99·0	0·7	0·3	70·4	16·4	5·8	6·0	1·4	5·4	10·9	3·6	7·6	27·5
Rákoskeresztúr ...	7.550	97·6	1·1	1·3	55·8	5·7	35·0	3·0	0·5	7·1	12·9	4·1	10·1	34·2
Rákosliget	3.112	96·8	2·6	0·6	69·6	12·6	8·6	8·6	0·6	3·8	8·0	3·1	8·9	24·8
Rákosszentmihály .	14.083	96·5	2·3	1·2	74·0	13·5	5·8	5·9	0·8	5·4	10·3	3·0	8·7	27·4
Sashalom	11.792	97·6	1·8	0·6	73·2	15·1	6·7	4·4	0·6	6·2	11·9	3·2	8·3	29·6
Megyei városok	293.070	95·6	2·9	1·5	71·5	14·6	5·1	8·0	0·8	5·1	10·0	3·1	9·8	28·0
Nagyközségek	122.143	92·5	6·1	1·4	73·6	13·5	8·3	3·7	0·9	5·8	10·9	3·2	9·3	29·2
Együtt ...	415.213	94·7	3·8	1·5	72·2	14·3	6·0	6·7	0·8	5·3	10·3	3·1	9·6	28·3
Nagy-Budapest	1,421.397	94·4	3·8	1·8	64·8	12·8	5·3	16·3	0·8	3·7	8·0	2·7	9·3	23·7
Magyarország	8,688.319	92·1	5·5	2·4	67·2	20·9	6·1	5·1	0·7	6·2	12·2	3·1	4·4	25·9

[1]) 1936. január 1-étől kezdve megyei város. — [2]) Cinkota területéből 1933-ban alakult nagyközséggé.

az ország népességének. Nagy Budapest területéből 44% jut a fővárosra és 56% a környékre, míg a népesség 71—29 arányban oszlik meg a két rész között. Közoktatási szempontból különösen az óvóköteles (3—5 éves), a tanköteles (6—14 éves) korban és az azonfelüli, a tanulók jórészénél még iskolai tanulásra szánt (15—19 éves) életkorban levők adatai érdekelhetnek bennünket elsősorban; (a fentemlített táblák is ilyen csoportosításban tüntetik fel a fiatalkorú népességet). Szembetűnő az a nagy hiány, ami a születéseknek a háború alatt történt megcsappanása miatt a 12—14 évesek korosztályában mutatkozott az utolsó népszámlálás idején; (a 15—19 évesek csoportjából 1930-ban még csak az első korévet — a 15 éveseket — érte el ez az apadási hullám). Egyébként rendkívül jellemzőek és tanügyi szempontból megszívlelendők azok az adatok, amelyek a fiatalkorúak egyes korcsoportjainak a népességhez való arányaira mutatnak rá s szemléltetik azt, hogy a környéken a fiatalkorúaknak mennyivel kedvezőbbek az arányai. Amíg ugyanis az összes népesség 71—29 arányban oszlik meg Budapest és a környék közt, az alábbi korosztályok népességében a következő megoszlást látjuk:

	Nagy-Budapest			
	3—5	6—11	12—14	15—19
	éves népességéből jut (%-ban)			
Budapestre	58·1	62·5	66·1	69·6
Budapest környékére	41·9	37·5	33·9	30·4

Ugyancsak erre a körülményre mutatnak rá és igen tanulságosak az egyes korosztályok népességének az országos népességhez viszonyított arányai; eszerint Magyarország:

	Összes	3—5	6—11	12—14	15—19
		éves népességéből jutott (%)			
Budapestre	11·6	5·7	6·7	9·3	11·0
Budapest környékére	4·8	4·1	4·0	4·8	4·8
Nagy-Budapestre	16·4	9·8	10·7	14·1	15·8

Úgy az előbbi, mint az utóbbi arányok élénken tanuskodnak a környéki községek népességének fejlődő erejéről: Budapesten az egyes korosztályokon *felfelé* menve növekednek a részesedési arányok és csak a 15—19 évesek részesedése közelíti meg a normális szintet, míg a környéken a többi korcsoportok is megfelelően teltek. A népességnek ezt az ellentétes irányú fejlődését figyelemmel kell kísérnünk s a környéknek ezen az alapon mutatkozó törekvéseit a *közoktatási* intézményeknek a környék területén való további építése esetén mindenképen méltányolnunk kell.

3. Nagy-Budapest tanintézetei.

Az egyes iskolafajok adatainak részletes szemlélete előtt tekintsük át általánosságban Nagy-Budapest közoktatási intézményeinek a sorát (1. a 2. sz. táblát) és figyeljük meg azt, hogy az ország közoktatásának

2. Nagy-Budapest tanintézetei. — 1934/35.

Város, község	Kisdedóvó intézetek	Elemi mindennapi iskolák	Általános továbbképző iskolák	Gazdasági iskolák	Iparos-tanonc-iskolák	Kereskedő-tanonc-iskolák	Fiú- polgári iskolák	Leány- polgári iskolák	Közös polgári iskolák	Fiú- középiskolák	Leány- középiskolák	Felső kereskedelmi (felső mezőgazdasági) iskolák	Képzőintézetek	Szakiskolák
Budapest.														
I. kerület	6	8	1	—	—	—	1	1	—	1	1	—	1	—
II. «	5	10	—	1	3	—	1	2	—	4	2	2	2	1
III. «	12	14	—	3	—	—	2	3	—	1	—	[1]) 1	1	1
IV. «	1	5	—	—	4	—	—	2	—	2	4	—	1	2
V. «	3	9	—	—	3	—	2	1	—	2	3	3	—	2
VI. «	6	15	—	1	4	—	2	6	—	2	2	1	1	1
VII. «	5	19	—	2	6	1	4	5	—	3	—	2	2	6
VIII. «	7	18	1	2	6	2	2	4	—	5	2	1	1	10
IX. «	13	17	—	4	3	—	4	4	—	2	1	3	1	11
X. «	12	16	—	4	6	—	3	4	—	2	—	—	—	3
XI. «	4	12	1	1	—	—	1	2	—	1	2	1	1	2
XII. «	6	14	—	1	1	—	2	1	—	—	1	1	—	1
XIII. «	12	11	1	3	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—
XIV. «	13	12	—	2	3	—	2	3	—	2	2	1	—	2
Összesen ...	**105**	**180**	**4**	**24**	**39**	**3**	**26**	**40**	**—**	**27**	**20**	**16**	**11**	**42**
Budapest-környék.														
Budafok mv.	7	4	1	1	2	—	1	1	—	—	—	—	—	1
Kispest «	13	13	2	—	2	1	2	2	—	1	—	—	—	1
Pestszenterzsébet «	10	10	2	—	2	—	1	1	—	1	1	—	—	—
Pestszentlőrinc «	5	5	—	1	1	—	1	1	—	—	—	1	—	—
Rákospalota «	8	11	4	—	3	—	1	1	—	1	—	—	—	—
Újpest «	26	17	2	—	4	1	2	2	—	1	1	—	—	4
Alag	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Albertfalva	1	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Békásmegyer	1	2	1	1	1	—	1	1	—	—	—	—	—	—
Budatétény	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Cinkota	2	4	2	1	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—
Csepel	6	4	3	—	3	—	1	1	—	—	—	—	—	—
Mátyásföld	1	1	1	—	1	—	—	1	—	1	—	—	—	—
Nagytétény	1	3	2	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Pesthidegkút	2	4	2	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—
Pestújhely	4	1	1	—	1	—	1	1	—	—	—	1	—	—
Rákoscsaba	1	3	—	1	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—
Rákoshegy	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Rákoskeresztúr ...	2	2	2	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—
Rákosliget	1	1	—	—	1	—	1	1	—	—	—	—	—	—
Rákosszentmihály .	3	3	—	1	1	—	1	1	—	—	—	—	—	—
Sashalom	3	2	—	1	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—
Megyei városok	69	60	11	2	14	2	8	8	—	4	2	1	—	6
Nagyközségek	29	35	17	5	12	—	6	7	3	1	—	1	1	—
Együtt ...	**98**	**95**	**28**	**7**	**26**	**2**	**14**	**15**	**3**	**5**	**2**	**2**	**1**	**6**
Nagy-Budapest	**203**	**275**	**32**	**31**	**65**	**5**	**40**	**55**	**3**	**32**	**22**	**18**	**12**	**48**
Magyarország	**1.250**	**6.873**	**4.518**	**1.191**	**370**	**27**	**142**	**199**	**62**	**121**	**46**	[2]) **53**	**59**	**125**

[1]) Felső mezőgazdasági iskola. — [2]) Ebből 4 felső mezőgazdasági iskola.

nagy egészéből milyen szerep jut Nagy-Budapestre és hogy Nagy-Budapest — amennyire erre a nyers számok alapján következtetni lehet, — milyen arányban veszi ki részét a nemzetnevelés nagy feladatában. Erre nézve a következő, az összes közoktatási intézményeket (tehát a 2. sz. táblán nem szereplő 54 önálló gazdasági népiskolát, valamint a 38 főiskolát is) magába foglaló összeállítás nyujthat általános tájékoztatást:

	Tanintézetek (kisdedóvó-intézetek, iskolák)		Tanszemélyzet (óvószemélyzet, tanítók, tanárok)		Tanulólétszám (növendékek, tanulók, hallgatók)	
	szám	%-os részesedés	szám	%-os részesedés	szám	%-os részesedés
Budapest	546	3·6	7.193	20·6	150.765	9·0
Budapest-környék	304	2·0	1.865	5·3	70.371	4·2
Nagy-Budapest	850	5·6	9.058	25·9	221.136	13·2
Magyarország (Nagy-Budapest nélkül)	14.277	94·4	25.895	74·1	1,457.591	86·8
Magyarország (összesen)	**15.127**	—	**34.953**	—	**1,678.727**	—

A fentebb már hangsúlyozott megállapítást, amely kiemeli a főváros kulturális központiságát és a közoktatás ellátásában való erős túlsúlyát, ez a néhány, a kérdés lényegét mintegy sűrítetten összefoglaló adat még világosabban és erősebben szögezi le. Figyelemmel kell lennünk természetesen arra, hogy a mérleg jellegét elsősorban a népoktatási intézmények domináló szerepe szabja meg s ehhez képest érthető, hogy a *vidéknek* a közoktatási életben való részesedése a tanintézetek számában jut elsősorban kifejezésre, kevésbbé pedig a tanulólétszámban s még kevésbbé a tanszemélyzet számában. A fővárosban az arányok fordítottak: nagy iskolaegységek (tehát

3. A közoktatási intézetek oktató személyzete. — 1934/35.

Iskolafaj	Magyarország	Nagy-Budapest					
		Budapest		Budapest-környék		összesen	Magyarország %-ában
		szám	%	szám	%		
Kisdedóvóintézetek	1.700	289	63·9	163	36·1	452	26·6
Elemi mindennapi iskolák	19.625	2.385	71·9	934	28·1	3.319	16·9
Önálló (szaktanítós) gazd. isk.[1])	197	—	—	—	—	—	—
Tanonciskolák	2.302	446	70·8	184	29·2	630	27·4
Polgári iskolák	3.944	1.141	75·0	381	25·0	1.522	38·6
Középiskolák	3.244	1.138	90·5	119	9·5	1.257	38·8
Felső kereskedelmi iskolák	709	340	95·2	17	4·8	357	50·4
Felső mezőgazdasági iskolák	43	13	100·0	—	—	13	30·2
Képzőintézetek	860	188	90·8	19	9·2	207	24·1
Szakiskolák	1.248	653	93·2	48	6·8	701	56·2
Főiskolák	1.081	600	100·0	—	—	600	55·5

[1]) A többi (általános és gazdasági) továbbképző iskolákban a tanítást kevés kivétellel az elemi mindennapi iskolák tanítói látják el.

viszonylag kevés iskola) mellett jóval nagyobb részesedés a tanulók számában s még nagyobb — szinte feltűnően nagy — részesedés a *tanszemélyzetben*. Ehhez hasonló az arányok sorakozása a községekben is: 2·0%-os rész a tanintézetek, 4·2%-os a tanulók és 5·3%-os a tanerők számában.

4. A közoktatási intézetek tanulólétszáma. — 1934/35.

Iskolafaj	Magyarország	Nagy-Budapest					
		Budapest		Budapest-környék		összesen	Magyarország %-ában
		szám	%	szám	%		
Kisdedóvóintézetek	124.789	10.380	52·5	9.375	47·5	19.755	15·8
Elemi mindennapi iskolák	969.214	51.979	56·6	39.822	43·4	91.801	9·5
Elemi továbbképzőiskolák	339.380	4.797	51·8	4.456	48·2	9.253	2·7
Tanonciskolák	43.184	14.759	83·3	2.958	16·7	17.717	41·0
Polgári iskolák	91.767	25.387	71·1	10.316	28·9	35.703	38·9
Középiskolák	67.791	24.248	90·0	2.706	10·0	26.954	39·8
Felső kereskedelmi iskolák	8.540	4.386	96·1	178	3·9	4.564	53·5
Felső mezőgazdasági iskolák	412	122	100·0	—	—	122	29·6
Képzőintézetek	9.913	2.340	93·3	167	6·7	2.507	25·3
Szakiskolák	8.649	4.207	91·5	393	8·5	4.600	53·2
Főiskolák	15.088	8.007	100·0	—	—	8.007	53·0

Ez az átpillantás mindenesetre csak nagyon messziről tájékoztat Nagy-Budapest imént érintett kulturális szerepére nézve. A kérdést részletesen (iskolafajonkint) is kell tanulmányoznunk; adataink részletes ismertetése előtt azonban még egy külön áttekintésben — a fentebb közölt főadatokat részleteire bontva — szemléltetjük itt azt, hogy Nagy-Budapestnek a közoktatási életben való említett szerepe *iskolafajonkint* miképen jut kifejezésre. (L. a 3. és 4. sz. táblákat.) Az egyik összeállítás az *oktatószemélyzetről*, a másik a *tanulólétszámról* szól; ezeknek kiegészítéséül álljanak itt egyúttal azok az arányok is, amelyek a *tanintézetek* számának (1. a 2. sz. táblát) *Nagy-Budapestre eső hányadát* (%) mutatják:

Kisdedóvóintézetek	16·2	Középiskolák	32·3
Elemi mindennapi iskolák	4·0	Felső kereskedelmi (felső mezőgazdasági) iskolák	34·0
Elemi továbbképzőiskolák	1·1		
Tanonciskolák	17·6	Képzőintézetek	20·3
Polgári iskolák	24·3	Szakiskolák	38·4

Adataink alapján megállapíthatjuk, hogy Nagy-Budapest népoktatásé intézményei (kisdedóvóintézetek, elemi mindennapi iskolák) az iskolák is a tanulók számához képest *tanerővel* bőven vannak ellátva; az elemi továbbképző oktatás az országos arányhoz mérten kevés szerepet játszik Nagy-Budapesten. A tanoncoktatás terén ezzel szemben Nagy-Budapestre tekintélyes arány jut: *a tanulók számát illetőleg jó* $^4/_{10}$ *rész.* Közel ilyen nagy a

részesedési arány a középfokú iskolák tanulólétszámában is, a tanonciskoláktól eltérő azzal a különbséggel, hogy emitt a tanszemélyzet létszáma is teljesen arányban áll a tanulólétszámmal. Különösen a *felső kereskedelmi iskolák és szakiskolák* tanerő- és tanulólétszáma duzzadt meg erősen Nagy-Budapesten a vidékhez képest: mindkét létszámnak *több mint a felerésze* az ország központjára jut. Hozzáfűzhetjük még ehhez — a felsőoktatásra nézve — azt, hogy ezen a téren a tanerőket illetőleg több, mint feleréssel, a hallgatókat illetőleg pedig $^1/_3$ résszel részesedik a főváros az országos létszámban.

4. Kisdedóvás.

Az első kisdedóvó intézet felállítása Budán történt több mint száz évvel ezelőtt (1828-ban); a társadalom és magánosok áldozatkészsége a későbbi időben egyre több óvodát hozott létre, de a tulajdonképeni fejlődés ezen a téren csak a 60-as évek végén indult meg s erősebb tápot csak 1876-tól kezdve kapott, amikor az állam is a fenntartók sorába lépett; ennek a fejlődésnek kiemelkedő mozzanata a kisdedóvás ügyének törvényes rendezése az 1891. évi XV. t.-c.-kel. Az intézetek fenntartása innen kezdve javarészt az államra és a községekre hárul. A háború előtt közel 3000 kisdedóvó működött s ebből kerekszámban 2200 (azaz $^3/_4$ rész) *rendes* kisdedóvó volt. Ez utóbbiaknak a felerészét az állam, $^1/_3$-át a községek tartották fenn.

A törvény szerint minden szülő (ott, ahol ilynemű intézet áll fenn) köteles 3—6 éves gyermekét (addig, míg a tankötelezettség kötelékébe nem kerül) óvóintézetbe járatni, amennyiben otthon nem részesül állandóan kellő gondozásban és felügyeletben. Az óvókötelezettség tehát ilyen értelemben *feltételes*. Azok a községek, amelyek bizonyos nagyobbösszegű állami adót fizetnek, kötelesek rendes kisdedóvót felállítani. Ezeknek a vezetését képesített kisdedóvónők látják el. A kevésbbé tehetős községek állandó vagy nyári menedékházat létesítenek; ezeknek szabály szerint csak dajkák a vezetői, akik megfelelő (vezetőnői) oklevéllel vannak ellátva vagy csak gyakorlati képzettség alapján működnek.

A törvény intézkedéseit teljes mértékben a mai napig sem sikerült keresztülvinni, ami érthető is, ha tekintetbe vesszük, hogy tulajdonképen a nemzetnevelési szempontból oly fontos elemi iskolai hálózat kiépítése sem sikerült idáig teljes mértékben s az evégett megindult nagyszabású iskolaépítési akció az elemi oktatásügy terén nagyarányú javulást jelentett, de a kisdedóvás ügyét anyagi eszközök híjján már alig karolhatta fel.

A háború után a kisdedóvás terén visszaesés állott be: az intézetek és a gondozott gyermekek száma egyaránt csökkent. A megszálló csapatok leginkább az óvóintézetek helyiségeit használták fel katonai célokra; az óvószemélyzetben is hiányok mutatkoztak, a gondozottak száma pedig a háborús születések, nemkülönben a nehéz gazdasági viszonyok miatt

az 1918—1923. évek folyamán igen alacsonyan állott és csak 1924-től kezdve emelkedett ismét jelentékenyebben. A háború után (1919/20-ban) 743 rendes kisdedóvóintézetünk volt s ez a szám a legutóbbi tanévig (1934/35-ig) 1089-re emelkedett, ami 47%-os gyarapodásnak felel meg. Ezt a fejlődést természetesen az óvószemélyzet számának jelentékeny (41%-os) növekedése is nyomon kísérte, de legerőteljesebb volt a gondozott gyermekek számának a növekedése: az 1920/21. tanévi 54 ezerről a legutóbbi 112 ezerig; 15 év alatt tehát több, mint kétszeresére nőtt a gondozott gyermekek száma. A háború után megnövekedett születési szám 1923-ban és 1924-ben kezdte duzzasztani az óvóintézetek népességét, úgyhogy a rendes kisdedóvókban már 1926/27-ben elértük a százezres létszámot. Kétségtelen, hogy a gyermeklétszám szükségszerűen növelte az intézetek számát s különösen az 1925/26—1930/31. tanévekben, tehát összesen hat tanév alatt, a szokottnál nagyobb számmal nyíltak meg az óvóintézetek: mintegy 200 új intézetről számolhatunk be a jelzett idő alatt.

Az óvóintézetek háromféle típusa közül Budapesten és környékén csak a rendes (azaz *óvónői* oklevéllel képesített vezetővel ellátott) kisdedóvóintézeteket találjuk meg, ami Nagy-Budapest kulturális fejlettségi fokának természetes következménye. Menedékház egyébként is mindössze 161 van az országban, ami a fennálló 1250 óvóintézetben alig 13%-ot jelent. (Ebben a tekintetben a fejlődés is elég szembetűnő; a háború után még 15% volt a jelzett arány.) A törvényhatósági jogú városok közül csupán Debrecenben, Győrben és Szegeden találunk menedékházat, együttesen 4-et s ezeket maguk a városok tartják fenn. Pest vármegye egyéb részeiben is mindössze 4 a menedékházak száma. (Ehhez képest a következőkben, amennyiben Nagy-Budapest kisdedóvóintézeteiről teszünk említést, mindenütt rendes kisdedóvót kell értenünk.)

Ha már most Nagy-Budapest kisdedóvásügyének fejlődését az országos fejlődés keretébe illesztve szemléljük, elsősorban arra a megállapításra juthatunk, hogy az nem maradt el az utóbbinak (az országosnak) aránya mögött, másodsorban pedig arra, hogy a fővárosnak ebben a gyarapodásban sokkal kisebb része van, mint a környéknek. Ez az utóbbi megállapítás arra mutat, hogy a fővárosban ez az intézmény már korábban jutott a fejlődésnek egy bizonyos magasabb pontjára s azon mintegy megállapodott, míg a környéknek a háború után — főkép az elmult (1925—35-ös) évtized alatt — kellett, a népességi és gazdasági fejlődést nyomon követve, a kisdedóvásügy terén is megtennie a szükséges pótlóintézkedéseket. Amig az országban 1925/26-tól 1934/35-ig az óvóintézetek száma 23%-kal, az okleveles és vezető óvószemélyzeté 24%-kal, a gondozott gyermekeké pedig közel 10%-kal emelkedett, ugyanezek az arányok Nagy-Budapestre vonatkoztatva 22, 35 és 19%-ot, tehát jóval nagyobb arányt jelentenek. Közelebbről tekintve azonban az adatokat, a következő kép alakul ki:

		Óvóintézet 1925/1926	Óvóintézet 1934/1935	Óvószemélyzet (okleveles és vezető) 1925/1926	Óvószemélyzet (okleveles és vezető) 1934/1935	Gondozottak 1925/1926	Gondozottak 1934/1935
Budapest		102	105	203	289	9.679	10.380
Budapest-környék	m. városok	47	69	98	115	5.050	6.458
	nagyközségek	17	29	34	48	1.822	2.917
	együtt	64	98	132	163	6.872	9.375
Nagy-Budapest		166	203	335	452	16.551	19.755
Magyarország		1.015	1.250	1.370	1.700	113.892	124.789

Az ország és Nagy-Budapest kisdedóvásának mondott fejlődési arányai mellett maga Budapest tehát alig vett részt a gyarapodásban ; az intézetek száma itt mindössze 3 intézettel, a gondozott gyermekeké pedig alig 7%-kal emelkedett a jelzett idő alatt. A környező városokban pedig ugyanekkor 22, a községekben pedig 12 új óvóintézetről számolhatunk be; a környék tehát együttesen 34 egységnyi gyarapodást mutathat fel az elmúlt decennium alatt s ezzel kapcsolatosan az óvóintézetbe járó gyermekek száma is a környéken ugyanekkor *36%-kal gyarapodott:* 28%-kal a megyei városokban és 60%-kal a községekben. A megyei városok közül Újpesten emelkedett leginkább az óvóintézetek száma : összesen 11 új intézet jött létre, míg a többi környékvárosok csak 2—3, a községek pedig csak 1—2 új óvodát mutathatnak fel s legfeljebb Csepel emelkedik itt ki 5 új óvóintézetével. Rákoshegyen és Mátyásföldön korábban még nem volt óvóintézet ; az előbbi község 1929/30-ban kapott óvodát (két vezetővel), az utóbbi 1933/34-ben (egy vezetővel). Alagon és Budatétényen ezidőszerint még nincs óvoda.

Az óvóintézetek számának a fejlődéséhez képest gyarapodott az óvószemélyzet is ; Újpesten 21-gyel szaporodott az óvószemélyzet száma a fentjelzett időszakban, Csepelen pedig 8-cal. A többi városokban ezzel szemben még leépítést is láthatunk ; így Kispesten 9 fővel kellett csökkenteni az óvószemélyzet számát.

Az 1926-ban megindult iskolaépítési akció annakidején egy kisebb összeget (1,160.000 pengőt) irányzott elő a kisdedóvók építésének előmozdítására. Elsősorban a szociális szempontok érvényesültek a sürgősségi sorrend felállításában. Az akció nagyobbrészt Pest megyét karolta fel, amennyiben itt 29 óvóintézet felállítását biztosította pénzügyileg, míg az ország többi részére nézve csak 18 volt a biztosított óvóintézetek száma. A 29 Pest-megyei biztosított óvóintézet közül 21 esett a főváros környékére, ami nyilvánvalóvá teszi azt, hogy a főváros környéke rászorult ezen a téren a segítségre. Az akció kivitele több helyen eltért az eredeti tervtől : így elsősorban feltűnő, hogy Rákospalota a tervezett 5 új óvoda helyett csak 1-et kapott, Pestújhely és Rákosszentmihály is 1—1-gyel kevesebbet az előirányzott számnál, de ezzel szemben Újpesten már 1929/30-ig 8 új intézet létesült (míg az akció csupán 1-et tervezett) és Pestszentlőrincen, Csepelen, Cinkotán, valamint Pesthidegkúton 1—1 óvodával több épült fel, mint amennyit

az építési akció a tervben felvett. Úgy látszik, hogy a gyakorlati élet követelményei időközben más helyzetet idéztek elő, olyant, aminőt az eredeti célkitűzések és elgondolások még nem vehettek figyelembe.

A gondozott gyermekek 1934/35. tanévi számát az 1925/26. tanévi létszámhoz hasonlítva, figyelembe kell vennünk azt, hogy a környék népessége (különösen a községeké) 1920—1930. közt, annak ellenére, hogy az alsóbb korosztályok háborús kiesése erre az évtizedre esik, erős ütemben és megszakítás nélkül növekedett: *10 év alatt 44%-kal.* Az óvóköteles gyermekeket a háborús kiesés az 1923., legfeljebb az 1924. évig érintette, amint ez az óvóintézetben gondozottak országos számának az alakulásából kitűnik. Az 1925/26. tanévben már a háború utáni magas születési számból kerültek ki az óvóintézetek gondozottai. Innen kezdve tehát a 3—5 évesek erősebb növekedéséről már nem lehetett szó; a főváros környékén azonban az odavándorlás további erős és állandó gyarapodást von maga után: a 3—5 évesek száma a két népszámlálás közt 83%-kal nőtt s ez a folyamat ma is fennáll. Ezért érthető, hogyha a gondozottak mai létszámát egy későbbi (az 1929/30.) tanévvel vetjük össze, a gyarapodásnak jóval kisebb arányait kapjuk. A gondozott gyermekek számának a növekedése ugyanis Nagy-Budapesten az 1934/35. tanévig százalékos arányban a következő volt:

		1925/1926-tól	1929/1930-tól
Budapest		7·2	1·7
Budapest-környék	megyei városok	27·9	10·7
	nagyközségek	60·1	3·6
	együtt	36·4	8·4
Nagy-Budapest		19·4	4·8

Ugyanezek az arányszámok Magyarországon: 1925/26-tól + 9·6%, 1929/30-tól — 0·6%. Országos viszonylatban a születések időközben beállott csökkenése mutatkozik a gondozottak számában, míg a főváros környékén ugyanekkor még tovább tart a gyarapodás. Egyenkint vizsgálva a környék megyei városait, azt látjuk, hogy az utolsó 5 évben általában mindegyik városban elég erőteljes (13—41%-nyi) volt az óvóintézetek gondozottainak gyarapodása, csupán Kispesten látunk feltűnő (23%-os) visszaesést. (Az 1925/26. tanévhez viszonyítva ez a visszaesés 12%-os.) Ugyanez a feltűnő jelenség mutatkozik Budapest (régi) I. kerületénél és III. kerületénél. Az előbbiben 24%-kal, az utóbbiban 11%-kal esett vissza 5 év alatt a gondozottak száma. Más kerületekben ezzel szemben ugyanekkor nagyobb gyarapodást látunk; így a (régi) VI. és VII. kerület 18—19%-os, a IX. és a (régi) X. kerület óvóintézeti gondozottainak száma 4—6%-os növekedést mutat fel. Tehát a gyarapodás éppen a legnépesebb kerületeket érintette.

Nagy-Budapest óvóintézeteiről — a legutóbbi (1934/35. tanévi) állapotnak megfelelően — az 5. sz. tábla nyujt részletes tájékoztatást. Összesen 203 óvóintézetről szólnak ezek az adatok. Hogy mely időszakban

5. Kisdedóvóintézetek. — 1934/35.

Város, község	Az intézetek					Az óvó-személyek		Az iskolai év (működési idő) végén gondozottak száma			Egy óvónőre jut gondozott gyermek	A 3—5 évesek közül óvóintézetbe járt (%)[1]
	száma	közül államsegélyben részesült	jellege: állami	jellege: községi	jellege: egyéb	száma	közül okleveles egyén	fiú	leány	együtt		
Budapest.												
I. kerület	6	1	—	4	2	20	11	202	197	399	36·3	72·2
II. «	5	—	—	4	1	19	11	188	187	375	34·1	32·9
III. «	12	1	—	11	1	62	36	626	541	1.167	32·4	44·4
IV. «	1	—	—	1	—	3	2	53	46	99	49·5	25·0
V. «	3	—	—	2	1	12	6	135	127	262	43·7	16·4
VI. «	6	1	—	5	1	23	12	277	300	577	48·1	25·7
VII. «	5	—	1	3	1	24	14	373	293	666	47·6	23·0
VIII. «	7	1	—	5	2	40	25	400	382	782	31·3	21·4
IX. «	13	2	1	10	2	62	37	696	638	1.334	36·1	43·0
X. «	12	—	2	10	—	57	33	695	678	1.373	41·6	45·0
XI. «	4	—	—	4	—	22	13	178	135	313	24·1	21·8
XII. «	6	—	—	6	—	20	12	189	175	364	30·3	34·0
XIII. «	12	1	1	10	1	74	42	678	653	1.331	31·7	32·2
XIV. «	13	—	2	10	1	61	35	667	671	1.338	38·2	31·6
Összesen ...	**105**	**7**	**7**	**85**	**13**	**499**	**289**	**5.357**	**5.023**	**10.380**	**35·9**	**32·5**
Budapest-környék.												
Budafok mv.	7	—	7	—	—	18	11	338	335	673	61·2	48·5
Kispest «	13	—	13	—	—	41	26	645	639	1.284	49·4	49·6
Pestszenterzsébet «	10	—	10	—	—	27	17	557	565	1.122	66·0	26·6
Pestszentlőrinc «	5	1	3	—	2	12	8	209	241	450	56·3	18·9
Rákospalota «	8	—	8	—	—	21	13	430	442	872	67·1	36·5
Újpest «	26	17	2	23	1	69	40	1.068	989	2.057	51·4	55·7
Alag	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Albertfalva	1	—	1	—	—	3	2	50	28	78	39·0	34·4
Békásmegyer	1	—	1	—	—	3	2	61	61	122	61·0	23·6
Budatétény	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Cinkota	2	—	2	—	—	5	3	85	93	178	59·3	64·7
Csepel	6	—	5	—	1	18	11	320	380	700	63·6	47·6
Mátyásföld	1	—	1	—	—	2	1	43	27	70	70·0	—
Nagytétény	1	—	1	—	—	3	2	40	50	90	45·0	33·3
Pesthidegkút	2	—	2	—	—	4	2	54	54	108	54·0	29·5
Pestújhely	4	—	4	—	—	10	6	141	170	311	51·8	49·7
Rákoscsaba	1	1	—	1	—	3	2	52	60	112	56·0	20·1
Rákoshegy	1	—	1	—	—	3	2	44	53	97	48·5	42·7
Rákoskeresztúr	2	—	2	—	—	6	4	138	156	294	73·5	42·2
Rákosliget	1	—	1	—	—	3	2	72	63	135	67·5	85·6
Rákosszentmihály	3	1	2	—	1	7	5	169	174	343	68·6	40·2
Sashalom	3	—	3	—	—	7	4	120	159	279	69·8	39·7
Megyei városok	69	18	43	23	3	188	115	3.247	3.211	6.458	56·2	39·2
Nagyközségek	29	2	26	1	2	77	48	1.389	1.528	2.917	60·8	38·0
Együtt ...	**98**	**20**	**69**	**24**	**5**	**265**	**163**	**4.636**	**4.739**	**9.375**	**57·5**	**38·9**
Nagy-Budapest	**208**	**27**	**76**	**109**	**18**	**764**	**452**	**9.993**	**9.762**	**19.755**	**43·7**	**35·1**
Magyarország	**1.250**	**483**	**397**	**612**	**241**	**3.021**	**1.700**	**59.526**	**65.263**	**124.789**	**75·5**	**20·2**

[1]) A gondozott gyermekek 1930/1931. tanévi létszáma összevetve az 1930. népszámlálás adataival.

keletkeztek ezek az intézetek, erre nézve a következő adatok adnak felvilágosítást:

	1875 előtt	1876—1900	1901—1910	1911—1920	1921—1925	1926—1930	1931—1934	Összesen
Budapest	5	31	34	25	6	3	1	105
Budapest-környék	3	14	23	17	7	26	8	98
Nagy-Budapest	8	45	57	42	13	29	9	203

Az óvóintézetek alapítása tehát a fővárosban nagyobbára a mult század utolsó negyedében s a jelen század első két évtizedében történt; a főváros tehát a háború után már nagyjában kiépítette kisdedóvó-hálózatát; az intézetek számának gyarapítása innen kezdve nem látszott már annyira szükségesnek. A környék ezzel szemben a század első évtizedében gyarapította erősebben óvodái számát s ezután a mult évtized második felében — az említett építési akció során — kapott több új óvodát.

Ami az óvóintézettel való ellátottságot illeti, az intézetek számának a 3—5 éves népességgel való összevetése vet erre legerősebben világot. Ezen az úton ugyanis *nem a tényleg óvodába járók* számát s ezzel kapcsolatban azoknak 1—1 intézetre eső átlagát nézzük, hanem azt, hogy a fiatalkorú *népességnek abból a korosztályából*, amelynek számára az óvóintézetek tulajdonképpen fennállanak, mekkora hányad jut 1—1 óvóintézetre. Erre nézve az alábbi összeállítás ad nagyjából tájékoztatást:

Az 1930. évi népességből egy óvóintézetre jutott	3—5 éves gyermek a következő városban (községben, kerületben)		
100—200	Budafok mv. Újpest mv.	Cinkota Mátyásföld Pesthidegkút Pestújhely Rákosliget	I. ker.
201—300	Kispest mv. Rákospalota mv.	Albertfalva Csepel Rákoshegy Rákoskeresztúr Rákosszentmihály Sashalom	II., III., IX., X., XII., XIII., XIV. ker.
301—400	Pestszenterzsébet mv. Pestszentlőrinc mv.	— —	VI. ker.
401—500	—	Nagytétény	IV., V., VIII., XI. ker.
501—600	—	Békásmegyer Rákoscsaba	VII. ker.

Ez a nyers összeállítás is eléggé világos képet ad arról, hogy az óvóintézetek felállítását célzó törekvéseknek, esetleg egy ilyen irányú eljövendő akciónak merre, melyik közigazgatási egység felé kell fordulnia, melyik községet vagy kerületet kell elsősorban figyelembe részesítenie és felkarolnia. Az ilyen törekvéseknek és eljárásoknak azonban tekintettel kell lenniök

a népességnek (szorosabban a 3—5 éves korúaknak) az 1930. évi népszámlálás ideje óta előállott gyarapodására, hullámzására, ami a környéken a vándorlások hatása alatt az eltelt 6 év alatt éppen elég számottevő is lehet. Nem kevésbbé figyelembe veendő a népesség szociális helyzete is s ennek kapcsán az, hogy a 3—5 éveseknek milyen hányada az, amely a törvény szerint *tényleg óvóköteles*, amennyiben otthon nem részesül kellő gondozásban és felügyeletben.

A fenti áttekintésből az tűnik ki, hogy a környék városai a 3—5 éves népességhez viszonyítva eléggé el vannak ugyan látva óvóintézettel, de éppen a nagy munkástömegeket magukba záró két déli város (Pestszenterzsébet és Pestszentlőrinc) felel meg legkevésbbé az ez irányú követelményeknek. A községek közül 5 az első, 6 a második csoporthoz tartozik s eszerint — a kisebb közigazgatási egységek sorában — szintén elég biztató a helyzet, csupán 3 olyan községet találunk itt (Nagytétény, Békásmegyer és Rákoscsaba), amelyekben a kisdedóvás helyzete a népesség száma alapján meggondolásra késztet.

Budapest kerületeiben egészen más a helyzet. Az óvóintézettel leginkább ellátott kategóriába itt csupán az I. kerület (a kisnépességű Vár, Krisztinaváros, Tabán tartozik, ahol már 102 gyermekre jut 1—1 óvóintézet); aránylag elég jól ellátottak még a külső kerületek (összesen 7) a XI. kerület kivételével, míg a főváros népes belső része (a IV—VIII. kerület) és az említett budai déli (XI.) kerület (együttesen tehát 6 kerület) a népesség szempontjából kevésbbé ellátottakhoz tartozik. Különösen feltűnő a második legnépesebb kerületnek (a VII.-nek) a helyzete: amennyiben itt kereken 600 óvóköteles korban levő gyermek jut egy óvóintézetre. Természetesen elsősorban az óvóintézetek nagysága (befogadóképessége) döntő a kérdés mérlegelésénél; eszerint a környék városaiban 94, községeiben 101, Budapesten pedig 99 gondozott gyermek jut 1—1 óvóintézetre; a különbségek tehát befogadóképesség szerint nem nagyok s így kétségtelen, hogy a népes belső városrészek gyermekei az ilynemű intézményeket kevésbbé veszik igénybe, mint a külső övezetekben lakó gyermekek s hogy ez a jelenség a népesség kulturális helyzetével, műveltségi színvonalával is szoros összefüggésben áll.

A mondott tényeket megerősíti az a vizsgálódás, amely az *óvóintézetbe járó* 3—5 éves gyermekek számának a népességi létszámhoz (3—5 évesekhez) való arányait kutatja. Ezt az összevetést utóljára csak az 1930/31. tanévre nézve ejthetjük meg, mivel a 3—5 évesek adatai legutóbb csak az 1930. évi népszámlálás, az óvóintézetek gondozottainak kor szerint tagozott adatai pedig csak az 1930/31. tanév adatai alapján állanak rendelkezésünkre. Az 1930/31. tanévben Magyarországon 121.086 volt az óvóintézetekben gondozott 3—5 éves gyermekek száma (az összes gondozottak 97%-a) s ebből 9918 jutott Budapestre, 8575 pedig a környékre; ez a lélekszám kevés eltéréssel megfelelhet a legutóbbinak, mivel az összes gyermekek

száma is 1934/35-ben mindössze 0·5%-nyi csökkenést mutat az 1930/31. tanévhez képest. (Az 1930/31. tanévben óvóintézetbe járt 3—5 éves gyermekek *százalékos* arányai az 5. sz. tábla utolsó rovatában szemlélhetők.) Magyarországon eszerint a 3—5 éves gyermekeknek *éppen* $^1/_5$ *része* veszi igénybe a kisdedóvás intézményét; kitűnik így, hogy Nagy-Budapesten aránylag több gyermek jár óvódába (35%), mint az ország többi részében, az úgynevezett vidéken (18·5%). Látható viszont az is, hogy a fővárosban (fentebbi megállapításunkkal egyezően) tényleg kisebb az óvóintézetek látogatottsága, mint a környéken. A környéken pedig a megyei városok közül valóban Pestszenterzsébet és főkép Pestszentlőrinc , a községek közül pedig Békásmegyer és Rákoscsaba mutatja fel az óvodába járóknak legkisebb arányait. Budapest kerületei közül az V. kerületben, ahol a művelt zsidóság szerepel a legnagyobb aránnyal, láthatjuk az óvodába járók *legkisebb* hányadát s ezenfelül pedig a IV., VI., VII., VIII. és IX. kerületben, tehát a főváros belső övezetében levő (a zsidóságnak szintén magas, sőt legmagasabb arányait felmutató) kerületeiben. (Az izraeliták arányszámait az V—VIII. kerületekben lásd az 1. sz. táblán.) Ehhez a csoporthoz csatlakozik a XI. kerület is, míg a II. kerület és a külső övezet (XII., XIII., XIV. kerület) arányszáma már magasabb (31—34%-os), a III., IX., X. kerületé pedig ezt is meghaladó (41—45%-os) határok között mozog. Végül egymagában áll — mint fentebb is láttuk — az I. ker. a legmagasabb arányszámmal, amely megfelel az e kerületben lakó középosztályú, hajlamaival az óvóintézetekhez közelebb álló népesség sajátságos műveltségi színvonalának. (Ez a társadalmi osztály a költséges házi nevelő helyett szívesen megbarátkozik a gyermekek óvodába járatásának gondolatával.)

A Nagy-Budapest területén fennálló 203 óvóintézet $^1/_6$ részét teszi az országban fenálló összes kisdedóvóintézetek számának. (Ha csupán a rendes kisdedóvókat vesszük figyelembe, Budapestre az óvóintézetek 18·6%-a jut.) Nagy-Budapest kisdedóvásügyének fejlettségét mutatja az, hogy ezzel az aránnyal szemben az ország 3—5 éves népességében csak $^1/_{10}$ résszel, sőt a Magyarországon óvodába járó gyermekek számában $^1/_{12}$ résszel részesedik. Ez a körülmény Nagy-Budapest óvóintézet-hálózatának magasfokú kiépítettségére mutat.

Másfelől érdekes az is, hogy a főváros környékére csaknem ugyanannyi (98) óvóintézet jut, mint a fővárosra (105); a gondozott gyermekek száma is ezzel egyenlően 47 és 53%-os arányban oszlik meg, holott a 3—5 éves gyermekek megoszlási aránya a főváros és a környék közt 58 és 42%. A környék városai és községei közt már jóval párhuzamosabb a megoszlási arány: a környék óvóintézetei ugyanis 69 : 31 arányban oszlanak meg a két csoport közt, míg a 3—5 évesek számánál 68 : 32 ez az arány. Az óvóintézetek létrejöttét a főváros környékén nagyobbára az állam segítette elő, míg az ország összes óvóintézeteinek közel fele községi jellegű; községi

óvóintézeteket a környéken (egy rákoscsabai intézetet kivéve) csak Újpesten találunk, itt viszont az óvóintézetek 90%-át a község tartja fenn. (Az 5 egyéb jellegű óvóintézet közül 1 róm. kat. intézet Újpesten, 1 Rákosszentmihályon, 2 magánintézet Pestszentlőrincen, 1 pedig Csepelen működik.) A fővárosban ismét a községi óvóintézetek dominálnak (83%). A 13 egyéb jellegű intézet közt a fővárosban 8 róm. kat., 3 társulati és 2 magánintézetet találunk.

Az újpesti községi intézetek javarésze (17) államsegélyben részesül. A környék 20 államsegélyes óvóintézete közül kettő községi segélyt is élvezett. A budapesti 7 államsegélyes intézet közül viszont 3 kapott községi segélyt is; 1 budapesti intézet (VIII. ker.) viszont csupán községi segélyt kapott. A környéki óvóintézetek a legutóbbi tanévben (1934/35) összesen 18.362 pengő, a budapesti intézetek 10.894 pengő államsegélyt kaptak; a segély együttes összege tehát közel 30 ezer pengő.

Az óvóintézetek szociális és emberbaráti céljaiknak legtöbbször csak úgy felelhetnek meg teljesen, ha *napközi* otthonnal is kapcsolatosak. Ez esetben a gyermekek a foglalkoztatás után is az intézetben maradhatnak, ebédjüket itt költik el és ebéd után pihenhetnek. A felügyeletet ilyenkor a nagyobb intézeteknél a napközi felügyelők látják el. A fővárosban a napközi otthonokból a háború után az úgynevezett *gyermekotthonok* alakultak. A gyermekotthonok maguk készítik az ebédet a gondozottak számára, személyzetük is nagyobb és külön egészségügyi óvónőt alkalmaznak. Adatgyüjtésünk szerint a környéken mindössze 15 napközi otthon van, míg Budapesten 82, legtöbb (9—11) a III., IX., X., XII. és XIV. kerületben, ahol tehát a szociális gondozásra leginkább szükség van. A budapesti óvóintézetek napközi otthonai közül 33 mint gyermekotthon működik. A napközi otthonok (gyermekotthonok) Budapesten 5 kivételével (2 állami, 3 társulati intézet) a *községi* jellegű óvóintézetek mellett állanak fenn.

A gondozott gyermekek számát adatgyüjtésünk a működési idő végén (augusztus hó 31.-én) veszi számba. A városi óvóintézetekben természetesen ezidőtájt kevesebb a gyermeklétszám, mint az év többi részében, míg a vidéki (falusi) óvodákban a mezei munka miatt inkább éppen ekkor növekszik meg a létszám. A működési idő folyamán felvett gyermekek közül augusztus végén az ország óvóintézeteiben körülbelül 10%-ot tesz a kimaradtak aránya. Nagy-Budapestet illetőleg erre nézve a következő adatokat közöljük:

	A működési idő folyamán felvett gyermekek	végéig nyilvántartott száma	%-os csökkenés a működési idő végéig
Budapest	13.716	10.380	—24·3
Budapest-környék:			
megyei városok	7.489	6.458	—17·8
nagyközségek	3.215	2.917	— 9·3
együtt	10.704	9.375	—12·4
Nagy-Budapest	24.420	19.755	—19·1

A gondozott gyermekeknek eszerint a környéki városokban és különösen magában a fővárosban elég nagy a kimaradási aránya. Budapest egyes kerületeiben (a II., IV., V., VII., XII., XIII., kerületben) 25—27% között áll ez az arány, a VIII. kerületben pedig 33%, sőt a *XI. kerületben közel 40%* (!). Egyébként is az utóbbi kerület, mint láttuk, feltűnik az óvodába járó 3—5 évesek csekély ($^1/_5$-nyi) arányával.

Adataink arról is szólnak, hogy a gondozott gyermekek közül hányan nem részesülnek otthon gondozásban, tehát mennyi a tulajdonképeni óvókötelesek száma az óvóintézetekben. Ezek az adatok nem megbízhatóak, mert a szegényebb szülők lehetőleg azon igyekeznek, hogy a hatóság ne nyilvánítsa egyébként tényleg az óvóintézetre szoruló gyermekeiket óvókötelesnek, mert az óvókötelezettség nem teljesítése esetén a pénzbüntetés veszélye fenyegeti őket. A bevallott adatok szerint Nagy-Budapesten az összes óvodábajárók közül mindössze 3—4% azoknak a gyermekeknek a száma, akik otthon nem részesülhetnek kellő gondozásban. (Ez az arány az országnak a városokon kívüli egyéb részeiben a 10%-ot éri el.)

A gondozottak száma nem szerint körülbelül feles arányban oszlik meg a fiúk és leányok közt. Budapesten azonban a fiúk képviselik a nagyobb arányt, a környéken pedig a leányok (51%). Kor szerint (az 1930/31. tanévi adatok alapján) a gyermekek 2·6%-a még 3 éven aluli, 0·3%-a pedig 6 éven felüli korban volt. Ez az arány természetesen évenkint változik, de a 3—5 éves koron kívüliek aránya alig számottevő, rendszerint 3—4%.

Az óvószemélyzet számában évek óta alig látunk gyarapodást. Az összes létszámból 56% jut az okleveles egyénekre ; a többi rész többnyire képesítő bizonyítvánnyal nem rendelkező dajka. Budapesten átlag 3 okleveles egyén jut egy óvóintézetre, míg a környéken az átlag alig éri el a 2-őt.

Az óvónővel való ellátottságra legjobban az 1—1 óvónőre jutó gondozott gyermekek átlagát feltüntető számok mutatnak rá. Közvetlenül a háború után ezek az átlagok javulást mutattak ; de 1920-tól kezdve 1925/26-ig fokozatosan csökkent az arány ; 1925/26-ban az ország rendes kisdedóvóiban 82 gyermek jutott egy óvónőre. Innen kezdve javulás mutatkozott ; 1—1 óvónőre ugyanis az összes *kisdedóvókban* átlagosan jutott gondozott gyermek (%) :

	1925/1926-ban	1934/1935-ben
A vármegyékben	89·6	82·9
A tj. városokban	60·0	48·4
Magyarországon	82·0	73·1

A legutóbbi országos arányokat Nagy-Budapest arányaival összevetve azt látjuk, hogy az óvószemélyzettel való ellátottság itt jóval kedvezőbb, mint az ország egyéb részeiben. A vármegyék közül az egyesített Nógrád és Hont éri el a legkisebb (67-es) átlagot, a törvényhatósági jogú városok közül pedig Budapestet kivéve Szeged, ahol 61 az átlag. Ehhez mérten Budapest

36-os (és különösen a II., III., VIII., XI., XII. és XIII. kerületek ennél is alacsonyabb) átlaga valóban igen kedvező, de a környék 57-es átlagát is annak kell tartanunk. A megyei városok közül itt Kispest és Újpest (49—50), a községek közül Albertfalva (39), továbbá Nagytétény, Pestújhely, Rákoshegy (45—52) emelkedik ki az óvónővel való ellátottságot illetőleg. Egyes községek (Mátyásföld, Rákoskeresztúr, Sashalom stb.) viszont, sajnos, igen magas (70 körüli) átlagot mutatnak fel. Ez a 70-es átlag ugyan még mindig nem lehet túlságos kedvezőtlen, hisz a törvény az egy óvónő által gondozott gyermekek legmagasabb számát 80-ban állapította meg, de Budapest 36-os és a környéki városok együttesen 56-os átlaga mellett — tehát relatíve — még sem mondhatjuk azt kielégítőnek.

Hogy a főváros óvóintézetei vannak aránylag legjobban ellátva óvószemélyzettel, az kitűnik akkor is, ha figyelembevesszük, hogy Nagy-Budapesten a gondozott gyermekek számának 47%-a a környékre jut, míg az okleveles óvószemélyzetben ugyanekkor a környék csak 36%-kal részesedik. Nagy Budapest egyébként az óvóintézeti gondozottak országos létszámában 16%-kal, az óvószemélyzetében pedig 27%-kal részesedik s ez a kedvező arány is inkább Budapest javára szolgál.

A kisdedóvásügy évtizedes tapasztalatok szerint elsősorban szociálpedagógiai, sőt mondhatni szociálpolitikai célokat szolgál. Ez a felfogás az óvóintézeteket egyenesen az emberbaráti jellegű intézetek közé sorozza s így érthető, hogy egyes országokban a kisdedóvás nem a közoktatásügyi, hanem a népjóléti minisztérium hatáskörébe tartozik. Újabb törvényhozásunk szintén ennek az iránynak tett eleget s a kisdedóvás igazgatásából és felügyeletéből álló hatáskört, kapcsolatba hozva azt a gyermekvédő szolgálattal, a belügyminiszterre ruházta, érintetlenül hagyva egyébként a kultuszminiszternek erre vonatkozó nevelési, felügyeleti hatáskörét.

5. Tankötelezettség. A tankötelesek beiskolázása.

Népoktatási törvényünk (az 1868. évi XXXVIII. t.-c.) az elemi oktatásügyet közel 70 évvel ezelőtt egész teljességében, messzetekintő elgondolással szabályozta és ezzel a nemzeti műveltség alapjait vetette meg. Ez a törvény mondta ki az általános tankötelezettséget is s ezzel több-kevesebb idővel egyes nyugati államokat is megelőzött, így Franciaországot és Angliát is. A törvény azóta többféle módosításon ment keresztül, de két alapelve: a tankötelezettség és az iskolaállítási kötelezettség — lényegében megmaradt. Az alaptörvény szerint a mindennapi tankötelezettség a betöltött 6. évtől a 11. évig, tehát hat éven át, az ismétlőtankötelezettség a 12. évtől a 14. évig, tehát 3 éven át tart. A háború után a tankötelezettséget újabb törvény: az 1921. évi XXX. t.-c. szabályozta s a tankötelezettség ennek értelmében is *kilenc* tanéven át tart, de a törvény szerint indokolt esetekben

(ha ugyanis a gyermek a mindennapi iskolában a kitűzött ismereteket hat év alatt nem sajátította el) az 10 vagy 11 évre is meghosszabbítható. Ez a törvény az iskoláztatási kötelezettség teljesítésének biztosítása végett jóval szigorúbb intézkedéseket tartalmaz, mint az alaptörvény. (A tankötelesek nyilvántartása, törzskönyvezése, a beiratkozottak számbavétele, az iskolábajárás ellenőrzése és biztosítása, bírságolás, felmentés, kizárás stb.)

A népoktatás érdekében a háború után tett intézkedések közül még az 1926. évi VII. t.-c.-et kell itt kiemelnünk, amely tulajdonképen a mezőgazdasági népesség érdekeit szolgáló népiskolák létesítéséről és fenntartásáról szól, de általában egy több éven át tartó, nagy anyagi áldozatokat kívánó akció keretében a külterületi iskolák ügyét karolta fel s így hatása a főváros környékére is kiterjedt.

A tankötelezettségről szóló törvény, valamint az elemi iskolai építési akció hatása alatt az elmult 15 év folyamán egyre kisebbedett az iskolába nem járó tanköteles gyermekek száma s ezzel kapcsolatosan az analfabétizmus is szűkebb körre szorult.

Pozitív adataink természetesen csak az 1920. és 1930. évről állanak rendelkezésünkre, de kétségtelen, hogy a legutolsó népszámlálás óta eltelt évtöd az iskolánkívüli népművelés segítségével a javulásnak még további jeleit hozta felszínre és az újabban beiskolázott korosztályok körében az analfabéták száma alig lehet több 2%-nál s az idősebb nemzedék kihalásával az általános arányszámnak is javulnia kell. Egyelőre azonban meg kell elégednünk az 1920—1930. évtized összehasonlító eredményeivel s eszerint, míg országos viszonylatban 15%-ról alig 10%-ra csökkent a 6 éven felüli analfabéták aránya, Nagy-Budapest területén is további erős javulás (6·0%-ról 3·6%-ra) mutatkozott. (Budapesten 5·3%-ról 3·3%-ra, a környéken 8·5%-ról 4·3%-ra esett az arányszám.) A környék egyes községei közül Rákosligeten legkedvezőbb az arányszám (1·5%), míg Nagytétényen és Budatétényen a legkevésbbé kedvező (6·8, illetve 8·0%). A környéken ezenkívül 7 olyan község (város) volt 1930-ban, amelynek 3—4 közt, 9 község (város), amelynek 4—5 közt és 2 község (Csepel és Pesthidegkút), amelynek 5—6 közt állott az analfabétizmust jelző arányszáma.[1])

Az iskolába járó tankötelesek számát csupán a népszámlálás évében vethetjük össze a megfelelő korú (6—11, illetve 12—14 éves) népességgel, újabban már csak azért is, mert országos statisztikánk a népoktatási intézetek tanulóinak koradatait is csak a népszámlálás évében tudakolja s így ezek az utóbbi adatok is legutóbb csak az 1930/31. tanévről állanak rendelkezésünkre.

A mai Magyarország területén az 1920/21. tanévben még 17·2% volt az iskolába nem járó 6—11 évesek és 58·3% a 12—14 évesek aránya. Ezek az arányok a háború utáni rendezetlen iskolai viszonyokat tükrözik vissza,

[1]) L. erre nézve bővebben *dr. Thirring Lajos* idézett művének 71—75. oldalait.

6. A tankötelesek beiskolázása az 1930/1931. tanévben.

Város, község	A 6—11 évesek						A 12—14 évesek								
	k ö z ü l														
	elemi	polgári	közép-	összesen iskolába járt		nem járt [1]) %	elemi: mindennapi	elemi: továbbképző	tanonc	polgári	közép-	egyéb középfokú	összesen iskolába járt		nem járt [1]) %
	iskolába járt			szám	%		iskolába járt						szám	%	
Budapest.															
I. kerület	1.659	234	363	2.256	137·8	+37·8	66	61	19	219	484	—	849	132·5	+32·5
II. «	1.842	486	768	3.096	93·4	6·6	119	64	136	479	731	84	1.613	120·2	+20·2
III. «	4.136	823	179	5.138	95·5	4·5	350	324	44	681	181	18	1.598	93·6	6·4
IV. «	1.316	194	1.000	2.510	211·8	+111·8	40	—	203	200	1.103	41	1.587	306·3	+206·3
V. «	2.436	565	489	3.490	94·7	5·3	50	92	164	553	469	60	1.388	96·2	3·8
VI. «	3.975	1.300	753	6.028	109·6	+9·6	377	210	293	1.113	733	57	2.783	127·8	+27·8
VII. «	5.047	2.050	489	7.586	98·2	1·8	214	230	472	2.010	513	193	3.632	117·0	+17·0
VIII. «	5.787	1.195	1.061	8.043	90·7	9·3	492	273	285	1.105	984	31	3.170	94·6	5·4
IX. «	5.258	873	494	6.625	86·8	13·2	308	319	170	891	421	108	2.217	86·9	13·1
X. «	5.064	1.201	285	6.550	104·2	+4·2	290	406	72	1.145	324	17	2.254	120·9	+20·9
XI. «	2.426	275	270	2.971	78·9	21·1	170	141	13	251	304	27	906	70·7	29·3
XII. «	2.066	463	37	2.566	87·0	13·0	119	52	10	513	9	28	731	65·6	34·4
XIII. «	5.088	318	—	5.406	76·3	23·7	426	468	18	240	—	—	1.152	53·0	47·0
XIV. «	4.280	413	810	5.503	90·8	9·2	401	215	45	466	744	34	1.905	94·4	5·6
Összesen ...	**50.380**	**10.390**	**6.998**	**67.768**	**95·3**	**4·7**	**3.422**	**2.855**	**1.944**	**9.866**	**7.000**	**698**	**25.785**	**101·1**	**+1·1**
Budapest-környék.															
Budafok mv.	1.703	337	—	2.040	96·7	3·3	90	128	21	266	—	—	505	84·4	15·6
Kispest «	5.160	834	79	6.073	95·4	4·6	496	73	48	715	85	—	1.417	65·3	34·7
Pestszenterzsébet «	5.973	525	183	6.681	93·8	6·2	513	405	92	442	133	—	1.585	77·8	22·2
Pestszentlőrinc «	2.807	258	—	3.065	88·8	11·2	226	144	13	183	—	—	566	58·7	41·3
Rákospalota «	2.964	336	55	3.355	80·6	19·4	130	206	41	207	66	—	650	47·7	52·3
Újpest «	4.952	839	321	6.112	100·6	+0·6	416	440	125	678	336	11	2.006	102·6	+2·6
Alag	204	—	—	204	66·9	33·1	26	27	—	—	—	—	53	60·9	39·1
Albertfalva	288	—	—	288	91·7	8·3	—	24	—	—	—	—	24	29·6	70·4
Békásmegyer	778	—	—	778	84·7	15·3	13	100	—	—	—	—	113	42·0	58·0
Budatétény	317	—	—	317	100·9	+0·9	21	25	—	—	—	—	46	46·9	53·1
Cinkota	634	94	—	728	104·3	+4·3	46	63	1	95	—	19	224	117·9	+17·9
Csepel	2.077	214	—	2.291	93·2	6·8	286	174	34	170	—	—	664	93·6	6·4
Mátyásföld	205	—	—	205	91·1	8·9	9	—	—	—	—	—	9	10·5	89·5
Nagytétény	707	—	—	707	82·0	18·0	18	109	2	—	—	—	129	54·7	45·3
Pesthidegkút	588	—	—	588	85·0	15·0	57	9	—	—	—	—	66	43·7	56·3
Pestújhely	921	286	—	1.207	114·8	+14·8	29	39	7	235	—	—	310	102·0	+2·0
Rákoscsaba	614	48	—	662	71·1	28·9	63	82	10	63	—	—	218	72·4	27·6
Rákoshegy	537	—	—	537	118·5	+18·5	24	—	—	—	—	—	24	15·7	84·3
Rákoskeresztúr ...	692	61	—	753	77·2	22·8	—	165	6	51	—	—	222	71·2	28·8
Rákosliget	374	114	—	488	195·2	+95·2	—	13	5	102	—	—	120	122·4	+22·4
Rákosszentmihály .	1.173	143	—	1.316	91·1	8·9	51	31	2	105	—	—	189	45·5	54·5
Sashalom	1.128	56	—	1.184	84·2	15·8	59	43	2	49	—	—	153	40·5	59·5
Megyei városok	23.559	3.129	638	27.326	93·3	6·7	1.871	1.396	340	2.491	620	11	6.729	74·0	26·0
Nagyközségek	11.237	1.016	—	12.253	92·1	7·9	702	904	69	870	—	19	2.564	66·3	33·7
Együtt ...	**34.796**	**4.145**	**638**	**39.579**	**92·9**	**7·1**	**2.573**	**2.300**	**409**	**3.361**	**620**	**30**	**9.293**	**71·7**	**28·3**
Nagy-Budapest	**85.176**	**14.535**	**7.636**	**107.347**	**94·4**	**5·6**	**5.995**	**5.155**	**2.353**	**13.227**	**7.620**	**728**	**35.078**	**91·6**	**8·4**
Magyarország	**923.384**	**34.322**	**18.551**	**976.257**	**92·5**	**7·5**	**38.264**	**144.786**	**7.719**	**35.149**	**20.251**	**1.798**	**247.967**	**91·4**	**8·6**

[1]) A + jellel jelölt adatok 100%-on felüli többletét a más községből (kerületből) átjáró tanulók okozzák.

különösen az ismétlő tankötelesek sorában. Budapesten ugyanekkor (1920-ban) 6·8% volt a mindennapi és 32·2% az ismétlő tankötelesek korosztályában azoknak a száma, akik nem tettek eleget iskoláztatási kötelezettségüknek. Az iskolától való elmaradás országos arányszáma az 1930/31. tanévben a 6—11 éveseknél 7·5%-ra, a 12—14 éveseknél 8·6%-ra szállott le. Budapesten a mindennapi tankötelesek elmaradási aránya 1930/31-ben 4·7%-ra apadt, az ismétlő tankötelesek körében pedig egyáltalán alig lehet jelentősége a tankötelezettség problémájának, minthogy a főváros ilynemű iskoláit a tanulók a 100%-on túl is igénybe veszik — az által, hogy a környék tanulói is beiratkoznak az itteni ilynemű iskolákba — s ezáltal a főváros arányszámát tovább emelik.

A Nagy-Budapest területén 1930-ban számbavett tanköteles korú gyermekek beiskolázására nézve — az említett országos adattal való összehasonlításban — a 6. sz. tábla adatai nyujtanak tájékoztatást. *A 6—11 éves tanulók* sorában elsősorban a mindennapi elemi iskolai tanulókat kellett számbavennünk, akik az összes elemi iskolai tanulóknak az országban 92%-át, Budapesten 95%-át teszik; ide kellett még soroznunk az elemi továbbképző iskolába járó azokat a tanulókat, akik még nem töltötték be a 12. évüket, tehát mindennapi tankötelesek. (A jelzett tábla első rovata ennélfogva a mindennapi és a továbbképző iskola 6—11 éves korú tanulóinak együttes adatait tünteti fel.) Ugyancsak fel kellett itt vennünk a középiskola és a polgári iskola alsóbb osztályaiba beírt 9—11 éves tanulókat is, akik éppen Nagy-Budapest iskoláiban jelentékeny számot képviselnek, mivel a középfokú iskolával való ellátottság és a magasabb műveltségi színvonalra való egyre erősebb törekvés az ország szivében a tanulók nagy részét az elemi iskola két felső osztálya helyett természetszerűleg a középfokú iskolák felé vonzza.

A 12—14 éves tanulók csoportjában szerepelnek elsősorban a mindennapi elemi iskolai tanulmányokban elmaradt s így a mindennapi iskolát még tovább látogató tanulók, másodsorban — s ez ennek a kategóriának a zöme — az elemi továbbképzőbe járó tanulók, továbbá a tanonciskolai tanulók (ezek 12 évesnél nem is lehetnek fiatalabbak), a polgári iskolai tanulók tekintélyes része (országos arányban 45%-a), a középiskolai tanulóknak szintén jelentékeny hányada (31·5%-a) s végül az egyéb középfokú iskolák (képzőintézetek, felső kereskedelmi és felső mezőgazdasági iskolák, mezőgazdasági és ipari szakiskolák) tanulóinak egy kisebb része.

A középfokú iskoláknak (ide számítva a tanonciskolákat is) a tanköteles korban és azon túl levő tanulóiról, szóval azokról, akik az elemi oktatás keretén túl más magasabb fokú iskolában igyekeznek tanulmányaikat továbbfolytatni, az alábbi összefoglaló áttekintés tájékoztat. A tanulók száma eszerint az 1930/31. tanévben a következőkép oszlott meg korcsoportok szerint:

Tanonciskolák:	Összes létszám	9—11 éves	12—14 éves	14 éven felüli
Budapest	19.251	—	10·1	89·9
Budapest-környék	4.151	—	9·9	90·1
Magyarország	56.167	—	13·7	86·3
Polgári iskolák:				
Budapest	22.505	46·2	43·8	10·0
Budapest-környék	8.125	51·0	41·4	7·6
Magyarország	78.633	43·6	44·7	11·7
Középiskolák:				
Budapest	23.434	29·9	29·9	40·2
Budapest-környék	1.969	32·4	31·5	36·1
Magyarország	64.218	28·9	31·5	39·6
Egyéb középfokú iskolák:				
Budapest	11.585	—	6·0	94·0
Budapest-környék	632	—	4·7	95·3
Magyarország	30.265	—	5·9	94·1

A *mindennapi* tanköteles korban levő tanulók a polgári iskolákban eszerint igen tekintélyes hányaddal *(országos arányban 44%-kal)* szerepelnek; kitűnik azonban, hogy Budapesten jóval nagyobb a polgári iskolák felé az áramlás; Budapest-környékén pedig még a fővárosinál is erősebb törekvést látunk a polgári iskolák felé. A középiskolák nyolc osztályából szintén jelentékeny rész *(30%)* jut azokra, akiket a tankötelezettség még az iskolához köt; Budapest-környékén itt is az országosnál nagyobb hányadot látunk. Az *ismétlő* tankötelesek viszont (országos viszonylatban) a polgári iskolákban 45%-os, a középiskolákban közel $^1/_3$-nyi részt kérnek maguknak, míg a tanonciskolákban alig 14%-os, a többi középfokú iskolákban pedig csak 6%-os részesedést érnek el. Végeredményben tehát *a polgári iskolai tanulóknak közel* $^9/_{10}$, *a középiskolai tanulóknak pedig* $^6/_{10}$ *része még a tanköteles korban van.* (Budapest környékén mindkét arány nagyobb az országosnál és a budapesti aránynál is.)

A 6. sz. tábla áttekintése útján arra a megállapításra juthatunk, hogy Nagy-Budapesten az *iskolábajáró* tanköteles korú tanulóknak jóval nagyobb hányada jut a *középfokú* iskolákra, mint a vidéken. Budapest iskoláiban ez a hányad az *ismétlő* tankötelesekénél 76%-ot tesz az országos 26%-kal szemben s Budapest környékén is 48%-ig megy fel. (Nagy-Budapest megfelelő arányszáma ehhez képest 68%). A mindennapi tanköteles tanulók sorában is nagy a különbség a főváros (valamint környéke) és a vidék közt: a 6—11 éves korú tanulók közül ugyanis az egész országban csak mintegy 5% jut a középfokú iskolákra, míg Budapesten ez az arány a 25%-ot is meghaladja, a környéken pedig eléri a 12%-ot. Az erre vonatkozó részletesebb adatokat az alábbiakban adjuk:

	A 6—11 éves tanulók közül			A 12—14 éves tanulók közül					
	elemi	polgári	közép	mindennapi	továbbképző	tanonc-	polgári-	közép-	egyéb középfokú
	iskolába járt (%)								
Budapest	73·4	15·3	10·3	13·3	11·1	7·5	38·3	27·1	2·7
Budapest-környék	87·9	10·5	1·6	27·7	24·7	4·4	36·2	6·7	0·3
Nagy-Budapest	79·4	13·5	7·1	17·1	14·7	6·7	37·7	21·7	2·1
Magyarország	94·6	3·5	1·9	15·4	58·4	3·1	14·2	8·2	0·7

A szóbanlevő kimutatás (6. sz. tábla) szerint Budapesten 1930/31-ben jóval kedvezőbb volt a be nem iskolázott *mindennapi* tankötelesek száma, mint az országban általában; a környéken is az országos arányszámmal egy színvonalon áll a jelzőszám. Ha Budapestet és a vidéket szétválasztjuk, úgy a vidéken 7·1% jutott az iskolába nem járó 6—11 évesekre a budapesti 4·7%-os aránnyal szemben. Budapesten a VIII. és XIV. kerületben, de különösen a XI., XII. és XIII. kerületben — tehát inkább a nagyobb területű külső kerületekben — találjuk a be nem iskolázott 6—11 évesek nagyobb arányait. Egyébként pedig több budapesti kerületben, valamint környéki községben a 100%-ot is meghaladja az iskolába járó 6—11 évesek aránya, ami arra mutat — és ezáltal ilyen irányú következtetésekre is alkalmat ad — hogy az illető kerület (község) iskoláiba más kerület (község) területéről is járnak tanköteles korú tanulók. Pestújhely, Rákoshegy és különösen Rákosliget szolgáltatnak az utóbbi esetre példát; ez utóbbi községben a tanulóknak közel felerésze más községből jár iskolába. Ehhez képest úgy a budapesti, mint a környéki arányszámokat — az iskolakötelezettség teljesítésének mértékét illetőleg — inkább összeségben, mint közigazgatási egységenkint kell elbírálni, minthogy az utóbbiak közt előálló eltolódások csak a helyi viszonyok pontos figyelembevételével érthetők meg.

Ugyanez a szempont az irányadó az *ismétlő* tankötelesek adatainak a szemléleténél; itt azonban kétségtelen az, hogy a főváros maga a tankötelesek egyrészét a környékről vonzza magához, mivel a beiskolázott 12—14 évesek arányszáma a 100%-ot itt meghaladja, a környéken viszont hiány van és ez 30% körül mozog. Legfeljebb a IX., XI., XII. és főkép a XIII. kerületet emelhetjük ki, amelyekben a be nem iskolázott 12—14 évesek száma eléggé magas (a XIII. kerületben közel 50%-os) arányt ér el. Ezzel szemben a környéki városok (községek) közt épen *kilenc* olyant találunk, ahol 50%-nál nagyobb az iskolába nem járó 12—14 évesek aránya, ami annak az évtizedek óta állandóan hangoztatott panasznak a jogosultságát bizonyítja, hogy a hatóságok az ismétlő tankötelesek mulasztásait enyhén bírálják el s hogy ezen a téren az eddigi intézkedések csak igen kevéssé vitték előbbre a kérdés megoldását.

6. Elemi népoktatás.

Népoktatási alaptörvényünk a népoktatási intézmények sorába vette fel a polgári iskolákat és a tanítóképzőket is ; ezeket az iskolafajokat azonban újabban a középfokú iskolák közé sorozzuk, a középiskolák és a középfokú szakiskolák mellé. A szorosabban vett népoktatásügy a tanítóképzéssel összefüggésben áll ugyan, amennyiben az oktatószemélyzet létszámának az elemi iskolák számához és benépesüléséhez kell igazodnia, egyébként azonban az oktatásnak ez az ága is, az egyéb irányú középfokú oktatáshoz hasonlóan, túlnőtt a régi kereteken. A kisdedóvásügy viszont ma már, mint említettük, inkább a szociális ügyekkel kapcsolatosan talál fejlődésre alkalmas területet. A népoktatást tárgyaló jelen fejezetünknek ehhez képest az elemi oktatásügy a tulajdonképeni tárgya s ez a tárgy itt kétfelé tagozódik : a mindennapi és a továbbképző elemi iskolák ügyére.

a) *Elemi mindennapi iskolák.*

A háború előtt a régi területen közel 17 ezernyi egységet számláló elemi iskolai hálózatunkból 36% maradt meg a mai területen. A háború alatt és jóideig még azután is igen sok iskolánk szünetelt, úgyhogy a háború után kialakult normális létszámnak, amelyből a további fejlődés kiindult, a 6.158-as számot (az 1920/21. tanévi adatot) tekinthetjük. Ettől az időponttól kezdve máig az elemi iskolák száma Magyarországon több, mint 700 egységnyi szaporulatot tüntet fel, de az új iskolák száma valójában jóval több (körülbelül 900-at tesz), mivel adataink nem számolnak be az időközben megszűnt, mintegy 200-at tevő iskoláról. Ezek valamennyien elnéptelenedett, törpe iskolák voltak, amelyek az államsegély megvonása miatt szüntették be működésüket. Ezenkívül az iskolák összevonása, egyesítése (a különböző jellegű iskolák kooperációja) útján szintén apadt az iskolák száma. Adataink a nyers (bruttó) gyarapodást tüntetik fel s eszerint elemi iskoláink száma az 1921/22. tanévtől számítva 1934/35-ig, összesen tehát 14 év alatt, 715-tel nagyobbodott ; a legutóbbi tanévig (1934/35-ig) ez a gyarapodás évenkint a következő volt :

1921/22	+147	1926/27	+103	1931/32	+ 6
1922/23	+ 26	1927/28	+ 77	1932/33	+ 13
1923/24	+ 39	1928/29	+ 82	1933/34	— 3
1924/25	+ 16	1929/30	+ 94	1934/35	+ 1
1925/26	+ 64	1930/31	+ 62		

A mult évtized elején az iskolák szaporulata túlnyomórészt az eddigi szünetelt iskolák újból való megnyitása útján állott elő ; ez a folyamat az évtized közepéig tartott, amikor az államsegély megvonása miatt, mint említettük, több törpe iskola megszűnt. Az új iskolák szervezése nagyobb arányban az 1925/26. tanévtől, de főkép az 1926/27. tanévtől kezdődött, amikor az 1926. évi VII. t.-c. útján létesített Országos Népiskolai Építési

Alap létrejötte lehetővé tette iskolahálózatunk gyorsabb és teljesebb kiépítését. Az 1930/31. tanévig ezáltal közel 500-zal gyarapodott az iskolák száma. Újabban, négy év óta, már jóval kisebb szaporulat mutatkozik s a fejlődés mintegy nyugvópontra jutott.

Ennek a négy tanévnek a vizsgálatánál is azonban figyelemmel kell lennünk arra, hogy a szaporulatot jelző szám tulajdonképen csak az új és a megszűnt iskolák számának a különbözetét mutatja; új iskolák ebben az időszakban is elég nagy számban nyiltak meg s a mérleg így a következőképen alakult:

	A megnyilt elemi iskolák száma	A megszűnt
1931/32-ben	76	70
1932/33-ban	44	31
1933/34-ben	18	21
1934/35-ben	46	45

Négy év alatt tehát összesen 184 iskola nyilt meg és 167 szűnt meg. A megszünés oka legtöbb esetben a fiú és leányiskolák összevonása; így Budapesten legutóbb (1934/35-ben) 15 új iskolával szemben 29 szűnt meg s ez utóbbiak közt 9 fiú és 9 leányiskola szerepel, amelyek helyébe 9 közös iskola lépett, mint új iskola. Sok iskola a jellegét változtatta meg s így mint megszűnt és megnyílt iskola is szerepel. *A teljesen új iskolák* száma ehhez képest (erre nézve pontos adatunk nincs) a jelzett négy év alatt *körülbelül 50—60-ra tehető.*

Nagy Budapest területén 10 év alatt 246-ról 275-re emelkedett az elemi iskolák száma; Budapesten 157-ről 180-ra, a környéken pedig 89-ről 95-re. Budapesten a szaporulatból 10 a községi, 3 a róm. kat., 5 az izraelita és 4 a magániskolákra jut. A kerületek közül a (régi) I. ker. mutat legnagyobb gyarapodást (9).

Az iskolák száma, mint láttuk, nem mutat rá a tulajdonképeni változásokra s a fejlődés jeleit inkább az osztályok és a tantermek számának a változásában kell megtalálnunk. Nagy-Budapest erre vonatkozó adatai a következők:

	Osztályok		Tantermek	
	1925/1926	1934/1935	1925/1926	1934/1935
Budapest	1.541	1.892	1.536	1.643
Budapest-környék:				
megyei városok	501	693	380	493
nagyközségek	231	312	139	213
együtt	732	1.005	519	706
Nagy-Budapest	2.273	2.897	2.055	2.349
Magyarország	(Nincs adat)	44.227	(Nincs adat)	17.726

Az osztályok száma eszerint a lefolyt évtizedben 27·4%-kal, a tantermeké pedig 14·3%-kal emelkedett Nagy-Budapest elemi iskoláiban. Budapesten ez az emelkedés az osztályok számánál 22·8%, a tantermekénél pedig 7·0%, míg a környéken 37·3%, illetőleg 36·0% az emelkedés megfelelő aránya. Az osztályok száma a környék megyei városai közül leginkább

Pestszenterzsébeten (+82), Újpesten (+ 23) és Pestszentlőrincen (+ 35), a községek közül Csepelen (+26) és Sashalmon (+ 17), az egyes budapesti kerületek közül pedig a (régi) I., VI., VII., IX. és X. kerület mutat fel legtöbb gyarapodást. (A régi I. kerületben 62, a VII. kerületben 64, a X. kerületben 75 osztállyal találunk többet, mint 1925/26-ban). A tantermek számának, illetőleg gyarapodásának a vizsgálata ugyanekkor a következő megállapításokra vezet: Pestszenterzsébeten 33, Kispesten 31, Pestszenlőrincen 23, Csepelen 13, Sashalmon 8, a fővárosban a (régi) I. kerületben 38, a X. kerületben 36 tanteremmel találunk többet, mint amennyi az 1925/26. tanévben volt. (Ezenkívül legfeljebb Rákosszentmihályt említhetjük meg, ahol 11-gyel szaporodott a tantermek száma az elmult 10 év alatt).

A tantermek számának ez a gyarapodása nagyrészt az elemi iskolai építési akciónak az eredménye. A tantermek számának 300-zal való szaporodása úgyszólván teljesen az 1925/26—1930/31. tanévek közt történt. Nem érdektelen ezzel kapcsolatban áttekinteni az akció kapcsán a főváros környékén épült új tantermek (és tanítói lakások) számát. (Budapest területére az elemi iskolai építési akció nem terjedt ki, mivel a főváros az e téren fennálló kötelezettségeit saját maga teljesítette.) Az erről szóló adatok a következők:[1])

	Az épült tantermek száma	lakások	A régi helyébe új tanterem épült
Budafok mv.	18	2	13
Kispest «	48	3	—
Pestszenterzsébet «	54	4	—
Pestszentlőrinc «	19	4	7
Rákospalota «	18	3	10
Újpest «	—	—	4
Összesen	**157**	**16**	**34**
Alag	—	—	—
Albertfalva	6	1	—
Békásmegyer	5	1	1
Budatétény	1	—	3
Cinkota	8	2	2
Csepel	18	3	3
Mátyásföld	—	—	—
Nagytétény	10	2	10
Pesthidegkút	6	4	2
Pestújhely	3	—	—
Rákoscsaba	8	—	—
Rákoshegy	7	—	3
Rákoskeresztúr	8	2	5
Rákosliget	—	—	—
Rákosszentmihály	13	2	—
Sashalom	18	2	9
Összesen	**111**	**19**	**38**
Budapest-környék együtt	268	35	72

[1]) L.: »Tájékoztató elemi iskoláink fejlődéséről 1925—1930« és »Magyar népoktatás«. Mindkettő a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium kiadása. Az utóbbi 370 oldalas munka, 1928. évi kiadás.

Az építési akcióról szóló jelentés eszerint 268 tanterem építéséről ad számot; ezek közt azonban 72 olyan tanterem volt, ahol csak átépítésről volt szó a régi, meg nem felelő tanterem helyébe. Így 196 marad az új iskolák, illetőleg a hozzáépült iskolarészek tantermeire s ez a szám a fenti statisztikai adatainknak is megfelel. (Ezek szerint ugyan 10 év alatt 187 a tantermekben előállott gyarapodás, de ez a tiszta többlet, amely a megszűnt iskolákat levonásba helyezi.) Az iskolák, amelyekről itt szó van, 4 felekezeti iskola kivételével valamennyien államiak. (Cinkotán, Rákoscsabán és Rákoskeresztúron 1—1 róm. kat. és ezenkívül Rákoskeresztúron 1 ág. h. ev. iskola szerepelt az akcióban.)

Az elemi iskolai építési akció 51 millió pengő pénzáldozattal az egész országban több, mint 5000 tanterem és tanítói lakás (közös szóval objektum) felépítését tette lehetővé az 1930. év végéig. Ez volt a programm első, sürgősebb része. A további terv szerint még körülbelül 4.500 okjektumra van szükség; a főváros környékére már valószínűleg jóval kevesebb objektum jutna, mivel a jelentés szerint (1. a »Magyar népoktatás« című munka 122. lapját) »a környéknek 1926-ban fennállott egész iskolaszükségletéről gondoskodás történt.« Figyelembe kell azonban vennünk azt, hogy a környék népességének azóta végbement újabb erős növekedése folytán ismét olyan szükségletek állottak elő, amelyeket az új építési akció nem hagyhat figyelmen kívül. Remélnünk is kell, hogy a közeljövőben ez az akció újabb anyagi forrásokhoz fog jutni és így újabb lendületet vesz.

Ami Nagy-Budapest elemi iskolával való ellátottságát illeti, erre nézve is — úgymint az óvóintézetek ismertetésénél tettük — a megfelelő korú (6—11 éves) *népesség* számát kell összevetnünk az *iskolák számával* az egyes kerületek, illetve községek szerint. (Ez a népességi adat, hangsúlyozzuk, csak az 1930. évről áll rendelkezésre). Ilymódon *nem a tanulók*, hanem a *tankötelesek* számát vesszük alapul az 1—1 iskolára, illetve tanteremre jutó átlag kiszámításánál s ez az eljárás valóban célravezetőbb is az iskolaszükséglet mértékének megállapításánál, mert azokat is számbaveszi, akik kimaradtak az iskola falai közül, de akikre nézve remélnünk kell, hogy a jövőben sikerülni fog odavezetni őket. A népesség száma alapján való vizsgálódás itt még jogosultabb, mint az óvóintézeteknél, mivel — amint láttuk — a 3—5 éves gyermekeknek Nagy-Budapest területén csak alig több, mint $^1/_3$ része jár kisdedóvóintézetbe, míg a 6—11 éves gyermekek közül ugyanezen a területen csak legfeljebb 5—6% marad el az elemi iskolától.

Az egyes községeknek (kerületeknek) elemi iskolával való ellátottságát eszerint elsősorban a következő (a 32. oldalon levő) csoportosítás mutatja.

Ez az áttekintés is már erős világot vet arra, hogy a környéken a tanköteleseknek meglehetős nagy tömegeit kénytelenek az iskolák magukba

fogadni s így ezekben az iskolákban valószínűleg túlzsúfoltságról van szó. Budapesten ilyen eset kevésbbé állhat fenn, hiszen az egyes kerületekben — pedig itt jóval nagyobb iskolaegységek vannak, mint a környéken — 500-nál több tanuló alig jut 1—1 iskolára. (Az ország vidéki, Nagy-Budapesten kívüli részének átlaga ezzel szemben mindössze 145-öt tesz iskolánkint. Csak legfeljebb a két új külvárosi (XIII. és XIV.) kerület adhat itt meggondolásra okot; viszont a környéket tekintve Pestszenterzsébeten 712, Pestszentlőrincen 691, Csepelen 614, Sashalmon 703, sőt Pestújhelyen 1051 tanköteles jut egy iskolára. (Pestújhelyen ugyanis csak egy elemi iskola áll fenn s így a tankötelesek összes száma erre esik, de valószínű, hogy azok egyrésze máshova jár át elemi oktatásra.) A budapesti kerületek közül viszont a VIII., valamint a XIII. és XIV. kerület állanak a legmagasabb határon iskolánkint 493, 644, illetőleg 505 tanköteles gyermekkel. (Adatainkat összehasonlíthatjuk a 10. sz. táblán közölt azokkal az átlagokkal, amelyek a *nyilvános tanulóknak* 1—1 iskolára eső létszámát tüntetik fel. Kevés eltolódással ezen az úton is a fentebb vázolt kép tárul elénk.)

Az 1930. évi népességből egy elemi iskolára jutott	6—11 éves gyermek a következő városban (községben, kerületben)		
100—200	—	Cinkota Pesthidegkút	—
201—300	—	Mátyásföld Nagytétény Rákoshegy Rákosliget	I.; IV., XII. ker.
301—400	Rákospalota mv. Újpest mv.	Alag Albertfalva Budatétény Rákoscsaba	II., III., VI., X., XI. ker.
401—500	Kispest	Békásmegyer Rákoskeresztúr Rákosszentmihály	V., VII., VIII., IX. ker.
501—600	Budafok	—	XIV. ker.
601—700	Pestszentlőrinc	Csepel	XIII. ker.
700-nál több	Pestszenterzsébet	Pestújhely Sashalom	— —

Még pontosabb képet kapunk az iskolával való ellátottságra nézve, ha a *tantermek* számát vesszük a mondott összevetés alapjául. Eszerint:

Az 1930. évi népességből egy elemi iskolai tanteremre jutott	6—11 éves gyermek a következő városban (községben, kerületben)		
30—40	—	Albertfalva Rákosliget	I., III., IV., XI., XII. ker.
41—50	—	Cinkota Mátyásföld Nagytétény Pesthidegkút	II., V., VI., VII., VIII., IX., XI., XIII. ker.
51—60	Budafok mv. Kispest mv. Újpest mv.	—	XIV. ker.
61—70	Pestszenterzsébet mv. Rákospalota mv.	Csepel Pestújhely Rákoscsaba Rákoshegy Rákosszentmihály	—
71—80	Pestszentlőrinc mv.	Alag Békásmegyer Budatétény Sashalom	—
81—90	—	Rákoskeresztúr	—

Tekintettel arra, hogy maga az építési akció is azt az elvet állította fel, hogy a városias jellegű lakott helyeken legfeljebb 50, a többi helyeken pedig 60 tanuló tanítási szükségleteit elégítheti ki 1—1 tanterem, a környék városainak elemi iskolai tanteremmel való ellátottságát egyáltalán nem, a községekét pedig csak részben tekinthetjük kielégítőnek szemben Budapestnek ebben a tekintetben, úgy látszik, rendezett viszonyaival. A környék községei közül csak *hatot* sorolhatunk a tanteremmel megfelelően ellátottak közé, míg a többi ebből a kategóriából kiesik. (Rákoskeresztúron 81, Budatétényen és Sashalmon 78, Alagon és Békásmegyeren 76 tanköteles jut 1 tanteremre). Budapest kerületei közül ismét a belső — népesebb — övezet az, amely a nagyobb arányszámokat tünteti fel: az V. kerületben 49, a VII. és a VIII.-ban 47—48 az átlag. Szóval ezeknek a kerületeknek a magas arányszáma is alig éri el a maximumként vett 50-es átlagot; (így Nagy-Budapest átlaga is 48-at tesz az azonkívül számított országrészek — a vidék — 60-as átlagával szemben). A külső kerületek közül a XIII. és XIV. kerület iskolái szorulnak leginkább bővítésre: ezeknél 47, illetve 56 az egy tanteremre jutó átlagos tanköteles létszám.

A Nagy-Budapesten működő 275 elemi iskolának közel felerésze (126) még a mult század folyamán, 110 iskola e század első negyedében és 39 iskola az utolsó 10 év alatt, az építési akció megindítása óta, keletkezett. Alapítási év szerint a következőkép oszlottak meg elemi iskoláink:

	1875 előtt	1876—1900	1901—1910	1911—1920	1921—1925	1926—1930	1931—1934	Összesen
Budapest	48	46	30	26	6	19	5	180
Budapest-környék	20	12	23	18	7	13	2	95
Nagy-Budapest	68	58	53	44	13	32	7	275

Az említett 275 elemi iskolából (l. a 7. sz. táblát) 35% esik a környékre és 65% a fővárosra. A tankötelesek megoszlása a két területrész közt viszont 38 : 62%. Amíg azonban a környéken a lakosság 10·3%-a jut a tanköteles (6—11 éves) gyermekekre, Budapesten csak 7·1% az arány. (Az 1930. évi népszámlálás szerint.) A tantermek számánál még inkább Budapest javára billen a mérleg: Budapestre 70%, a környékre 30% jut. Nagy-Budapest összes elemi iskolai tantermeinek s még inkább a tanítóknak számánál ennél is szembetűnőbb ez az arány: a környékre 28%, Budapestre 72% jut az összes tanítólétszámból. (Ha azonban csupán az osztálytanítókat vesszük, 34 : 66% a megfelelő arány.) Végül megemlítjük, hogy a Nagy-Budapest területén elemi iskolába járó *tanulók közül 43% jut a környékre és 57% a fővárosra.* Mindezek az arányok élénken szólnak amellett, hogy a fővárosban az iskolák számához képest a *tanteremmel és tanerővel* való ellátottság sokkal jobb, mint a környéken; a tanulóknak nagyobb hányada jut a környékre, mint amennyi a tantermek és a tanítók aránya szerint jutnia kellene.

Ugyancsak érdekes és Nagy-Budapest jobb helyzetére mutat rá az a számítás, amely szerint az ország összes elemi iskoláinak a számában Nagy-Budapest 4%-kal részesedik, a tanulók számában pedig 9·5%-kal s ezzel szemben az összes elemi iskolai tantermek számából 13·2%, *az összes tanítólétszámból pedig 16·9% jut Nagy-Budapestre.*

Az elemi iskolák jellegét illetőleg a fővárosban és a környéken más-más a helyzet. Amíg az ország összes elemi iskoláinak jó $^2/_3$ része felekezeti jellegű, Budapesten elsősorban a község s másodsorban az állam a legfőbb iskolafenntartó; a környéken levő elemi iskoláknak pedig közel $^4/_5$ része (77%-a) állami s az állami iskoláknak a száma itt különösen az építő akció során növekedett meg.

Fentebb láttuk, hogy az ország elemi oktatásának egyes tényezőiből (iskola, tanterem, tanító, tanuló) milyen tekintélyes hányad jut Nagy-Budapestre. Ezzel szemben az ország összes elemi iskoláinak juttatott államsegélyből (15 millió pengő) Nagy-Budapest elemi iskoláira — tekintettel a nem állami iskolák csekélyebb számára — csak 1·3%, alig 200 ezer pengő jut. A felekezeti és egyéb iskoláknak adott községi segély pedig éppen igen csekély: az országos összegnek (2·8 millió pengő) 0·4%-a, azaz 11.541 pengő. Az államsegélyt élvezett iskolák száma Budapesten 12, a környéken 16. Az államsegély összegéből 26%, a községi segély összegéből pedig 22% esik Budapestre.

Elemi iskoláink túlnyomó része a fiúk és leányok tanítását együttesen látja el s ehhez képest az ország összes iskolái közül 94% jut a *közös* iskolákra

7. Elemi mindennapi iskolák. — 1934/35.

Város, község	Az iskolák száma	A tantermek száma	Az iskolák közül jellegű: állami	községi	róm. kat.	ref. v. ág. h. ev.	izr.	egyéb	Állami v. községi segélyben részesült	A fiú- iskolák száma	A leány- iskolák száma	A közös iskolák száma	Az 1—4 évfolyamú iskolák száma	Az 5—6 évfolyamú iskolák száma	A 7—8 évfolyamú iskolák száma
Budapest.															
I. kerület	8	46	—	4	1	1	—	2	1	—	1	7	7	1	—
II. «	10	74	1	6	1	—	—	2	—	1	2	7	6	2	2
III. «	14	153	—	12	1	—	1	—	1	1	2	11	6	6	2
IV. «	5	38	—	1	2	1	—	1	2	—	2	3	3	2	—
V. «	9	75	—	5	—	—	1	3	—	1	1	7	8	—	1
VI. «	15	130	1	8	1	1	1	3	1	2	4	9	8	4	3
VII. «	19	162	1	9	—	1	4	4	1	3	3	13	12	3	4
VIII. «	18	188	1	13	2	—	2	—	1	4	5	9	5	8	5
IX. «	17	185	—	12	4	—	—	1	2	4	6	7	6	6	5
X. «	16	159	2	13	—	—	1	—	—	3	3	10	5	8	3
XI. «	12	83	—	8	2	—	1	1	—	1	4	7	7	5	—
XII. «	14	91	1	9	1	—	—	3	2	2	—	12	7	5	2
XIII. «	11	151	—	10	1	—	—	—	1	3	5	3	—	10	1
XIV. «	12	108	—	11	1	—	—	—	—	2	4	6	5	7	—
Összesen ...	180	1.643	7	121	17	4	11	20	12	27	42	111	85	67	28
Budapest-környék.															
Budafok mv.	4	36	4	—	—	—	—	—	—	—	—	4	—	2	2
Kispest «	13	124	12	—	—	—	1	—	—	—	—	13	3	6	4
Pestszenterzsébet «	10	110	9	—	—	—	1	—	—	—	—	10	2	2	6
Pestszentlőrinc «	5	46	5	—	—	—	—	—	—	—	—	5	1	3	1
Rákospalota «	11	61	3	2	1	3	1	1	7	—	—	11	3	6	2
Újpest «	17	116	14	—	2	—	1	—	—	6	6	5	2	12	3
Alag	1	4	—	1	—	—	—	—	1	—	—	1	—	1	—
Albertfalva	1	8	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—
Békásmegyer	2	12	2	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	2	—
Budatétény	1	4	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—
Cinkota	4	14	2	—	1	1	—	—	2	—	—	4	—	4	—
Csepel	4	36	3	—	1	—	—	—	1	1	—	3	1	1	2
Mátyásföld	1	5	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—
Nagytétény	3	18	2	—	1	—	—	—	1	—	—	3	1	2	—
Pesthidegkút	4	16	4	—	—	—	—	—	—	—	—	4	1	2	1
Pestújhely	1	15	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—
Rákoscsaba	3	15	1	—	1	1	—	—	2	—	—	3	—	2	1
Rákoshegy	2	7	2	—	—	—	—	—	—	—	—	2	1	1	—
Rákoskeresztúr ...	2	12	—	—	1	1	—	—	2	—	—	2	—	2	—
Rákosliget	1	8	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—
Rákosszentmihály .	3	21	3	—	—	—	—	—	—	—	—	3	1	2	—
Sashalom	2	18	2	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	1	1
Megyei városok	60	493	47	2	3	3	4	1	7	6	6	48	11	31	18
Nagyközségek	35	213	26	1	5	3	—	—	9	1	—	34	5	25	5
Együtt ...	95	706	73	3	8	6	4	1	16	7	6	82	16	56	23
Nagy-Budapest	275	2.349	80	124	25	10	15	21	28	34	48	193	101	123	51
Magyarország	6.873	17.726	1.259	833	2.840	1.478	145	318	4.488	189	231	6.458	535	6.253	85

s csupán 3—3% a fiú-, illetőleg a leányiskolákra. A főváros ebben a tekintetben sokkal előnyösebb helyzetben van: elemi iskoláinak 38%-a külön fiú- vagy leányiskola; a környék iskolái közül csak Újpesten találunk 6 fiú és 6 leányiskolát s ezenkívül Csepelen egy fiúsikolát; a környéken tehát az iskolák 86%-a közös iskola.

Tanítási rendszerünk egyébként a közös iskolák egy részében szintén keresztülvitte a fiúk és leányok elkülönítését, úgyhogy Magyarországon a közös elemi iskolák (6453) közül 120 (1·9%) olyan iskola akad, amelyekben a két nem tanítása teljesen elkülönítve és 383 (5·9%) olyan, amelyekben részben együtt, részben elkülönítve folyik a tanítás. Utóbbi esetben a közös osztályok mellett külön fiú- és külön leányosztályok állanak fenn. A teljesen elkülönített rendszerű tanításnál viszont a közös iskolák csak név szerint (szervezetileg) azok, minthogy fiúosztályai a fiúiskolákhoz, leányosztályai pedig a leányiskolákhoz volnának számíthatók. Nagy Budapest területén ez az elkülönítettség a következő képet adja:

	A közös iskolák száma, amelyekben a fiúk és leányok tanítása		
Részben osztott iskolák:	együttes	elkülönített	részben együttes, részben elkülönített
Budapest	22	3	5
Budapest-környék	18	3	16
Nagy-Budapest	40	6	21
Teljesen osztott iskolák:			
Budapest	10	48	15
Budapest-környék	11	8	23
Nagy-Budapest	21	56	38
Osztott iskolák együtt:			
Budapest	32	51	20
Budapest-környék	29	11	39
Nagy-Budapest	61	62	59

A (részben vagy teljesen osztott) közös iskolák száma (182) végeredményben tehát a 3 különféle rendszerű csoport között Nagy-Budapesten csaknem egyenlően oszlik meg: egy-egy harmad jut mindegyik csoportra. Adataink azonban feltüntetik Budapestnek a környékhez viszonyított kedvezőbb helyzetét is; az elkülönített közös iskoláknak (a teljesen osztott iskolák kategóriájában) ehhez képest Budapesten elég nagy számát láthatjuk s így a fővárosban a 8 osztatlan iskolával együtt *csak 60-at tesz a tulajdonképeni közös iskolák száma*, tehát az elemi iskoláknak csak $^1/_3$ része jut erre a típusra.

A tanítás eredményessége szempontjánól egy másik fontos körülmény az iskolák *osztottsága;* eszerint az osztatlan iskolákban az összes osztályok együttesen részesülnek oktatásban, a részben osztott iskolákban két vagy több osztály tanítása együtt s ehhez képest egy vagy több osztályé külön-külön történik, míg a teljesen osztott iskolákban minden egyes osztály

tanítását más-más tanító elkülönítve látja el. Magyarországon az osztatlan iskolák száma évről-évre valamivel csökken s legutóbb 45·8% jutott erre a csopotrra; (a korábbi években — 8—10 évvel ezelőtt — még 50%-os volt ez az arány). A részben osztott elemi iskolák országos aránya 45·5%, míg a teljesen osztott iskoláké 8·7%. Nagy-Budapest elemi iskolái ebből a szempontból a következőleg oszlanak meg:

	Osztatlan iskola			Részben osztott iskola			Teljesen osztott iskola		
	fiú	leány	közös	fiú	leány	közös	fiú	leány	közös
Budapest	—	—	8	3	7	30	24	35	73
Budapest-környék	—	—	3	—	—	37	7	6	42
Nagy-Budapest	—	—	11	3	7	67	31	41	115
						77			187

Az osztatlan iskolák aránya eszerint Nagy-Budapesten mindössze 4%-ot jelent a részben osztott iskolák 28%-os s a teljesen osztottak 68%-os aránya mellett. A két utóbbi kategóriában is Budapest helyzete az előnyösebb: Budapesten 73% a teljesen osztott iskolák aránya. Országos viszonylatban azonban osztottság szempontjából a környék iskoláinak a helyzete is kedvező, amennyiben a környék iskoláinak 39%-a részben és 58%-a teljesen osztott iskola. Hozzáfűzhetjük ehhez még azt, hogy a Nagy-Budapesten levő 11 osztatlan elemi iskolának együttesen mindössze 236 tanulója volt, egy osztatlan iskolára tehát átlag csak 21 tanuló jutott. Ez a tanulók számának rendkívül csekély (0·2%) aránya, különösen, ha figyelembevesszük, hogy *Magyarországon az összes tanulók számából elég tekintélyes rész (17·4%) jut az osztatlan iskolákra.*

Azok az adatok, amelyek az iskolák *évfolyamok* szerint való megoszlására mutatnak rá, az elemi oktatás eredményessége szempontjából szintén jelentősek. Magyarországon az elemi iskoláknak közel $^9/_{10}$ része (88%-a) *hat* évfolyamú; az építési akció során épült iskolák a lefolyt idő alatt már kiegészültek 6 évfolyamú iskolákká s így az arány azóta sem csökkent. Nagy-Budapest területén csak 39%-ot tesz a teljes 6 évfolyamú iskolák száma; ezzel szemben Nagy-Budapesten a 4 évfolyamú iskolák aránya 34·5%, azoknak 5·2%-nyi országos arányával szemben. Budapesten az iskolák $^1/_3$ részének van meg mind a 6 évfolyama, míg az iskolák 45%-a legfeljebb 4 évfolyamú. Ezek az adatok amellett tanuskodnak, hogy a főváros iskolái könnyebben nélkülözhetik felsőbb évfolyamokat, mivel a továbbképzésre a tanulóknak más iskolákban is elegendő alkalmuk nyílik.

Különösen figyelmet itt még a 7—8 osztályú elemi iskolák aránya érdemel. Közoktatási kormányunk a nyolc osztlályú elemi iskolák kötelező felállítását s ezzel együtt a tankötelezettségnek *10 évre* való kiterjesztését már 1929-ben felvette programmjába s erre nézve törvényjavaslatot is készített; ennek a tervnek a végrehajtása azonban rendkívül nagy anyagi akadályokba ütközik s így egyelőre csak a távolabbi jövő feladata lehet.

Az elemi iskolák 8 osztályúvá való fejlesztése ennek ellenére — inkább kísérletképen — sok helyütt megtörtént s legutóbb 60 olyan elemi iskolánk volt, amelynek 8 és 25 olyan, amelynek 7 osztálya állott fenn. Ennek a 85 iskolának a nagy része (51 iskola, tehát 60%) éppen Nagy-Budapestre jut; Nagy-Budapesten ehhez képest 11·3% volt a teljes 8 osztályú iskolák száma, míg az országban *alig egy százalékot* tesz ez az arány. Érdekes ezenkívül az is, hogy a környéken aránylag — az iskolák összes számához viszonyítva — több ilyen iskola van, mint Budapesten. A főváros és környéke eszerint egyelőre — a tantermek és tanerők aránylagosan is nagyobb száma miatt — alkalmasabb arra, hogy a 8 osztályú iskolák felállítása terén úttörőként szerepeljen, mint a tanítási szempontból kedvezőtlenebb helyzetben levő vidék.

Az elemi iskolák adatainak ismertetésével kapcsolatban meg kell itt emlékeznünk az iskolák működési idejéről. Ezek az adatok ugyancsak Budapest és sok tekintetben a környék rendezettebb, a tanítási követelményeknek jobban megfelelő viszonyaira vetnek világot, amennyiben a szorgalmi idő Nagy-Budapest iskolái közül mindössze 24 iskolánál váltakozott 8—9 hónap közt, a többi iskolák a szabályszerű szorgalmi idő tartamát (9—10 hónap) betartották. Az országos arány etekintetben a következő: az iskolák közül 9—10 hónapig működött 62·5%, 8—9 hónapig 35·6% és 8 hónapnál rövidebb ideig 1·8%. Ha a tanulók számát figyeljük ezekben a csoportokban, a következő arányokat kapjuk:

	A tanulók százalékos aránya a		
	9—10 hónapig működött	8—9	8 hónapnál kevesebb ideig iskolákban
Budapest	96·1	3·9	—
Budapest-környék	83·7	16·3	—
Nagy-Budapest	90·7	9·3	—
Magyarország	62·2	36·4	1·4

Azokban a budapesti elemi iskolákban, amelyeknek a működési ideje *8—9 hónap* közt váltakozott, a tanulóknak alig 4%-a tanult; a környéken már nagyobb — több, mint kétszer akkora — a tanulóknak ebbe a kategóriába tartozó aránya; a rövidebb ideig működött iskolák tanulóinak országos arányszáma pedig éppen 9-szerese a budapesti aránynak.

*

Az iskolákról szóló adataink megemlékeznek az *osztályok* együttes számáról is. Erre nézve a következő adatokat közölhetjük:

	Az összes szám szerint		A leány-	A vegyes osztályok	A fiú-	A leány-	A vegyes
		A fiú-			százalékban		
Budapest	1.892	753	783	356	39·8	41·4	18·8
Budapest-környék	1.005	355	339	311	35·3	33·7	31·0
Nagy-Budapest	2.897	1.108	1.122	667	38·3	38·7	23·0
Magyarország	44.227	3.493	3.587	37.147	7·9	8·1	84·0

Az országban eszerint általában 6·4, Nagy-Budapesten pedig 10·5 osztály jut 1—1 iskolára. A kép egyébként, amely itt elénk tárul, nagyban-egészben ugyanaz, mint aminő a fiú-, leány- és közös iskolák adatainak az egybeállításánál kialakult: Budapesten a vegyes osztályok száma még $^1/_5$ részt sem tesz, a környéken már az $^1/_3$ részhez áll közel ez az arány, az egész országban pedig $^4/_5$ résznél is nagyobb. A fennmaradó hányad, mint látjuk, mindenütt csaknem egyenlően oszlik meg a fiú- és a leányosztályok közt.

*

Az elemi iskolák *tanító-személyzete* a régi Magyarországon a háború előtt kerekszámban 35 ezer főre rúgott. A háború alatt ez a létszám a bevonulások miatt jelentékenyen apadt s nagyrészt női tanerőkkel cserélődött fel. A háború után a mai Magyarországon csak körülbelül 14.500 főből álló tanítószemélyzet állott iskoláink rendelkezésére. Innen kezdve azonban megtörtént a tanítószemélyzet megfelelő átszervezése, a férfitanerők újabb alkalmaztatása, a nem megfelelő elemek kiszorítása s így az újjászervezés munkája is megindulhatott, amely a 20-as évek elején egyik legfőbb gondja volt közoktatási kormányunknak. Így 1921/22-ben már a 18 ezer főt is meghaladta a tanítók száma, ami az elemi oktatás eredményessége szempontjából igen előnyös is volt; szükségszerű pénzügyi okokból a közszolgálat valamennyi ágában végrehajtott létszámcsökkentés azonban ezután a tanítók számában is erős rést ütött s ehhez mérten 1924/25-ig közel 1800 fővel apadt a létszám (16.556). Az ezután (1925/26-ban) megindított építési akció, valamint a tanulók számának a háború utáni születésekkel kapcsolatos emelkedése, nemkülönben a beiskolázási viszonyok javulása viszont olyan okok voltak, amelyek a létszámnak ismét évről-évre való fokozatos emelését tették szükségessé. A tanítók létszáma ennek az állandó emelkedésnek következtében most már a 20 ezer felé közeledik. Magyarország és Nagy-Budapest adataiból itt a következő néhány visszatekintő adatot mutatjuk be, megjegyezve, hogy a hitoktatók a létszámban nem szerepelnek:

	A tanítók száma 1925/1926-ban	1934/1935-ben	Növekedés (%)
Budapest	1.794	2.385	32·9
Budapest-környék:			
megyei városok	499	653	30·8
nagyközségek	197	281	42·6
együtt	696	934	34·2
Nagy-Budapest	2.490	3.319	33·3
Magyarország	16.705	19.625	17·5

Az elemi iskolai építési akció megindítása óta 10 tanévet tekinthetünk át s a kezdeti időszaknak a mai helyzettel való összevetése ezen a téren is nagy változásokról tesz tanuságot. Az iskolahálózat fejlődése jelentékenyen

8. Az elemi mindennapi iskolák tanítói. — 1934/35.

Város, község	A tanítók				Az iskolák száma, amelyekben			Az osztálytanítók száma			
	száma	közül			1—4	5—8	8-nál több	az 1—4	az 5—8	a 8-nál több	összesen
		férfi	nő	nem osztálytanító	osztálytanító tanított			osztálytanítós iskolákban			
Budapest.											
I. kerület	55	14	41	12	4	3	1	12	22	9	43
II. «	94	20	74	25	5	1	4	11	8	50	69
III. «	217	63	154	64	2	4	8	8	29	116	153
IV. «	45	13	32	7	3	1	1	9	8	21	38
V. «	97	20	77	23	4	—	5	6	—	68	74
VI. «	183	48	135	50	7	1	7	16	8	109	133
VII. «	216	58	158	56	6	5	8	21	36	103	160
VIII. «	270	84	186	74	4	1	13	12	7	177	196
IX. «	257	70	187	70	5	1	11	14	8	165	187
X. «	255	72	183	65	1	3	12	2	19	169	190
XI. «	124	26	98	34	6	—	6	17	—	73	90
XII. «	130	40	90	46	8	2	4	20	14	50	84
XIII. «	247	74	173	67	—	1	10	—	5	175	180
XIV. «	195	56	139	55	1	3	8	4	24	112	140
Összesen ...	**2.385**	**658**	**1.727**	**648**	**56**	**26**	**98**	**152**	**188**	**1.397**	**1.737**
Budapest-környék.											
Budafok mv.	46	12	34	2	—	1	3	—	7	37	44
Kispest «	143	47	96	6	3	2	8	10	15	112	137
Pestszenterzsébet «	166	51	115	7	1	2	7	2	14	143	159
Pestszentlőrinc «	77	22	55	3	—	1	4	—	8	66	74
Rákospalota «	84	28	56	2	6	1	4	15	5	62	82
Újpest «	137	41	96	4	3	3	11	6	20	107	133
Alag	5	3	2	—	—	1	—	—	5	—	5
Albertfalva	8	3	5	—	—	1	—	—	8	—	8
Békásmegyer	18	6	12	—	—	1	1	—	7	11	18
Budatétény	6	2	4	—	—	1	—	—	6	—	6
Cinkota	15	8	7	—	3	1	—	10	5	—	15
Csepel	55	18	37	2	1	—	3	3	—	50	53
Mátyásföld	5	2	3	—	—	1	—	—	5	—	5
Nagytétény	16	6	10	—	1	2	—	3	13	—	16
Pesthidegkút	18	8	10	1	3	1	—	9	8	—	17
Pestújhely	23	6	17	1	—	—	1	—	—	22	22
Rákoscsaba	18	9	9	—	1	1	1	3	6	9	18
Rákoshegy	11	2	9	—	—	2	—	—	11	—	11
Rákoskeresztúr ...	12	9	3	—	—	2	—	—	12	—	12
Rákosliget	11	5	6	—	—	—	1	—	—	11	11
Rákosszentmihály .	30	7	23	—	1	—	2	4	—	26	30
Sashalom	30	10	20	—	—	—	2	—	—	30	30
Megyei városok	653	201	452	24	13	10	37	33	69	527	629
Nagyközségek	281	104	177	4	10	14	11	32	86	159	277
Együtt ...	**934**	**305**	**629**	**28**	**23**	**24**	**48**	**65**	**155**	**686**	**906**
Nagy-Budapest	**3.319**	**963**	**2.356**	**676**	**79**	**50**	**146**	**217**	**343**	**2.083**	**2.643**
Magyarország	**19.625**	**10.945**	**8.680**	**832**	**5.860**	**627**	**386**	**9.974**	**3.802**	**5.017**	**18.793**

növelte a tanítószemélyzetet; ennek a növekedésnek különösen Budapesten látjuk nagy arányait. A régi kerületeket véve az összehasonlítás alapjául, a népesebb kerületekben a tanítók számának 1925/26-tól 1934/35-ig való növekedése a következő volt: I. ker. 38·7, III. ker. 33·9, VI. ker. 32·4, VII. ker. 32·9, VIII. ker. 15·9, IX. ker. 28·3 és X. ker. 70·0% . A környék városai közül Pestszenterzsébeten gyarapodott feltűnően (86·5%-kal) a tanítók száma, községei közül pedig Békásmegyeren, Csepelen, Rákosszentmihályon és Sashalmon látunk észrevehető létszámemelkedést az 1925/26-tól lefolyt időszak alatt.

A tanítóval való ellátottságra (l. a 8. sz. táblát) mutatnak elsősorban azok az adatok, amelyek az elemi iskolákat az osztálytanítók száma szerint csoportosítják. (Az osztálytanítók csak közismereti tárgyakat tanítanak; a létszám többi része az igazgatókra, valamint a szaktárgyak tanítóira jut. Budapesten a tanítók 27%-a nem osztálytanító, míg az egész országban csak 4% a nem osztálytanítók aránya. A csak igazgatással foglalkozó tanítók száma Budapesten 134, a környéken pedig csak 20.) Az osztálytanítókra nézve ehhez képest a következő adatok álljanak itt:

	Az iskolák száma (%-ban), amelyekben osztálytanító tanított		
	1—4	5—8	8-nál több
Budapest	31·1	14·5	54·4
Budapest-környék	24·2	25·3	50·5
Nagy-Budapest	28·7	18·2	53·1
Magyarország	85·3	9·1	5·6

Még inkább kidomborodik Budapest megkülönböztetett helyzete a tanítóval való ellátottságot illetőleg, ha a tanítók számát figyeljük meg a fenti három kategóriában. Eszerint:

	Az osztálytanítók száma (%-ban) a (az) osztálytanítós iskolákban		
	1—4	5—8	8-nál több
Budapest	8·8	10·8	80·4
Budapest-környék	7·2	17·1	75·7
Nagy-Budapest	8·2	13·0	78·8
Magyarország	53·1	20·2	26·7

A tanítók száma így Nagy-Budapesten a népes (8 osztálytanítónál többet foglalkoztató) iskolákban $^4/_5$-ét teszi az összes létszámnak. (A megfelelő országos arány ebben a csoportban viszont alig több $^1/_4$-nél.) A 8-nál több osztálytanítót foglalkoztató összes iskolák számában egyébként 38%, az ilyen iskolák összes (országos) tanítólétszámából pedig 42% jut magára Nagy-Budapestre. (Budapest és a környék az említett népes iskolák, illetőleg azok tanítóinak számában $^2/_3$—$^1/_3$ arányban osztozkodik.)

Azoknak a legnépesebb iskoláknak a száma, amelyekben *10-nél több* osztálytanító tanított, az országban 264-et tesz (3854 tanítóval); Budapestre ebből a számból 88 (1300 tanítóval), a környékre 33 (541 tanítóval) jut. Ezek-

nek a legnépesebb iskoláknak közel 46%-a és az ezeknél működő tanítóknak csaknem felerésze eszerint Nagy-Budapestre esik.

A tanítók személyi adatai közül csupán a tanítók és tanítónők számának arányaira mutatunk rá:

	A tanítók közül %-ban	
	nő	férfi
Budapest	27·6	72·4
Budapest-környék	32·7	67·3
Nagy-Budapest	29·0	71·0
Magyarország	55·8	44·2

Amíg az országban általában a férfitanítók vannak túlsúlyban, Nagy-Budapest iskoláiban az alkalmazott tanerőknek több, mint $^{7}/_{10}$ része nő. Ha a vidéket külön (Nagy-Budapest nélkül) vesszük szemügyre, a tanítószemélyzet megoszlása az ország vidéki részében a következő: 61·2% jut a férfi és 38·8% a női tanerőkre. A szembeállítás így tehát még szembetűnőbb. Budapesten az értelmiségi pályára törekvő leányok előszeretettel választják a tanítónői pályát, míg a fiúgyermekek számára más tanintézetek és más pályák is szabadabban állanak itt nyitva. A vidéken viszont a fiúgyermekek lépnek nagyobb arányban a tanítói pályára. Ez az ellentétes áramlat eléggé magyarázza a női tanerők túlsúlyát a fővárosban és környékén.

Egyébként az ország összes férfi (elemi iskolai) tanerőiből csak 8·8% jut Nagy-Budapestre, míg *az összes női tanerők sorából Nagy-Budapest 27·1%-ot foglal le* a maga iskolái részére.

*

A mindennapi elemi iskolába járó összes *tanulók* száma a régi Magyarország területén a háború előtt közel járt a *2 millióhoz*. A tanulóknak ebből a nagy tömegéből a mai területre 44% (860 ezer tanuló) jutott. A háború alatt a beiskolázás hiányossága miatt mintegy 10—12%-kal apadt a tanulók száma, de a háború után, különösen az 1921. évi új beiskolázási törvény hatása alatt, ismét a normális színvonalra emelkedett a létszám s 1921/22-ben meghaladta a 900 ezret. Innen kezdve négy tanéven át a háborús születések hatása alatt, csökkent a tanulók száma és 1925/26-ban 656 ezer fővel elérte a mélypontot. Minthogy a háború után a születések száma emelkedett, ezzel kapcsolatosan 1926/27-től kezdve a tanulók száma ismét gyarapodott, előbb csak az alsóbb osztályokban, később a többi évfolyamokban is. A növekedési hullám az országos létszámban 1931/32-ben érte el a csúcspontját, amikor 1,004.369 elemi iskolai tanulót számlálhattunk; a legutóbbi három tanév, a születések számának a 20-as évek folyamán később beállott ellanyhulása miatt, ismét fokozatos visszaesést mutat a tanulólétszámban.

Nagy-Budapest elemi iskolai tanulóinak az adatait vizsgálva azt látjuk, hogy a gyarapodás itt nem volt olyan erős ütemű, mint az ország összes iskoláiban. Erre nézve érdekes összehasonlítanunk a tanulólétszám említett nagy hullámzásának a mélypontját és a csúcspontját:

	Az elemi mindennapi iskolai tanulók száma				Növekedés (%)
Budapest	(1925/26)	47.301	(1929/30)	56.681	19·8
Budapest-környék:					
megyei városok	(1925/26)	17.313	(1933/34)	27.147	56·8
nagyközségek	(1925/26)	7.063	(1933/34)	13.165	86·5
együtt	(1925/26)	24.376	(1933/34)	40.312	65·3
Magyarország	(1925/26)	656.349	(1931/32)	1,004.369	53·0

Az emelkedés Budapesten és a környéken sem volt egyenletes; Budapest iskoláiban ugyanis már az 1929/30. tanévben csúcspontra jutott a tanulók száma, míg a környéken 1933/34-ig emelkedett a hullámvonal. A tanulók száma évenkint a következő volt:

	Budapest	Növekedés v. csökkenés %	Budapest-környék	Növekedés v. csökkenés %
1925/26	47.301	—	24.376	—
1926/27	50.429	+6·6	27.094	+11·1
1927/28	52.923	+4·9	30.569	+12·9
1928/29	55.835	+5·5	34.342	+12·3
1929/30	56.681	+1·5	36.839	+ 7·3
1930/31	54.445	—3·9	37.922	+ 2·9
1931/32	54.385	—0·1	39.193	+ 3·3
1932/33	53.593	—1·5	40.148	+ 2·4
1933/34	52.825	—1·4	40.314	+ 0·4
1934/35	51.979	—1·6	39.822	— 1·2

Amíg tehát Budapesten az utolsó öt évben állandóan fogyott a tanulók száma, *a környéken csak a legutolsó tanévben következett be* ez az apadás. A létszámnak ilyentén alakulása a születések csökkenő számával s másrészt a környéken történt állandó vándorlással áll összefüggésben.

Budapesten az 1925/26—1934/35. tanévig terjedő időköz alatt az elemi iskolai tanulók száma 10%-kal nőtt. Az egyes kerületek meglehetős egyenlőtlenül vették ki részüket ebben a gyarapodásban: a (régi) I. kerületben 22, a III. kerületben 19, a X. kerületben 43%-os növekedést látunk, míg a IV. és a VIII. kerületben fogyott a tanulók száma 25, illetőleg 13%-kal. (A többi kerületek 2—11%-os gyarapodást mutatnak.) Viszont a környék jóval nagyobb, 63%-os emelkedést mutatott fel a jelzett 9 év alatt; itt is a községek emelkedési arányszáma a nagyobb: 87% a megyei városok 54%-os arányával szemben. Különösen Budafokon (86%), Pesthidegkúton (107%), Sashalmon (111%) látunk nagy növekedési arányokat. (Ezenkívül még éppen 8 olyan község sorolható fel, amelyben a jelzett idő alatt felényivel nőtt a létszám.) A tanulók számának ez az alakulása — ismételjük — kísérő jelensége a környék felé irányuló, sok árnyoldalat mutató, sokat tárgyalt s újabban *sokat is kifogásolt* vándorlásnak.

A legutóbbi (1934/35.) tanévben Budapest kerületei (a régi VI. és X. kerületet kivéve) 2—6%-os fogyást mutattak fel a tanulók számában, ugyanezt látjuk a megyei városoknál is, míg a községek öt kivételével további (1—4%-os) gyarapodást mutattak fel.

9. Az elemi mindennapi iskolák tanulólétszámának indexszámai. — 1925/26—1933/34.[1])
(1934/1935 = 100)

Város, község	1925/1926	1926/1927	1927/1928	1928/1929	1929/1930	1930/1931	1931/1932	1932/1933	1933/1934
Budapest.									
I. kerület	82·0	88·8	95·8	103·9	108·7	104·1	104·2	105·0	104·5
II. «	94·7	101·3	102·2	115·0	120·4	112·5	111·0	107·9	102·7
III. «	84·2	87·6	94·1	99·9	102·6	98·8	100·4	102·8	102·0
IV. «	134·0	145·2	139·6	141·4	138·3	131·5	122·1	114·4	106·7
V. «	98·1	102·9	116·1	121·5	125·8	119·4	113·2	112·2	106·9
VI. «	91·4	98·5	100·5	104·4	104·3	100·4	99·6	96·0	98·1
VII. «	90·2	97·6	102·7	111·3	115·2	109·5	103·0	107·9	101·8
VIII. «	114·4	119·0	123·6	125·3	118·5	112·4	119·7	105·3	102·9
IX. «	94·0	101·3	108·1	112·6	105·5	102·7	107·0	104·4	101·9
X. «	69·8	72·7	76·3	80·5	92·0	91·8	94·5	95·6	99·3
Összesen	**91·0**	**97·0**	**101·8**	**107·4**	**109·0**	**107·7**	**104·6**	**103·1**	**101·6**
Budapest-környék.									
Budafok mv.	53·6	59·5	66·1	76·0	81·8	85·2	89·6	96·8	101·0
Kispest mv.	86·5	95·0	102·2	107·8	111·5	108·0	107·9	105·3	100·7
Pestszenterzsébet mv. ...	50·1	70·6	69·4	81·0	89·5	93·1	96·4	99·4	102·5
Pestszentlőrinc mv.	43·4	50·6	62·0	72·8	80·8	89·7	94·0	99·6	100·4
Rákospalota mv.	78·2	48·2	84·9	91·5	93·5	95·5	98·8	103·8	302·6
Újpest mv.	73·1	84·3	87·6	95·7	99·0	99·4	103·2	103·7	103·5
Alag	58·1	66·4	65·7	83·4	84·2	86·4	87·9	99·2	103·4
Albertfalva	36·1	41·0	54·7	61·3	82·5	83·1	91·1	96·3	98·3
Békásmegyer	38·0	41·2	50·7	72·3	81·1	93·6	101·5	99·9	99·9
Budatétény	61·0	68·4	81·6	96·1	103·9	110·0	97·7	102·9	97·7
Cinkota	82·4	105·5	114·8	122·3	133·2	139·5	147·3	106·9	99·8
Csepel	44·7	51·7	61·2	70·7	78·9	84·6	90·4	94·3	96·4
Mátyásföld	—	—	—	—	—	—	—	117·1	99·1
Nagytétény	58·9	69·2	78·6	83·2	92·4	89·8	91·3	91·6	97·9
Pesthidegkút	48·2	56·7	65·0	76·9	88·7	95·8	101·1	103·4	101·0
Pestújhely	67·8	79·1	90·5	107·4	113·9	107·6	110·4	106·5	106·1
Rákoscsaba	63·4	63·2	68·4	72·7	77·8	76·0	85·6	90·3	96·4
Rákoshegy	48·4	52·4	62·5	75·9	85·5	100·5	91·7	100·3	99·8
Rákoskeresztúr	70·7	74·3	81·2	94·0	100·9	107·1	111·7	105·1	99·4
Rákosliget	51·2	65·6	71·0	72·2	78·5	83·9	89·5	96·8	97·0
Rákosszentmihály	63·2	63·0	76·0	83·3	92·6	97·1	98·5	103·2	103·1
Sashalom	47·4	49·7	63·1	78·9	85·0	88·6	91·1	95·9	103·1
Megyei városok	65·0	72·1	80·4	89·2	94·6	96·6	99·6	101·8	101·9
Nagyközségek	53·6	59·8	69·4	80·1	88·2	92·4	96·2	98·8	99·9
Együtt	**61·2**	**67·8**	**76·8**	**86·2**	**92·5**	**95·2**	**98·4**	**100·8**	**101·3**
Nagy-Budapest	**78·1**	**84·4**	**90·9**	**98·2**	**101·9**	**100·6**	**102·0**	**102·1**	**101·5**
Magyarország	**67·7**	**72·1**	**77·1**	**85·9**	**93·7**	**99·8**	**103·6**	**102·9**	**102·1**

[1]) Az 1934/35. tanévi abszolút számokat l. a 10. számú táblán (1. rov.).

10. Az elemi mindennapi iskolák tanulói. — 1934/35.

Város, község	A tanulók							Egy		
	száma	közül						iskolára	osztályra	osztálytanítóra
		fiú	leány	magántanuló	az I—IV.	az V—VI.	a VII—VIII.			
					osztályba járt			jut nyilvános tanuló		
Budapest.										
I. kerület	1.221	604	617	11	1.208	13	—	151·3	22·0	28·1
II. «	1.801	902	899	24	1.494	193	114	177·7	21·7	25·7
III. «	4.618	2.373	2.245	12	3.671	728	219	329·0	28·4	30·1
IV. «	1.035	502	533	22	961	74	—	202·1	23·6	26·7
V. «	2.161	1.094	1.067	69	2.006	125	30	232·4	26·5	28·3
VI. «	3.799	1.807	1.992	38	3.083	406	310	250·7	26·1	28·3
VII. «	4.943	2.512	2.431	20	4.226	562	155	259·1	29·1	30·8
VIII. «	5.663	2.869	2.794	21	4.527	836	300	313·4	27·8	28·8
IX. «	5.402	2.783	2.619	25	4.256	987	159	316·2	26·6	28·8
X. «	5.855	2.960	2.895	24	4.932	758	165	364·4	28·4	30·7
XI. «	2.820	1.353	1.467	13	2.522	298	—	233·9	26·7	31·2
XII. «	2.299	1.312	987	14	1.903	327	69	163·3	20·8	27·2
XIII. «	5.823	2.968	2.855	1	4.678	1.109	36	529·2	31·0	32·3
XIV. «	4.539	2.310	2.229	2	3.869	670	—	378·0	31·3	32·4
Összesen ...	**51.979**	**26.849**	**25.630**	**296**	**43.336**	**7.088**	**1.557**	**287·1**	**27·3**	**29·7**
Budapest-környék.										
Budafok mv.	2.124	1.095	1.029	6	1.607	371	146	529·5	40·0	48·1
Kispest «	5.313	2.689	2.624	11	4.027	914	372	407·8	36·6	38·7
Pestszenterzsébet «	6.984	3.703	3.281	2	5.065	1.399	520	698·2	42·1	43·9
Pestszentlőrinc «	3.391	1.808	1.583	3	2.750	506	135	677·7	41·8	45·8
Rákospalota «	3.294	1.726	1.568	3	2.466	602	226	299·2	31·0	40·1
Újpest «	5.523	2.884	2.639	11	4.331	966	226	324·2	38·8	41·4
Alag	265	121	144	—	230	35	—	265·0	44·2	53·0
Albertfalva	349	186	163	—	303	46	—	349·0	38·8	43·6
Békásmegyer	845	460	385	—	685	160	—	422·5	38·4	46·9
Budatétény	310	160	150	—	235	75	—	310·0	51·7	51·7
Cinkota	653	311	342	—	514	139	—	163·3	26·1	43·5
Csepel	2.840	1.462	1.378	—	2.070	551	219	900·0	52·6	53·6
Mátyásföld	228	108	120	—	205	23	—	228·0	38·0	45·6
Nagytétény	822	418	404	—	626	196	—	274·0	42·5	51·4
Pesthidegkút	697	354	343	—	457	152	88	174·2	29·0	41·0
Pestújhely	932	466	466	1	766	166	—	931·0	44·3	42·3
Rákoscsaba	904	482	422	2	690	169	45	300·7	37·6	50·1
Rákoshegy	578	291	287	1	488	90	—	288·5	52·4	52·4
Rákoskeresztúr ...	649	345	304	—	486	163	—	324·5	54·1	54·1
Rákosliget	465	223	242	—	425	40	—	465·0	38·7	42·3
Rákosszentmihály .	1.298	650	648	1	1.105	193	—	432·3	43·2	43·2
Sashalom	1.358	661	697	1	1.112	235	11	678·5	41·1	45·2
Megyei városok	26.629	13.905	12.724	36	20.246	4.758	1.625	443·0	38·4	42·4
Nagyközségek	13.193	6.698	6.495	6	10.397	2.433	363	376·9	42·3	47·6
Együtt ...	**39.822**	**20.603**	**19.219**	**42**	**30.643**	**7.191**	**1.988**	**418·8**	**39·6**	**43·9**
Nagy-Budapest	**91.801**	**46.952**	**44.849**	**338**	**73.979**	**14.277**	**3.545**	**332·6**	**31·6**	**34·8**
Magyarország	**969.214**	**492.117**	**477.097**	**1.998**	**744.096**	**219.498**	**5.620**	**140·7**	**21·9**	**51·2**

A tanulók számának az utolsó évben való hallámzását egyébként részletesen a 9. sz. tábla az 1934/35. tanévhez viszonyított indexszámok alapján szemlélteti.

A tanulók közt — az országos létszámot tekintve — a fiúk vannak csekély többségben: 50·8% az arányuk. Budapesten és a környéken is ugyanez a helyzet: 50·7, illetőleg 51·7 a fiúk aránya. (L. a 10. sz. táblát.)

A magántanulók száma az országos létszámban mindössze 0·2%-ot képvisel. Budapesten ezzel szemben 0·6, a környéken pedig 0·1% a magántanulók aránya. Az összes elemi iskolai magántanulók 17%-a Nagy-Budapest elemi iskoláira jut.

Ami a tanulók *korát* illeti, erre nézve legutolsó adataink az 1930/31. tanévről szólnak. Itt bennünket legfeljebb azoknak a száma érdekelhet, akik a tanév elején (a tanévvégi létszám szerint) még a tankötelezettség (6—11 év) határain kívül voltak. Ezek szerint 1930/31-ben volt:

	A 6 évesnél fiatalabb elemi mindennapi iskolai tanulók		A 12 éves v. idősebb	
	száma	%-a	száma	%-a
Budapesten	564	1·0	3.508	6·5
Magyarországon	6.189	0·6	38.783	4·0

Budapesten így a 6 évesnél fiatalabbak és a 11 éves koron túllevők aránya nagyobb, ami a beiskolázás kedvezőbb körülményeit jelenti.

A tanulóknak az elemi iskola 8 osztálya szerint való megoszlása a következő:

	Nagy-Budapest		Magyarország
	szám	%	%
I.	17.103	18·6	20·3
II.	18.106	19·7	19·4
III.	19.450	21·2	19·2
IV.	19.320	21·0	17·9
V.	7.806	8·5	13·0
VI.	6.471	7·1	9·6
VII.	2.271	2·5	0·4
VIII.	1.274	1·4	0·2

Amíg az országos létszámban most az I. osztályú tanulók aránya a legerősebb ($^1/_5$ rész) s aránylag erős aránnyal szerepel az V. és a VI. osztály is, Nagy-Budapest tanulólétszámánál az I. és II. osztály fogyó aránnyal szerepel; ezenkívül sajátságos, hogy itt az V—VI. osztálynak az arányai az országosénál kisebbek ugyan, de a VII—VIII. osztály arányai nagyobbak, mint az országos arány. Ezt a körülményt a következő csoportosítás még világosabban szemlélteti. A tanulók %-os arányai a(z)

	I—IV.	V—VI.	VII—VIII.
	osztályban		
Budapest	83·4	13·6	3·0
Budapest-környék	76·9	18·1	5·0
Nagy-Budapest	80·5	15·6	3·9
Magyarország	76·8	22·6	0·6

Budapesten tehát az alsó négy osztály $^4/_5$-nél nagyobb részesedése mellett a felső osztályokra csak 17% jut a tanulók számából, míg a vidéken a felső osztályokra 23% esik s ugyanez az arány mutatkozik a főváros környékén is, azzal a különbséggel, hogy itt a tanulók 5%-át a két legfelső (VII—VIII.) osztály köti le.

Az ország elemi iskoláiban átlag 22 nyilvános tanuló jut 1—1 osztályra. Budapesten 27, a környéken 40 az átlag. Budapesten zsúfoltságról kevésbbé fehet szó; az egyes kerületekben *20—30* közt váltakozik az átlag s 30-on lelüli átlaggal csak két kerületet találunk: ezek a nagy külterülettel bíró és népes XIII. és XIV. kerületek. A környék városaiban (községeiben) az átlagos tanulólétszám már leginkább *30—40* közt mozog, sőt Pestszenterzsébeten, továbbá 9 községben azonfelül van; Budatétény, Csepel, Rákoshegy, Rákoskeresztúr elemi iskoláiban az 50-et is meghaladja az egy osztályra jutó átlagos tanulólétszám.

A tanítás eredményességének a lehetővé tételére leginkább azok az arányszámok vetnek fényt, amelyeket az osztálytanítók és a nyilvános tanulók számának az egybevetése útján kapunk. Ezekből az átlagokból mindenekelőtt kitűnik, hogy Budapest elemi iskolái tanerővel való ellátottság tekintetében rendkívül kedvező helyzetben vannak: Budapesten 30 tanuló jut egy tanerőre, míg az országban 51. Ez az országos átlag azonban nagy ellentéteket takar. Van vármegyénk, amelyekben 70-hez áll közel az átlag (Szabolcs) s vannak olyan vármegyék (Baranya, Csanád, Csongrád és Pest vm.), amelyek 50, sőt ennél is alacsonyabb átlagot mutatnak fel. A törvényhatósági jogú városok átlagai viszont, az egyetlen Kecskemét kivételével, amelynek 58 a nevezett átlaga, általában 43—48 között mozognak, csupán Budapest átlaga éri el az említett rendkívül kedvező minimumot.

A tanulóknak egy tanítóra jutó országos átlaga egyébként figyelemreméltó hullámzást mutat. A háború előtt 54-es, a háború után 50-es átlaggal kellett számolnunk. A háborús születésű tanulók számának a hullámvölgyében (1921/22—1929/30.) az átlag rendkívül kedvező, azaz alacsony volt: 1925/26-ban országosan a 40-et sem érte el s innen kezdve évről-évre való fokozatos emelkedéssel 1930/31-ben 51-et érte el, annak jeléül, hogy a tanítólétszám gyarapítása nem állott arányban a tanulók számának újból beállott növekedésével. Az 1931/32. tanévben már 53·2-et ért el az átlag, de időközben (1933/34-ben) némi javulás mutatkozott és a legutóbbi tanévben 51·5-re javult az átlag.

Budapesten az egy tanítóra jutó átlagos tanulólétszám a legtöbb kerületben 30-on alul van; adataink sorában hat olyan kerületet látunk, amelyben az átlag a 30-at valamivel meghaladja, ezek: a III., VII., X., XI., XIII. és XIV., tehát többnyire a külső nagy kerületek.

A környéken ezzel szemben az átlag — egy város kivételével — mindenütt a budapesti átlag, sőt a 40-es átlag felett áll; a városok (községek) eszerint a következő csoportokba oszthatók:

Egy osztálytanítóra jutott nyilvános tanuló a következő városban (községben)

36—40	Kispest Rákospalota	—
41—45	Újpest Pestszenterzsébet	Albertfalva Cinkota Pesthidegkút Pestújhely Rákosliget Rákosszentmihály Sashalom
46—50	Pestszentlőrinc Budafok	Békásmegyer Mátyásföld Rákoscsaba
51—55	—	Alag Budatétény Csepel Nagytétény Rákoshegy Rákoskeresztúr

Két megyei várost találunk tehát a környéken, amelyekben az elemi iskolai tanulóknak egy tanítóra jutó átlaga eléggé kedvező; bár ezeké sem éri el a sokkal jobb fővárosi nívót, de mintegy átmenetnek tekinthető Budapest és a környék többi része közt. A többi városok átlagai a községek zömének az átlagaival többé-kevésbbé egy nívón állanak s végül hat olyan községet látunk a sorban, amelyeknek iskolaviszonyairól eddig sem rajzolhattunk kedvező képet; ezekben a községekben 50 tanulónál több jut 1—1 tanítóra; az átlagok tehát itt az országos aránynál kedvezőtlenebbek.

b) *Elemi továbbképző iskolák.*

A hat éves mindennapi iskola fölé épített továbbképző (ismétlő) iskola három évfolyamból áll és a célja az, hogy a mindennapi iskolában tanult ismereteket állandósítsa és kiegészítse olyanokkal, amelyek a tanulót élethivatásának a betöltéséhez segítik hozzá. Az 1921. évi XXX. t.-c. épp ennek az utolsó célnak a hangsúlyozása végett használja a korábbi ismétlő iskola helyett a »továbbképző« elnevezést. (A tanonciskolák vagy tanonctanfolyamok ilyen értelemben szintén a továbbképző iskolákhoz tartoznak.) Az elemi továbbképző iskolák tulajdonképen nem külön iskolák, hanem *tanfolyamok*, minthogy a mindennapi iskolák helyiségeiben működnek és nincs külön tanítószemélyzetük; a tanítást ugyanis a mindennapi iskolai tanítók

látják el hetenkint egy (vagy ritkább esetben két) napon. Tanítási tervük kétféle s eszerint *általános* és *gazdasági* irányúak. A gazdasági irányú továbbképzőben a gazdasági tárgyakat többnyire ilyen irányú tanfolyamot végzett tanerők tanítják.

Külön továbbképző iskolák az *önálló* (szaktanítós) gazdasági népiskolák, amelyeknek külön gazdasági gyakorló területük és gazdasági szaktanítóképzőt végzett tanítójuk van. Ilyen tanintézet összesen 54 van az országban (1920/21-ben még csak 40 volt a számuk) s ezek közül 23 állami, 30 községi és 1 társulati jellegű volt. (Ez utóbbi intézet 1934/35-től működik.) A tanulók összes száma a 20 ezerhez áll közel; a tanerők (197) közt 94 férfit és 103 nőt találunk. Valójában ez az iskolatípus van hivatva mezőgazdasági népességünk elméleti és gyakorlati irányú szaktudását megbízható alapokra fektetni és továbbfejleszteni s így ennek a típusnak kellene átvennie az elemi iskolai gazdasági továbbképző iskolák szerepét. Ez egyenlőre még csak a távolabbi jövőnek lehet célja; ma azonban tény az, hogy sem Budapesten, sem a környéken ilynemű iskola nem áll fenn. Pest megyében összesen 7 ilyen iskola működik; székhelyük: Abony, Cegléd, Kalocsa, Kiskunfélegyháza, Kiskunhalas, Lajosmizse és *Monor*. Ez az utóbbi iskola esik a fővároshoz a legközelebb.

Az elemi iskolával kapcsolatos *továbbképző iskolák* összes száma az országban 5709; van olyan iskola (8), amelyekkel külön általános és külön gazdasági, valamint olyan is (2), amelyikkel külön fiú- és külön leányiskola (gazdasági továbbképző) áll kapcsolatban. Ilyenformán (ideszámítva 7 szünetelő továbbképző iskolát) a továbbképzővel kapcsolatos *elemi iskolák* száma 5706 volt s eszerint a mindennapi iskoláknak 83%-a mellett áll fenn továbbképző iskola. A többi (1167) elemi iskola, amelyeknek nincs továbbképző tagozatuk, egynéhány kivételével, mind olyan községben vannak, amelyekben már fennáll ilynemű, más elemi iskolával kapcsolatos iskola, vagy valamilyen középfokú iskola (158) s a nevezett tanulók ezekben az iskolákban részesülnek továbbképzésben.

A háború alatt nagyszámmal (körülbelül 40%-ban) szüneteltek a továbbképző iskolák, részben a tanítóhiány miatt, részben pedig azért, mert a mezőgazdasági népességhez tartozó tanulók a munkában mint kisegítő családtagok szerepeltek s emiatt iskolalátogatási kötelezettségüknek nem igen tehettek eleget. A háború után (1920/21) a továbbképző iskoláknak több mint $^1/_6$ része szünetelt; később azonban egyre több és több iskola nyílt meg s ehhez képest számuk 1923/24-ben már meghaladta a háború előtt a mai területen fennállott ilynemű iskolák számát.

A továbbképző iskoláknak legutóbbi számából 79% jut az általános és 21% a gazdasági irányúakra. A háború után különösen a gazdasági irányú továbbképzők száma fejlődött rendkívül erősen; az 1921/22. tanévben a

továbbképző iskoláknak csak 16%-a volt gazdasági irányú (671 iskola) s ez az arány 1928/29-ig 26%-ra (1490 iskola) emelkedett. Az 1920/21-től 1928/29-ig eltelt 8 évi időszak alatt az általános továbbképzők száma 3.493-ról 4.163-ra, tehát 19%-kal növekedett, míg a gazdasági irányú aké 671-ről 1490-re; arányszámban ez a növekedés *122%-ot jelent!* Ez a rendkívüli arányú fejlődés azonban 1928/29-ben el is érte a csúcspontját és néhány évig alig változott a továbbképző iskolák száma; az 1931/32. tanévben pedig a továbbképző iskolák kétféle irányú csoportjában jelentékeny eltolódást látunk: a gazdasági irányú továbbképzők száma körülbelül 500 iskolával csökkent és 979-et tett s ugyanennyivel növekedett az általános továbbképzők száma (4655). Ennek a nagy változásnak az okát ismétlő tanköteles tanulók számának a háborús születések miatt az 1927—1932. évekre eső megfogyatkozásában, illetőleg az ennek kapcsán kiadott miniszteri rendeletben kell keresnünk, amelynek értelmében azok a *gazdasági* továbbképző iskolák, amelyekben a tanulók létszáma nem érte el a *40-et*, csak mint *általános* irányú továbbképzők folytathatták működésüket. Ezt a hirtelen eltolódást később a tanulók számának ismételt növekedésével kapcsolatban megint a régi helyzet visszaállítása követte s így 1931/32-től 1934/35-ig az általános továbbképzők száma 3%-kal (137 iskolával) fogyott, míg a gazdasági irányúaké 22%-kal (212 iskolával) növekedett. Kívánatos volna, hogy ez a fejlődési folyamat a jövőben még erősebb lendületet vegyen és az agrár jellegű népességgel bíró vidékeken — ha már az önálló gazdasági iskolák létesítése akadályokba is ütközik — legalább az elemi iskolai továbbképzés körében intenzívebbé váljon az alsófokú gazdasági irányú oktatás.

Budapesten és környékén az elemi továbbképző iskolai oktatásügy a közoktatásnak nem elsőrangú problémája. A fővárosban, de meg a környéken is, a tanonciskoláknak és a középfokú iskoláknak elegendő száma áll az ismétlő tanköteles korban levő ifjúság rendelkezésére s így nem lehet csodálkoznunk azon, ha az oktatásnak ez az ága Nagy-Budapest területén nem fejlődött annyira ki s a továbbfejlesztésnek nem mutatja olyan jeleit, mint a többi iskolafajok. Nagy-Budapest területén mindössze 63 továbbképző iskolát találunk (l. a 11. sz. táblát) s eszerint az ország összes ilynemű iskoláinak mindössze 1·1%-a jut Nagy-Budapestre. Igaz, hogy a továbbképző iskolák tanulóinak a számát véve szemügyre az országos létszámból 2·9% és a tanítók számát figyelve, 2·8% jut Nagy-Budapestre, de ez az arány is alacsonyabbnak látszik, ha figyelembevesszük, hogy az ország 12—14 éves korú lakosságából jóval nagyobb, csaknem ötször akkora hányad (14·1%) jut Nagy-Budapestre. Nyilvánvaló tehát, hogy az ismétlő tankötelesek tekintélyes része más iskolafajoknál keresi a továbbképzés és a gyakorlati boldogulás lehetőségeit, amint ezt a tankötelezettség teljesítéséről szóló fejezetben meg is említettük.

11. Elemi továbbképző iskolák. — 1934/35.

Város, község	Az általános továbbképző iskolák száma	A gazdasági [1] továbbképző iskolák száma	A tanítók száma [2]	A tanulók száma: az általános továbbképző iskolákban fiú	az általános leány	az általános együtt	a gazdasági fiú	a gazdasági leány	a gazdasági együtt	az összes fiú	az összes leány	az összes együtt
Budapest.												
I. kerület	1	—	3	12	35	47	—	—	—	12	35	47
II. «	—	1	5	—	—	—	48	62	110	48	62	110
III. «	—	3	22	—	—	—	268	392	660	268	392	660
IV. «	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
V. «	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
VI. «	—	1	10	—	—	—	79	121	200	79	121	200
VII. «	—	2	15	—	—	—	156	213	369	156	213	369
VIII. «	1	2	11	16	8	24	114	183	297	130	191	321
IX. «	—	4	17	—	—	—	287	471	758	287	471	758
X. «	—	4	25	—	—	—	275	481	756	275	481	756
XI. «	1	1	11	—	8	8	96	166	262	96	174	270
XII. «	—	1	2	—	—	—	17	22	39	17	22	39
XIII. «	1	3	30	—	193	193	327	317	644	327	510	837
XIV. «	—	2	16	—	—	—	192	238	430	192	238	430
Összesen ...	4	24	167	28	244	272	1.859	2.666	4.525	1.887	2.910	4.797
Budapest-környék.												
Budafok mv.	1	1	6	6	11	17	79	110	189	85	121	206
Kispest «	2	—	3	11	46	57	—	—	—	11	46	57
Pestszenterzsébet «	2	—	2	294	389	683	—	—	—	294	389	683
Pestszentlőrinc «	—	1	2	—	—	—	113	135	248	113	135	248
Rákospalota «	4	—	8	77	146	223	—	—	—	77	146	223
Újpest «	2	—	5	381	604	985	—	—	—	381	604	985
Alag	1	—	1	39	27	66	—	—	—	39	27	66
Albertfalva	1	—	1	9	18	27	—	—	—	9	18	27
Békásmegyer	1	1	7	—	57	57	62	—	62	62	57	119
Budatétény	1	—	4	34	45	79	—	—	—	34	45	79
Cinkota	2	1	8	1	50	51	90	56	146	91	106	197
Csepel	3	—	4	34	380	414	—	—	—	34	380	414
Mátyásföld	1	—	1	15	8	23	—	—	—	15	8	23
Nagytétény	2	—	6	119	148	267	—	—	—	119	148	267
Pesthidegkút	2	—	15	23	37	60	—	—	—	23	37	60
Pestújhely	1	—	2	30	62	92	—	—	—	30	62	92
Rákoscsaba	—	1	3	—	—	—	35	71	106	35	71	106
Rákoshegy	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Rákoskeresztúr ...	2	—	10	120	105	225	—	—	—	120	105	225
Rákosliget	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Rákosszentmihály .	—	1	8	—	—	—	72	111	183	72	111	183
Sashalom	—	1	3	—	—	—	87	109	196	87	109	196
Megyei városok	11	2	26	769	1.196	1.965	192	245	437	961	1.441	2.402
Nagyközségek	17	5	73	424	937	1.361	346	347	693	770	1.284	2.054
Együtt ...	28	7	99	1.193	2.133	3.326	538	592	1.130	1.731	2.725	4.456
Nagy-Budapest	32	31	266	1.221	2.377	3.598	2.397	3.258	5.655	3.618	5.635	9.253
Magyarország	4.518	1.191	10.073	89.382	93.281	182.663	67.710	69.454	137.164	157.092	162.735	319.827

[1]) Az önálló (szaktanítós) gazdasági iskolák nélkül. — [2]) A tanítást kevés kivétellel a mindennapi iskolák tanítói látják el.

Az 1930. évi népességi adatok egyébként (l. 1. sz. táblát) ezt a kérdést csak hiányosan világítják meg, mivel ebben az évben a háborús születések miatt az ismétlő tankötelesek erősen megfogyatkozott számával kellett számolnunk. (Az 1930-ban 12—14 éves korban volt gyermekek ugyanis az 1916—1918. években, tehát a háború alatt születtek.) Az 1930. évi adatok szerint Budapesten 903, a környéken 370 (a környéki városokban 700, a községekben 176), az egész országban pedig 475 *ismétlő tankötelés korú* (12—14 éves) gyermek jutott 1—1 továbbképző iskolára. Nyilvánvaló, hogy Budapesten és a környéki városokban az átlag magas; a *tanulók* (tehát nem a tankötelesek) adatai viszont más képet adnak a helyzetről.

Adataink szemléleténél feltűnik, hogy Budapesten inkább a gazdasági, a környéken pedig az általános irányú továbbképző oktatás jutott kifejlődésre, amit Budapest fejlett tanügyi viszonyai mellett — minthogy itt csupán a szakirányú oktatás intenzívebbé tételének lehet tere — természetesnek is kell találnunk. Adataink azonban arról is tanuskodnak, hogy a szakirányú tanításnak még ez az ága sem igen felel meg a főváros kulturális igényeinek, méskép a gazdasági továbbképző iskolák száma, amely egyébként a fővárosban a mult évtized folyamán fokozatosan emelkedett, nem mutatna visszaesést; 1929/30-ban ugyanis még 47 ilyen tanfolyam állott fenn a főváros elemi iskoláival kapcsolatban, míg legutóbb csak 24.

Hogy az elemi továbbképző iskolák életképessége Nagy-Budapesten nem áll a többi iskolafajokéval egyenlő fokon, annak főoka iskolarendszerünkben van. A vidéki (azaz Nagy-Budapesten kívül levő) mindennapi elemi iskoláknak $^9/_{10}$ része 6 osztályú, míg Nagy-Budapesten csak 39% (108 iskola) jut a teljes 6 osztályos elemi iskolákra. Továbbképzővel viszont 62 iskola kapcsolatos s ezek közt csak 8 olyan van, amelyik 4 évfolyamú. A többi hat évfolyamú iskola tehát továbbképző nélkül működik és kérdés, ha fenn is állanának azok mellett ilyen iskolák, elég látogatottak volnának-e és az egyes körzetek különféle egyéb iskolái nem élégítik-e ki kellőkép az odatartozó ismétlő tankötelesek tanulási szükségleteit.

A vidéken működő továbbképző iskolák legnagyobbrészt felekezeti iskolákkal állanak kapcsolatban, úgyhogy az összes továbbképző iskoláknak 69%-a felekezeti, 29%-a állami vagy községi és csak 2%-a egyéb jellegű. Budapesten a kapcsolatos elemi iskolák jellegéhez képest a továbbképző iskolák (egy kivételével) *községiek*, a környéken pedig 8 községi és 5 felekezeti továbbképző kivételével *államiak* (22).

A budapesti gazdasági továbbképzők közt találunk 4 háztartási, 4 gazdasági és háztartási, tovbbá 2 háziipari és háztartási irányú iskolát is. (A többi 14 iskola szorosan csak gazdasági irányú.) A budapesti gazdasági iskolák gyakorló területe iskolánkint 100—500 négyszögöl közt váltakozik s ilyen gyakorlóterülettel ellátott iskola is mindössze 5 van. Nagyobb

gyakorlóterülettel (1 hold 800 négyszögöl) csupán az egyik X. kerületi gazdasági iskola rendelkezik.

A továbbképző iskolák tanszemélyzete kevés kivétellel a mindennapi iskolákéval közös. A továbbképzőben működő tanítóknak Budapesten 92%-a, a környéken pedig 29%-a (az országokban 36%-a) jut a gazdasági irányú iskolákra. Nagy-Budapesten az elemi iskolai osztálytanítóknak $^1/_{10}$ része működik továbbképző iskolában is, míg az országban az összes osztálytanítóknak több, mint felerésze.

A továbbképző iskolák tanulóinak a száma a háború előtti még magas születési számhoz képest 1926/27-ben állott (a 20-as évek folyamán) a legmagasabb ponton (289.357), 1930/31-ben pedig a legmélyebb ponton (145.403). Az utóbbi időpontig számított visszaesés 50%-ot jelent. Innen kezdve emelkedik a létszám; az 1930/31. tanévtől 1934/35-ig (319.992) *az emelkedés 120%-nak* felel meg. Budapesten az 1930/31. tanévben 3132, a környéken 2898 tanuló járt továbbképző iskolába. Az 1934/35. tanévig számított növekedés Budapesten 53%-ot, a környéken 54%-ot tesz.

A tanév elején beiratkozott tanulóknak a tanév végéig számított elmaradási aránya a továbbképző iskoláknál nagyobb (közel 10%), mint a mindennapi iskoláknál. Különösen Budapesten nagy ez az arány: a tanév végén (1934/35-ben) 30%-kal volt kevesebb a tanulók száma, mint a tanév elején. A környéken és a városokban nagyobb (15%) az elmaradási arány, mint a községekben (9%).

A továbbképző iskolai tanulók nem szerint való megoszlását mutató adatok — ellentétben a mindennapi iskolák adataival — a leányok többségét tüntetik fel; országos arányban alig valamivel nagyobb a leányok aránya (50·9), Budapesten és a környéken azonban feltűnőbb ez az eltolódás, amennyiben 61% a leányok aránya.

A tanulók korára nézve itt is csak az 1930/31. tanévi adatokra hivatkozhatunk. Az ismétlő tankötelezettség korán innen levő (azaz 12 évesnél fiatalabb) tanulók mindössze 0·2%-kal szerepelnek a továbbképző iskolai tanulók közt, míg az ezen koron túl levő (15 éves és idősebb) tanulók országos aránya 6·0, budapesti aránya pedig 8·6%.

A gazdasági továbbképző iskolák három osztályát néhány iskolánál előkészítő osztály előzi meg; Budapesten ilyen osztály nem áll fenn s a környéken is csak Békásmegyeren volt. Hogy az előkészítő osztályra milyen ritka esetben van szükség, mutatja az, hogy a tanulóknak az országban mindössze 0·1%-a (110 tanuló) járt ilyen osztályba. A gazdasági továbbképzők három osztálya közt egyébként következőkép oszlottak meg a tanulók:

	I.	II.	III.
Budapest	43·7	35·0	21·3
Budapest-környék	42·7	36·7	20·6
Magyarország	39·4	32·7	27·9

A továbbképző iskolákban olyan helyen, ahol tanonciskola nincs a közelben, tanoncok is helyet foglalnak a tanulók sorában. Túlnyomórészt iparostanoncokról és fiúkról van szó. Az ország összes továbbképző iskoláiban 4,156 (azaz 1·2%) volt a tanonc-tanulók száma s ezek közül 54% általános, 46% pedig gazdasági továbbképzőbe járt. Budapesten a továbbképző iskolákba nem járnak tanoncok, a környéken azonban legutóbb is 172 tanonc szerepelt a továbbképzőkben s ez a szám a tanulók 4%-ának felel meg.

7. Tanoncoktatás.

Az iparosifjúság rendszeres iskoláztatását az 1884. évi ipartörvény biztosította, amely a tanonciskolák felállításának a kötelezettségét a községek feladatkörébe utalta s kimondotta, hogy a »tanonc mindaddig, míg tanideje az iparosnál tart, köteles ily iskolába járni.« Az ipartörvény a kereskedőtanoncokról is intézkedik. A 80-as évek végétől kezdve a tanoncoktatás erőteljes fejlődésnek indult. Az iskolák száma a háború előtt 732 volt s ebből 603-at a községek tartottak fenn. A háború alatt a tanoncoktatás is válságos helyzetbe került: a tanerők és a tanulók száma egyaránt megfogyatkozott, úgyhogy a háborút követő tanévben a mai területen mindössze 268 tanonciskolánk működött 1564 tanerővel és 29.298 tanulóval.

Innen kezdve azonban megindult az újjászervezés munkája, elsősorban az új ipartörvény, az 1922. évi XII. t.-c. útján, amely újból kimondja a munkaadó kötelezettségét a tanoncok iskolábajáratására nézve s azonkívül azt, hogy azok a községek, amelyekben az iskolalátogatásra köteles tanoncok száma eléri a 40-et, tanonciskolát, azok pedig, amelyekben 25—40 közt van a tanoncok száma, tanonctanfolyamot kötelesek fenntartani. (A 25-nél kevesebb tanoncot számláló községekben a tanoncok oktatását az elemi továbbképző iskolák látják el.) Az oktatás irányát tekintve az iparostanonciskolák *a)* általános irányúak, *b)* szakirányúak, *c)* részben általános, részben szakirányúak. Az első típus a tanulókat nem csoportosítja rokonipari szakok szerint, a második típus a tanulókat legalább a II. osztálytól kezdve szakcsoportok szerint osztályozza, míg a harmadik típusnál a II. osztálytól kezdve az egyes rokoniparokhoz tartozó tanulók számára külön szakrajzosztály áll fenn.

A tanonciskolák száma az 1929/30. tanévig évről-évre gyarapodott; számuk ekkor 525-öt tett s ezek közül 486 iparos- és 39 kereskedőtanonciskola volt. Ez a nagyarányú fejlődés, amely a tanulók számát is az 1919/20. tanévi 29 ezerről az 1927/28. tanévi csúcspontig, a 76.432 főnyi létszámig juttatta el (tehát 160%-os gyarapodást idézett elő), a tanoncoktatás újjászervezése mellett annak a nagyarányú iparosodásnak köszönhető, amely a 20-as években az országban megindult s az évtized második felében konjunktúrális tetőpontra is ért. A két legutóbbi népszámlálásnak az ipari népes-

ségről szóló összehasonlító adatai szerint az ipar körébe tartozó *kereső* népesség száma 1920-tól 1930-ig 680 ezerről 887 ezerre (tehát 30%-kal) emelkedett s így a kereső ipari népesség aránya is az összes kereső lakosságban 18·1%-ról 22·2%-ra nőtt. Ilyen nagyarányú növekedés a többi foglalkozási ágak egyikében sem tapasztalható. (A kereskedelem és hitel körében 4·9%-ról 5·6%-ra emelkedett az arány ; a növekedés a keresők számában 42 ezer fő , azaz 23%.)

Az 1928/29. tanévben kezdődött a tanonciskolai tanulók számának a fokozatos lemorzsolódása, aminek okát a bekövetkezett ipari dekonjunktúrán kívül főleg a háborús születések következtében ebben a korosztályban beállott nagy hézagban kell keresnünk. A tanonciskolai tanulók nagyobb része (körülbelül 76—80%-a) az 1929/30. és 1930/31. évi adatok szerint a 14 éven felüli korban van s így a létszámban beállott mélyebb hullámvölgy is az 1931/32—1933/34. tanévekre esik. A tanulók száma eszerint a következő volt :

		Csökkenés			Növekedés v. csökkenés
1927/28	76.432	—	1931/32	46.164	—17·8
1928/29	72.735	—4·8	1932/33	38.553	—16·5
1929/30	66.131	—9·1	1933/34	38.512	— 0·1
1930/31	56.167	—15·1	1934/35	43.184	+12·1

Az 1927/28. tanévtől kezdve *1933/34-ig*, tehát 6 év alatt, éppen *jelényire csökkent* a tanonctanulók száma s csak a legújabb tanévben kezdett a létszámalakulást mutató irányvonal a hullámvölgyből felfelé emelkedni.

A 20-as évtized vége felé beállott változáshoz a tanintézeteknek is alkalmazkodniok kellett. A kisebb iskolák elnéptelenedtek s így azok fenntartására a községek nem voltak kötelezhetők. A csökkent létszám mellett legtöbb helyen nem volt keresztülvihető a tanulóknak ipari szakmák szerint való csoportosítása. Ilyenformán a szünetelő iskolák száma növekedett és az 1929/30. tanévben 525 iskola helyett legutóbb már csak 397 iskola folytatta működését. Különösen az 1933/34. tanévben történt erős változás, amikor a rokonszakirányú iskoláknak a tanoncoktatás központosítása érdekében eszközölt összevonása folytán az iparostanonciskolák száma 44-gyel (10%-kal), a kereskedőtanonciskoláké pedig 9-cel csökkent. Az összevonások nagyobbrészt Budapesten történtek ; többek közt 7 kereskedőtanonc-iskolának egy iskolában egyesítése is ekkor ment végbe a fővárosban. Az összevont iskolák többnyire szakirányúak voltak. Az apadás csaknem teljesen a fiúiskolák rovására történt.

Nagy-Budapest területén 1929/30-ban még 129 tanonciskola működött, míg legutóbb csak 70. Ez a nagy (59 egységnyi) csökkenés kizárólag Budapest iskoláinak a sorában ment végbe és a IV. és X. kerületet kivéve mindegyik kerületet érintette, de főkép a VI—IX. kerületeket. A megszűnt kereskedőtanonciskolák 1933/34-ben a VII. kerületi Wesselényi-utcai *központi* tanonciskolába olvadtak bele, úgyhogy ez az utóbbi most az ország legnagyobb

ilynemű intézménye; a fővárosban a drogista-tanonciskola kivételével a fiútanoncok számára csak ez az iskola áll fenn; tanerőinek száma 14, tanulóinak száma pedig 961 volt a legutóbbi tanévben. Az iskola II. osztályában 11 párhuzamos osztály áll fenn, éspedig 6 textil-, 3 fűszer-, 1 vas- és 1 vegyes szakirányú osztály. Ezenkívül csak a drogista-tanonciskola és egy leánytanonciskola áll fenn a fővárosban a *kereskedőtanoncok* részére. Budapest környékén az utolsó 10 év folyamán Budafokon, Kispesten, Pestszenterzsébeten, Rákospalotán, Békásmegyeren, Cinkotán, Csepelen, Mátyásföldön, Nagytétényben és Rákosligeten nyílt meg 1—1 új iparostanonciskola (többnyire a 20-as évek vége felé); ezenkívül Kispesten 1929/30-ban egy kereskedőtanonc iskola létesült. Albertfalván és Cinkotán viszont meg is szűnt 1—1 iskola, úgyhogy végeredményben 9 új tanonciskoláról számolhatunk be a jelzett idő alatt. A környéken (1934/35-ben) 6 községnek nem volt tanonciskolája. (L. a 12. sz. táblát.)

Budapesten 3 állami, 5 társulati és 5 magánjellegű iparostanonciskola működik; a többi iskola községi jellegű. A környéken egy állami (a rákospalotai MÁV iskola) és egy magániskola (Csepel) kivételével a tanonciskolákat a községek tartják fenn. Budapesten 2, a környéken pedig mindössze 4 iskola kapott egészen minimális államsegélyt; a 6 iskola együttes államsegélye 1934/35-ben 6 ezer pengő volt.

Az ország összes tanonciskoláinak 16%-a a leányok oktatását szolgálja (Budapesten és a környéken a leányiskolákra ennél nagyobb hányad jut). A tanítás irányát tekintve, szakirányú oktatás az ország összes tanonciskoláinak $^1/_3$ részében folyik. Ilyen az arány a környéki iskoláknál is. Budapesten valamennyi iskola szakirányú, vagy legalábbis részben általános, részben szakirányú; általános irányú iskola Budapesten nincs. A működési idő a környéki iskolákban kivétel nélkül 9—10 hónapig tartott; a fővárosban mindössze 4 iskola van, amelyiknek a megszabottnál rövidebb ideig tartott a szorgalmi ideje. A tanonciskolákban az oktatást kevés kivétellel az elemi iskolák tanítói látják el. (A rendszeresített állást betöltő, főhivatású tanerők száma egészen minimális; az 1929/30. tanévben csak 310 *főhivatású* tanerő volt alkalmazva a fővárosi tanonciskoláknál; ezek közül 219 töltött be szervezett állást.) Az iparostanonciskolai tanítóképzés céljait szolgálják az 1925-től kezdve újból rendszeresített ilyen irányú nyári továbbképző tanfolyamok, amelyek a tanfolyam hallgatóival elméleti ismereteket és az ipari életből vett szakismereteket közölnek. A tanfolyamok kétfélék, úgynevezett *a)* rajztanítók és *b)* közismereti (reál) tárgyakat tanítók kiképzésére irányuló tanfolyamok. Évente rendszerint 5—6 vidéki város tart ilyen tanfolyamot. Újabban az állástalan főiskolások elhelyezése érdekében az iparostanonc-iskolákban tanárok és mérnökök (a kereskedőtanonc-iskolákban felső kereskedelmi iskolai tanárok) is kapnak alkalmazást óraadói minőségben s ez a körülmény kétségtelenül emelni fogja a tanonciskolák tanulmányi színvonalát.

12. A tanonciskolák főbb adatai. — 1934/35.

Város, község	Az összes	A községi	Az egyéb	Az általános	A szak-	Az általános és szak-	A fiú-	A leány-	Az önálló épületben elhelyezett iskolák		Tanszemélyzet			
		jellegű		irányú					száma	tantermek száma	férfi	nő	összesen	hittoktatók
	iskolák száma													
Budapest.														
II. kerület	3	2	1	—	1	2	2	1	—	—	19	7	26	18
IV. «	4	4	—	—	4	—	1	3	—	—	7	23	30	25
V. «	3	3	—	—	2	1	2	1	—	—	19	10	29	19
VI. «	4	3	1	—	4	—	3	1	1	11	46	9	55	26
VII. «	[1]) 7	7	—	—	7	—	5	2	2	26	89	18	107	49
VIII. «	[2]) 8	7	1	—	6	2	6	2	1	10	66	15	81	36
IX. «	3	1	2	—	3	—	2	1	—	—	18	4	22	9
X. «	6	1	5	—	5	1	6	—	5	11	75	—	75	19
XII. «	1	—	1	—	1	—	1	—	1	2	4	—	4	1
XIV. «	3	1	2	—	2	1	3	—	—	—	14	3	17	8
Összesen ...	42	29	13	—	35	7	31	11	10	60	357	89	446	210
Budapest-környék.														
Budafok mv. ...	2	2	—	2	—	—	1	1	—	—	9	1	10	6
Kispest « ...	3	3	—	—	3	—	2	1	1	6	13	2	15	14
Pestszenterzsébet « ...	2	2	—	2	—	—	1	1	—	—	21	6	27	6
Pestszentlőrinc « ...	1	1	—	1	—	—	1	—	—	—	7	2	9	4
Rákospalota « ...	3	2	1	2	1	—	2	1	1	1	23	4	27	12
Újpest « ...	5	5	—	1	3	1	4	1	—	—	40	4	44	25
Békásmegyer	1	1	—	1	—	—	1	—	—	—	6	—	6	1
Csepel	3	2	1	2	1	—	2	1	2	5	17	2	19	10
Mátyásföld	1	1	—	1	—	—	1	—	—	—	2	—	2	—
Nagytétény	1	1	—	1	—	—	1	—	—	—	1	—	1	—
Pestújhely	1	1	—	1	—	—	1	—	—	—	5	—	5	3
Rákoscsaba	1	1	—	1	—	—	1	—	—	—	3	—	3	2
Rákoskeresztúr	1	1	—	1	—	—	1	—	—	—	5	—	5	2
Rákosliget	1	1	—	1	—	—	1	—	—	—	3	—	3	1
Rákosszentmihály	1	1	—	—	—	1	1	—	—	—	3	2	5	3
Sashalom	1	1	—	1	—	—	1	—	—	—	3	—	3	3
Megyei városok	16	15	1	8	7	1	11	5	2	7	113	19	132	67
Nagyközségek	12	11	1	10	1	1	11	1	2	5	48	4	52	25
Együtt ...	28	26	2	18	8	2	22	6	4	12	161	23	184	92
Nagy-Budapest	70	55	15	18	43	9	53	17	14	72	518	112	630	302
Magyarország	397	353	44	264	105	28	332	65	48	261	2.008	294	2.302	1.063
Ezek közül kereskedő-tanonciskolák:														
Budapest	3	3	—	—	3	—	2	1	—	—	27	2	29	18
Kispest mv.	1	1	—	—	1	—	1	—	—	—	4	—	4	5
Újpest «	1	1	—	—	1	—	1	—	—	—	3	—	3	4
Budapest-környék	2	2	—	—	2	—	2	—	—	—	7	—	7	9
Nagy-Budapest	5	5	—	—	5	—	4	1	—	—	34	2	36	27
Magyarország	27	21	6	—	27	—	26	1	—	—	139	2	141	93

[1]) Ezek közül 1 kereskedőtanonciskola. — [2]) Ezek közül 2 kereskedőtanonciskola.

13. A tanonciskolák tanulói. — 1934/35.

Város, község	A tanulók										Egy iskolára jut tanuló	Egy tanerőre jut tanuló
		közül										
	száma	fiú	leány	iparos-tanonc	kereskedő-tanonc	az előkészítő osztályba járt	az I. osztályba járt	a II. osztályba járt	a III. osztályba járt	a IV. osztályba járt		
Budapest.												
II. kerület	584	363	221	584	—	—	154	253	135	42	194·7	22·5
IV. «	1.665	393	1.272	1.665	—	—	547	738	320	60	416·2	55·5
V. «	1.264	839	425	1.264	—	24	409	503	243	85	421·3	43·6
VI. «	2.197	1.844	353	2.197	—	—	597	985	468	147	549·2	39·9
VII. «	[1]) 4.484	3.603	881	3.523	961	51	1.346	1.843	864	380	640·5	41·9
VIII. «	[2]) 2.933	2.457	476	2.738	195	—	674	1.270	652	337	366·6	36·2
IX. «	593	538	55	593	—	—	193	229	104	67	197·6	27·0
X. «	752	752	—	752	—	—	169	238	229	116	125·3	10·0
XII. «	33	33	—	33	—	—	17	4	8	4	33·0	8·2
XIV. «	254	230	24	254	—	8	77	94	56	19	84·6	14·9
Összesen ...	**14.759**	**11.052**	**3.707**	**13.603**	**1.156**	**83**	**4.183**	**6.157**	**3.079**	**1.257**	**351·4**	**32·7**
Budapest-környék.												
Budafok mv.	155	128	27	144	11	—	52	70	26	7	77·5	15·5
Kispest «	486	394	92	449	37	—	168	217	73	28	162·0	32·4
Pestszenterzsébet «	392	308	84	377	15	—	157	140	80	15	196·0	14·5
Pestszentlőrinc «	141	117	24	132	9	—	57	53	28	3	141·0	15·7
Rákospalota «	253	205	48	240	13	—	79	90	61	23	84·3	9·4
Újpest «	882	746	136	841	41	—	364	346	123	49	176·4	20·0
Békásmegyer	55	55	—	52	3	—	29	15	11	—	55·0	9·2
Csepel	208	172	36	200	8	—	72	99	37	—	69·3	10·9
Mátyásföld	36	36	—	36	—	—	27	9	—	—	36·0	18·0
Nagytétény	32	32	—	31	1	—	23	6	3	—	32·0	32·0
Pestújhely	55	51	4	54	1	—	28	17	10	—	55·0	11·0
Rákoscsaba	41	37	4	35	6	—	20	15	6	—	41·0	13·7
Rákoskeresztúr	43	42	1	33	10	—	20	17	6	—	43·0	14·3
Rákosliget	38	25	13	33	5	—	13	17	4	4	38·0	12·7
Rákosszentmihály	99	55	44	94	5	—	38	42	19	—	99·0	19·8
Sashalom	42	42	—	40	2	—	16	16	10	—	42·0	14·0
Megyei városok	2.309	1.898	411	2.183	126	—	877	916	391	125	144·3	17·5
Nagyközségek	649	547	102	608	41	—	286	253	106	4	54·1	12·5
Együtt ...	**2.958**	**2.445**	**513**	**2.791**	**167**	—	**1.163**	**1.169**	**497**	**129**	**105·6**	**16·1**
Nagy-Budapest	**17.717**	**13.497**	**4.220**	**16.394**	**1.323**	**83**	**5.346**	**7.326**	**3.576**	**1.386**	**253·1**	**28·1**
Magyarország	**43.184**	**34.902**	**8.282**	**39.856**	**3.328**	**506**	**15.855**	**16.509**	**7.980**	**2.334**	**108·7**	**18·7**
Ezek közül kereskedő-tanonciskolák:												
Budapest	1.156	1.078	78	—	1.156	42	271	501	266	76	385·2	39·9
Kispest mv.	37	37	—	—	37	—	7	14	8	8	37·0	9·2
Újpest «	39	39	—	—	39	—	10	25	4	—	39·0	13·0
Budapest-környék	76	76	—	—	76	—	17	39	12	8	38·0	10·9
Nagy-Budapest	1.232	1.154	78	—	1.232	42	288	540	278	84	246·3	34·2
Magyarország	2.115	2.017	98	—	2.115	42	550	882	518	123	78·3	15·0

[1]) Ezek közül 961 kereskedőtanonc-iskolai tanuló. — [2]) Ezek közül 195 kereskedőtanonc-iskolai tanuló.

A tanonciskolai tanerők száma Magyarországon 1919/20-ban 1564 volt s ez a létszám 1928/29-ig fokozatosan 3746-ig emelkedett. Azóta azonban a tanulók számának apadása miatt a tanítók létszámát is csökkenteni kellett; 1934/35-ig 2302 főre apadt ez a létszám, ami 39%-os visszaesést jelent s nagyjából arányban is áll a tanulók számának ugyancsak az 1928/29—1934/35. tanév alatt bekövetkezett 41%-os apadásával. A visszaesés nagyobbrészt a budapesti iskolaösszevonások következtében állott elő. A tanerővel való ellátottság azonban országos viszonylatban kedvezőtlenebbé vált a létszámcsökkentés miatt: 1933/34-ben 16·2, 1934/35-ben pedig 18·7 volt az egy tanerőre jutó tanulók száma. (A városokban 25, a vármegyékben 12 ez az arány.) Budapesten elég magas, tehát kedvezőtlen (32·7) a tanulóknak egy tanítóra jutó átlagszáma s a mult évi (29·0) átlaggal szemben visszaesést is jelent; a környéken ezzel szemben csak 16·1-es átlaggal kell számolnunk s ez az átlag az egyes községeket tekintve csak Kispesten és Nagytétényen mondható a budapestihez hasonlóan kedvezőtlennek, a többi községek (városok) átlaga kedvező, sőt némely helyen (Rákospalota, Békásmegyer) feltűnően alacsony is, amennyiben egy tanítónak minössze 9 tanulóval kell foglalkoznia. Amíg Budapesten az 1929/30. tanévtől kezdve 1061-ről 446-ra, tehát felénél kevesebbre csökkent a tanonciskolák tanítószemélyzete, a környéken 239-ről 184-re, tehát korántsem oly erősen, esett vissza a létszám.

Hogy a főváros és környéke tanonciskolái a vidékiekhez képest kevésbbé vannak tanerővel ellátva, az abból is kitűnik, hogy az összes tanonciskolai tanulók közül Nagy-Budapestre 41% jut, míg a tanszemélyzetnek csak 27%-a esik erre a területre.

A tanulók számának a hullámzására már rámutattunk. Az 1929/30. tanévihez viszonyítva legutóbbi adatainkat, tehát 5 év alatt, országos arányban 35%-os csökkenést mutatott a tanulók száma és Budapesten is 32%-nak felelt meg az apadás. (Különösen egyes kerületekben volt ez a jelenség feltűnő: így a II. és főkép a IX. kerületben.) A környéken a jelzett idő alatt 40%-kal apadt a tanulók száma s ez a jelzőszám is a városokban volt a nagyobb (43%-os visszaesés); a községekben csupán 26%-os a tanulók számában az utolsó 5 év folyamán beállott visszaesés. Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy a legutóbbi tanévben ismét mindenütt növekedett a tanulók száma s ez ellensúlyozza az 1929/30. tanévhez számított csökkenési arányt.

A tanév elején természetesen jóval nagyobb a tanulók létszáma. A felszabadulás és egyéb okok miatt való elmaradások folytán a tanév végéig 27—28%-kal apad a létszám. Az év folyamán (szeptember 15-től a következő év szeptember 15-ig) felszabadult tanoncok száma az összes tanoncoknak általában $^1/_3$ részét teszi. (L. a 14. sz. táblát.) Az országos arány ebben a tekintetben évről-évre csökken; egyre kevesbedett azoknak a tanoncoknak a száma, akiknek a szerződésük az év folyamán lejárt; 1932/33-ban 43%, 1933/34-ben 36%, legutóbb pedig 30% volt ez az arány.

A tanoncoktatásnak mindenesetre hiányossága az, hogy a tanoncok felszabadítása nem függ az iskolai tanulmányi eredménytől. Ennek a következménye azután az, hogy a felszabadult tanoncok $^1/_5$ része csupán a II. osztályt végezte el. Budapesten valamivel kedvezőbbek etekintetben a viszonyok: a magasabb osztályokra több felszabadult tanonc jut, a környéken viszont a IV. osztályt kevesebben érik el a felszabadultak közül; a községben levő tanonciskoláknál ez érthető is, mivel a IV. osztály itt csak 1—2 helyen áll fenn.

14. Az 1934/35. év folyamán felszabadult tanonc-tanulók.[1])

Terület	Az év folyamán felszabadult tanoncok											
			közül									
			felmentetett	a tanonciskola				felmentetett	a tanonciskola			
				I.	II.	III.	IV.		I.	II.	III.	IV.
				osztályába járt					osztályába járt			
	száma	Az összes tanoncok %-ában	szám					százalék				
Budapest	4.741	32·1	357	201	726	1.458	1.999	7·5	4·2	15·3	30·8	42·2
Budapest-környék:												
megyei városok	783	33·9	26	37	169	338	213	3·3	4·7	21·6	43·2	27·2
nagyközségek	215	33·1	5	8	50	146	6	2·3	3·7	23·3	67·9	2·8
együtt	998	33·7	31	45	219	484	219	3·1	4·5	21·9	48·5	22·0
Nagy-Budapest	5.739	32·4	388	246	945	1.942	2.218	6·8	4·3	16·5	33·8	38·6
Magyarország	12.889	29·8	825	753	2.671	5.029	3.611	6·4	5·9	20·7	39·0	28·0
Ezek közül kereskedőtanonciskolák:												
Budapest	357	30·9	14	23	61	145	114	3·9	6·5	17·1	40·6	31·9
Budapest-környék:												
megyei városok	19	25·0	—	1	1	7	10	—	5·3	5·3	36·8	52·6
nagyközségek	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
együtt	19	25·0	—	1	1	7	10	—	5·3	5·3	36·8	52·6
Nagy-Budapest	376	30·5	14	24	62	152	124	3·7	6·4	16·5	40·4	33·0
Magyarország	591	27·9	20	29	115	290	137	3·4	4·9	19·5	49·0	23·2

Az utóbbi adatokkal párhuzamba állíthatók az összes tanoncok osztályonkint való megoszlására mutató adatok s ezekből is kitűnik, hogy a felső két osztályra a tanulóknak aránylag kevés része jut. Százalékos arányban volt ugyanis tanuló a(z)

	Előkészítő	I.	II.	III.	IV.
	osztályban				
Budapest	0·6	28·3	41·7	20·9	8·5
Budapest-környék	—	39·3	39·5	16·8	4·4
Nagy-Budapest	0·5	30·2	41·3	20·2	7·8
Magyarország	1·2	36·7	38·2	18·5	5·4

Az első osztályba az elemi iskola IV. osztályát végzettek lépnek; az ennél kisebb végzettségűek részére az előkészítő osztály áll fenn. A közép- vagy polgári iskola I—IV. osztályát végzettek a II. osztályba, a közép-

[1]) 1934 szeptember 16-tól 1935 szeptember 15-ig.

15. A tanonciskolák tanulóinak előképzettsége. — 1934/35.

Terület	A tanulók száma	közül: az elemi iskola I—III. osztályát végezte	az elemi iskola IV. osztályát végezte	az elemi iskola V—VI. osztályát végezte	az elemi iskola VII—VIII. osztályát végezte	a közép- vagy polgári iskola I—III. osztályát végezte	a közép- vagy polgári iskola IV. osztályát végezte	a közép- vagy polgári iskola V—VIII. osztályát végezte	más középfokú iskolába járt	érettségi vizsgát tett	főiskolai hallgató volt
					Szám.						
Budapest	14.759	90	613	4.098	651	2.462	6.342	275	77	142	9
Budapest-környék:											
megyei városok	2.309	24	141	949	298	323	547	10	11	5	1
nagyközségek	649	2	35	293	63	85	168	1	1	1	—
együtt	2.958	26	176	1.242	361	408	715	11	12	6	1
Nagy-Budapest	17.717	116	789	5.340	1.012	2.870	7.057	286	89	148	10
Magyarország	43.184	359	2.750	19.823	1.860	5.992	11.673	422	125	168	12
					Százalék.						
Budapest	100·0	0·6	4·1	27·7	4·4	16·7	43·0	1·9	0·5	1·0	0·1
Budapest-környék:											
megyei városok	100·0	1·0	6·1	41·1	12·9	14·0	23·7	0·4	0·5	0·2	0·1
nagyközségek	100·0	0·3	5·4	45·1	9·7	13·1	25·8	0·2	0·2	0·2	—
együtt	100·0	0·9	5·9	42·0	12·2	13·8	24·2	0·4	0·4	0·2	0·0
Nagy-Budapest	100·0	0·7	4·5	30·1	5·7	16·2	39·8	1·6	0·5	0·8	0·1
Magyarország	100·0	0·8	6·4	45·9	4·3	13·9	27·0	1·0	0·3	0·4	0·0
Ezek közül kereskedőtanonciskolák:					*Szám.*						
Budapest	1.156	—	11	154	34	194	674	38	8	41	2
Budapest-környék:											
megyei városok	76	—	—	16	17	13	29	1	—	—	—
nagyközségek	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
együtt	76	—	—	16	17	13	29	1	—	—	—
Nagy-Budapest	1.232	—	11	170	51	207	703	39	8	41	2
Magyarország	2.115	1	37	455	95	419	1.001	47	15	43	2
					Százalék.						
Budapest	100·0	—	0·9	13·3	2·9	16·8	58·3	3·3	0·7	3·6	0·2
Budapest-környék:											
megyei városok	100·0	—	—	21·1	22·4	17·1	38·1	1·3	—	—	—
nagyközségek	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
együtt	100·0	—	—	21·1	22·4	17·1	38·1	1·3	—	—	—
Nagy-Budapest	100·0	—	0·9	13·8	4·1	16·8	57·1	3·2	0·6	3·3	0·2
Magyarország	100·0	0·0	1·8	21·5	4·5	19·8	47·4	2·2	0·7	2·0	0·1

iskola V—VI. osztályát végzettek a III. osztályba, az ennél magasabb végzettségűek a IV. (továbbképző) osztályba lépnek. A nagykorúságot elért tanoncok felmentetnek az iskolalátogatás alól.

Ami a tanulók nem szerint való megoszlását illeti, országos arányban 19% jutott a leányokra; Budapesten 24%, a környéken pedig 17% a leányok aránya. A kereskedőtanoncokra Budapesten 7·8%, a környéken pedig 5·6% jut. A környéken 91 kereskedőtanonc jár iparostanonc-iskolába (ez körülbelül megfelel az országos aránynak; az ország összes iparostanonc-iskoláiban ugyanis 3%-os aránnyal szerepelnek a kereskedőtanoncok); Budapesten az iparostanonc-iskolákba nem járnak kereskedőtanoncok.

A tanoncok előképzettsége (l. a 15. sz. táblát) már hosszabb ideje egyre kedvezőbb képet mutat, amennyiben a magasabb képzettségű tanulók aránya állandóan emelkedik. Budapesten jóval kisebb (4·1%) a *négy elemi* osztályt végzett tanulók aránya, mint a környéken s általában az országban; viszont a környék hasonló aránya (5·9) is elég alacsony. Ezzel szemben *a középiskola vagy polgári iskola négy* osztályát végzettek száma Budapesten jóval magasabb (43%), mint másutt s ugyanez áll a középiskola vagy polgári iskola I—III. osztályát végzettekre, valamint az érettségit tett vagy főiskolára már beiratkozott tanoncok egyébként nem nagy számára nézve is. Az elemi iskola felsőbb osztályait végzettek magas számával már inkább a környék emelkedik ki s különösen szembetűnő itt az elemi iskola VII—VIII. osztályát végzettek magas száma.

Az 1930/31. tanév óta arra nézve is állanak rendelkezésünkre adatok, hogy a tanonciskolába járó tanoncok milyen ipari, illetőleg kereskedelmi ágban képezik magukat.[1]) Az 1933/34. tanév óta ez az adatgyüjtés az elemi továbbképző iskolákba járó tanulókra is kiterjed. Az összes iskolábajáró tanoncoknak eszerint 9%-a (1934/35-ben 4156 tanonc) járt elemi továbbképző iskolába s ez az arány természetesen iparágankint igen különböző; legnagyobb azokban az iparágakban (a kovács-, molnár-, bognár-, ácsiparban), amelyeknek vidéken nagyobb az elterjedtsége. A kereskedőtanoncok közül a vegyeskereskedéshez tartozók járnak legnagyobb számmal elemi továbbképzőbe. Budapesten a női szabóság (2453), a lakatosipar (1597), a műszerészipar (1062), a női fodrászat (706), a férfi szabóság (621) és a borbélyipar (608) körében szerepelnek legnagyobb (500-on felüli) számmal a tanoncok. A környéken többé-kevésbbé ugyanezek az iparágak dominálnak, legfeljebb még az asztalos-, a cipész-, a hentes- és a sütőipart kell itt említenünk, mint amelyekben a környék a tanoncoknak 100-nál magasabb létszámát tünteti fel. A kereskedőtanoncok száma csupán a füszerszakmában érdemel figyelmet. (L. a környékre nézve a 16. és 17. sz. táblákat.) Az egyes városok közül itt legfeljebb Újpestnek az ipari életben való erős szerepére mutathatunk rá, ami különösen az asztalosiparnál tűnik fel: a környék tanoncainak

[1]) L. a Magyar Statisztikai Évkönyv 1931—1935. évi évfolyamait.

60%-a Újpestre jut. A lakatosiparnál 33%-kal, a műszerésziparnál 60%-kal részesedik Újpest a környék tanoncainak számában, de részesedése a női-szabó-, a borbély- és a cipésztanoncok számában is elég nagy (körülbelül ¼—¼ résznyi).

16. A Budapest környékén iparostanonc-iskolába (v. elemi továbbképző iskolába) járó iparostanoncok iparágak szerint. — 1934/35.

Iparág	A fiú	A leány	Az összes	Ezek közül elemi továbbképzőbe járt
	iparos tanoncok			
Aranyműves	2	—	2	1
Asztalos	443	—	443	52
Autószerelő	11	—	11	—
Ács	5	—	5	1
Bádogos	36	—	36	1
Bognár	2	—	2	1
Borbély	259	—	259	14
Bőrdíszműves	8	2	10	—
Címfestő	4	—	4	—
Cipész	203	1	204	19
Cserepes	2	—	2	—
Cukrász	10	—	10	—
Esztergályos	5	—	5	—
Fazekas	8	—	8	—
Fehérneművarró	—	8	8	—
Fényező	7	—	7	2
Fényképész	4	6	10	—
Férfiszabó	123	—	123	—
Fésűs	4	—	4	—
Fogtechnikus	10	—	10	—
Hentes	209	—	209	6
Kalapos	10	—	10	—
Kádár	7	—	7	—
Kárpitos	10	—	10	—
Kefekötő	2	—	2	—
Kelmefestő	3	—	3	—
Keztyűs	19	—	19	—
Keményseprő	3	—	3	—
Képkeretező	9	—	9	—
Kosárfonó	1	—	1	—
Kovács	12	—	12	—
Kozmetikus	—	1	1	—
Kőfaragó	2	—	2	—
Kőműves	56	—	56	2
Könyvkötő	5	—	5	—
Köteles	2	—	2	—
Kötőszövő	17	1	18	—
Lakatos	315	—	315	10
Látszerész	2	—	2	—
Molnár	1	—	1	—
Műszerész	99	—	99	1
Művirágkészítő	—	1	1	—
Nőidivatcikk	—	28	28	—
Nőifodrász	6	123	129	1
Női szabó	2	336	338	2
Nyomdász	39	1	40	—
Órás	8	—	8	—
Papucsos	1	—	1	—
Pincér	2	—	2	—
Reszelővágó	2	—	2	—
Rézműves	18	—	18	—
Sütő	151	—	151	12
Szakács	1	—	1	—
Szíjgyártó	5	—	5	—
Szobafestő	63	—	63	—
Szűcs	5	4	9	—
Timár	33	—	33	—
Üveges	14	—	14	—
Vaseszterályos	54	—	54	—
Vasöntő	19	—	19	—
Vendéglős	2	—	2	—
Vésnök	1	—	1	—
Villanyszerelő	40	—	40	1
Vízvezetékszerelő	9	—	9	—
Budapest-környék összesen ..	2.405	512	2.917	126

17. A Budapest környékén iskolába járó kereskedőtanoncok kereskedelmi ágak szerint. 1934/35.

Kereskedelmi ág	Az iparos-tanonc-	A kereskedő-	Az összes	Az elemi továbbképző
	iskolába járó kereskedőtanoncok			
Bőr	9	9	—	18
Drogista	—	1	—	1
Festék	2	4	4	10
Fűszer	[1] 61	43	18	[1] 122
Kézmű	9	10	—	19
Könyv	—	2	—	2
Műszaki cikk	—	1	—	1
Textil	1	3	—	4
Vas	3	3	—	6
Vas és fűszer	1	—	—	1
Gyümölcs	—	—	7	7
Vegyes	5	—	1	6
Budapest-környék összesen	**91**	**76**	**30**	**197**

[1]) Ezek közül 3 leány.

8. Középfokú oktatás.

A középfokú oktatás keretébe tartozó polgári iskolák, középiskolák, felső kereskedelmi és felső mezőgazdasági iskolák, valamint óvónő-, tanító, és tanítónőképző-intézetek Budapesten mint népes, kiváló tanszemélyzettel ellátott és kellően felszerelt tanintézetek vesznek részt a főváros, a környék s mondhatni az egész ország ilyen irányú közoktatásának ellátásában. A főváros kevés kivétellel a különböző iskolafajoknak mindegyikét egyesíti magában, mindegyik típusból kellő számú iskolaegység áll rendelkezésére és egyes iskolafajok a fejlettségnek is többnyire mintaszerűen magas fokán állanak. Budapest környéke ilyen irányban, az ellátottság és fejlettség mértékét tekintve, inkább a vidékhez áll közelebb, mint a fővároshoz. A középfokú oktatás ágai közül csak a népoktatáshoz közelebb álló polgári iskolai oktatás terén tapasztalhatunk intenzívebb fejlődést; polgári iskolák elég nagyszámmal keletkeztek s állanak fenn, míg a többi iskolafajok kevésbbé verhettek gyökeret a környéken; középiskolák a környéken egy kivételével csak a városokban állanak fenn, óvónőképző, valamint tanítóképző-intézet, női felső kereskedelmi iskola nincsen a környéken, nem szólva itt a szakiskolákról, amelyekről nem ebben a fejezetben emlékezünk meg; erre nézve is annyit mondhatunk azonban, hogy a környéken szakiskolák is csupán a városokban állanak fenn és hogy a szakirányú oktatás továbbfejlesztésének a környéken még tág lehetőségei vannak.

a) *Polgári iskolák.*

Polgári iskoláink a háború után fejlettségüknek megfelelően középfokú iskolává alakultak s így tulajdonképen kiemelkedtek a népoktatási törvény által reájuk szabott keretből. Ehhez képest az 1927. évi XII. t.-c., a polgári iskolai törvény, a középiskola mintájára szervezte át a polgári iskolákat, önálló felügyelettel és rendtartással. Elrendelte a törvény azt is, hogy az 5000 lakosnál nagyobb lélekszámú községek polgári iskola létesítésére kötelezhetők; az iskolaépítések elősegítésére ez a törvény külön *polgári iskolai alapot* létesít. Ennek az iskolafajnak a népszerűségét mutatja az, hogy a 70-es évek végétől kezdve a háború elejéig több, mint ötszörösére nőtt a polgári iskolák száma; 1914/15-ben 538 polgári iskolánk volt. Ugyanekkor pedig a polgári iskolához hasonló másik iskolafaj, a felső népiskola teljesen háttérbe szorult s később meg is szűnt.

A háború után a polgári iskolák számára rendkívül kedvező fejlődési lehetőségek nyíltak meg. Az iskolák száma 1919/20-tól kezdve, amikor 268 polgári iskola állott fenn, az 1926/27. tanévig állandóan növekedett s ekkor 416-ot tett. Innen kezdve azonban a tanulók számának a háborús születésekkel kapcsolatos apadása miatt az iskolák számát is csökkenteni

kellett: 1930/31-ig 378-ra esett vissza az iskolák száma, majd évről-évre ismét emelkedett s így érte el a legutóbbi 403-as számot.

Az iskolák számának apasztása többnyire az úgynevezett *közös* tanítású (koedukációs) iskolák felállítása, azaz a fiú- és leányiskoláknak összevonása útján történt; (az 1927. évi XII. t.-c. módot nyujt ilyen iskolák felállítására s megengedi, hogy ott, ahol a külön fiú- és külön leányiskola benépesítése egyelőre nem várható, kivételesen és átmenetileg a fiúk a leányokkal együtt részesüljenek oktatásban). A koedukációs iskolák már 1926/27-ben megkezdték működésüket. Számuk egyelőre csak 5 volt; a következő tanévben (1927/28-ban) azonban már 18 s 1928/29-ben 24, a legutóbbi tanévben pedig 62 ilyen iskola (az összes iskolák 16%-a) működött. A 62 közös iskola közt legnagyobb a magániskolák és az állami iskolák száma (26, illetve 20).

Nagy-Budapest területén 98 polgári iskola áll fenn; ilyenformán az ország összes ilynemű iskoláinak közel ¼ része jut erre a területre. Nagy-Budapest polgári iskolával való ellátottsága azonban még inkább kitűnik akkor, ha a polgári iskolai oktatás többi tényezőit vesszük szemügyre; megállapíthatjuk így, hogy az ország összes polgári iskoláiban levő osztályok számában 39·0, a polgári iskolai tanárok számában 38·6 és a tanulók számában 38·9%-kal részesednek Nagy-Budapest polgári iskolái; általában véve tehát *az egész polgári iskolai oktatásnak 40%-a Nagy-Budapestre jut*, holott az ország népességében Nagy-Budapest tudvalevőleg csak 16%-kal részesedik. Nagy-Budapestnek polgári iskolával való bő ellátottságára mutat egyébként az is, hogy amíg az országban általában 3832, addig Nagy-Budapesten 1606 lélekre jut 1—1 polgári iskolai osztály; ha viszont az országnak csak a vidéki részét számítjuk (Nagy-Budapest nélkül), még élesebb az ellentét: ezesetben a vidéken csak 5254 lakosra jut 1—1 polgári iskolai *osztály*.

Budapest és a környék közt egyébként nem áll fenn ily erős ellentét. A környék $^1/_3$ résszel részesedik Nagy-Budapest polgári iskoláinak a számában és ez a két terület népességi arányához viszonyítva ($^2/_3 : ^1/_3$) megfelelő elosztás is. Viszont ha az osztályok és tanárok számát tekintjük, a környék aránya már csak 27, illetőleg 25%-ot mutat, ami ahhoz képest, hogy a tanulók számából közel 30% jut a környékre, már kevésbbé látszik arányosnak. Kétségtelen tehát, hogy a főváros polgári iskolái tanteremmel és tanerővel bővebben vannak ellátva, mint a környék iskolái.

A polgári iskolai törvény nagyszabású és erős kulturális érzéstől áthatott alapelve ellenére egyelőre nagyon távol vagyunk attól, hogy az összes 5000-nél több lakossal bíró községeink el legyenek látva polgári iskolával. Az ilyen községeknek mintegy 40%-a ezidőszerint még nélkülözi a polgári iskolát. Ha Budapest környékét ilyen szempontból figyeljük meg, a környék városai közül elsősorban Pestszenterzsébet, Pestszentlőrinc és Rákospalota volnának azok, amelyekben — különösen a fennálló *osztályok*

18. A középfokú iskolák főbb adatai. — 1934/35.

Város, község	Az iskolák száma	közül: állami	közül: községi	közül: felekezeti	közül: egyéb	közül: államsegélyben részesült	Az évfolyamok száma	A párhuzamos osztályok száma	Az összes osztályok száma	A tanárok száma: férfi	A tanárok száma: nő	A tanárok száma: együtt	Hittanár, hitoktató
Polgári iskolák.													
Budapest.													
I. kerület	2	—	2	—	—	—	8	8	16	10	16	26	9
II. „	3	—	3	—	—	—	12	25	37	17	45	62	13
III. „	5	—	4	1	—	1	20	28	48	37	49	86	14
IV. „	2	—	1	1	—	—	8	4	12	1	30	31	4
V. „	3	—	3	—	—	—	12	23	35	36	21	57	14
VI. „	8	—	6	2	—	—	32	45	77	43	84	127	24
VII. „	9	—	7	2	—	—	36	65	101	76	93	169	31
VIII. „	6	—	6	—	—	—	24	38	62	31	72	103	23
IX. „	8	—	6	2	—	1	32	40	72	62	76	138	26
X. „	7	—	7	—	—	—	28	53	81	56	75	131	30
XI. „	3	—	2	1	—	—	11	21	32	22	39	61	11
XII. „	3	—	2	1	—	—	12	14	26	22	22	44	8
XIII. „	2	—	1	1	—	1	8	8	16	1	28	29	5
XIV. „	5	—	4	1	—	—	17	15	32	27	50	77	17
Összesen ...	66	—	54	12	—	3	260	387	647	441	700	1.141	229
Budapest-környék.													
Budafok mv. ..	2	2	—	—	—	—	8	8	16	8	18	26	8
Kispest „ ..	4	4	—	—	—	—	16	25	41	29	35	64	16
Pestszenterzsébet „ ..	2	2	—	—	—	—	8	18	26	14	28	42	10
Pestszentlőrinc „ ..	2	2	—	—	—	—	8	7	15	8	13	21	9
Rákospalota „ ..	2	—	2	—	—	2	8	16	24	20	15	35	8
Újpest „ ..	4	4	—	—	—	—	16	28	44	26	43	69	19
Békásmegyer	2	—	—	2	—	2	8	—	8	6	7	13	2
Cinkota	1	—	1	—	—	1	4	—	4	4	2	6	3
Csepel	2	—	2	—	—	1	8	4	12	12	8	20	10
Mátyásföld	1	—	1	—	—	—	4	—	4	—	6	6	4
Pesthidegkút	1	—	—	—	1	—	4	—	4	3	2	5	1
Pestújhely	2	—	—	2	—	2	8	7	15	10	16	26	2
Rákoscsaba	1	—	—	—	1	—	4	—	4	1	4	5	4
Rákoskeresztúr	1	1	—	—	—	—	4	—	4	1	4	5	5
Rákosliget	2	—	2	—	—	2	8	—	8	5	14	19	8
Rákosszentmihály	2	—	1	1	—	2	8	—	8	6	8	14	5
Sashalom	1	—	—	1	—	1	4	—	4	—	5	5	1
Megyei városok	16	14	2	—	—	2	64	102	166	105	152	257	70
Nagyközségek	16	1	7	6	2	11	64	11	75	48	76	124	45
Együtt	32	15	9	6	2	13	128	113	241	153	228	381	115
Nagy-Budapest	98	15	63	18	2	16	388	500	888	594	928	1.522	344
Magyarország	403	164	102	101	36	119	—	709	—	1.578	2.366	3.944	1.227
Középiskolák.													
Budapest.													
I. kerület	2	1	1	—	—	—	16	16	32	37	24	61	16
II. „	6	3	—	3	—	2	48	13	61	78	35	113	13
III. „	1	1	—	—	—	—	8	4	12	23	—	23	6
IV. „	6	—	2	3	1	3	48	38	86	74	93	167	24
V. „	5	2	1	—	2	—	40	8	48	60	35	95	15
VI. „	4	3	—	—	1	—	32	28	60	70	51	121	12
VII. „	3	1	—	1	1	1	24	17	41	74	6	80	11
VIII. „	7	3	2	2	—	2	53	25	78	122	46	168	26
IX. „	3	1	—	2	—	1	21	9	30	47	10	57	9
X. „	2	2	—	—	—	—	16	8	24	49	—	49	10
XI. „	3	—	—	3	—	2	23	3	26	23	33	56	3
XII. „	1	—	—	—	1	1	6	—	6	3	14	17	3
XIV. „	4	2	—	2	—	—	32	27	59	69	62	131	16
Összesen	47	19	6	16	6	12	367	196	563	729	409	1.138	164

18. A középfokú iskolák főbb adatai. — 1934/35. (Vége.)

Város, község	Az iskolák száma	közül: állami	közül: községi	közül: felekezeti	közül: egyéb	közül: államsegélyben részesülő	Az évfolyamok száma	A párhuzamos osztályok száma	Az összes osztályok száma	A tanárok száma: férfi	A tanárok száma: nő	A tanárok száma: együtt	Hittanár, hitoktató
Budapest-környék.													
Kispest mv.	1	1	—	—	—	—	8	—	8	14	—	14	4
Pestszenterzsébet «	2	1	—	—	1	—	15	4	19	24	9	33	8
Rákospalota «	1	—	—	—	1	1	8	—	8	17	—	17	4
Újpest «	2	2	—	—	—	—	16	6	22	31	13	44	10
Megyei városok	6	4	—	—	2	1	47	10	57	86	22	108	26
Mátyásföld	1	—	—	—	1	1	6	—	6	11	—	11	4
Együtt	7	4	—	—	3	2	53	10	63	97	22	119	30
Nagy-Budapest	54	23	6	16	9	14	420	206	626	826	431	1.257	194
Magyarország	167	65	10	80	12	69	1.295	351	1.646	2.522	722	3.244	544
Felső kereskedelmi iskolák.													
Budapest.													
II. kerület	2	—	2	—	—	—	8	10	18	22	20	42	9
V. «	3	—	—	—	3	2	12	7	19	54	12	66	14
VI. «	1	—	1	—	—	—	4	7	11	26	1	27	3
VII. «	2	—	2	—	—	—	8	16	24	29	31	60	8
VIII. «	1	—	1	—	—	—	4	8	12	28	1	29	4
IX. «	3	—	2	1	—	1	12	14	26	30	34	64	9
XI. «	1	—	1	—	—	—	4	2	6	—	14	14	4
XII. «	1	—	1	—	—	—	4	5	9	18	2	20	3
XIV. «	1	1	—	—	—	—	4	2	6	17	1	18	4
Összesen	15	1	10	1	3	3	60	71	131	224	116	340	58
Budapest-környék.													
Pestszentlőrinc mv.	1	1	—	—	—	—	1	—	1	9	—	9	1
Pestújhely	1	—	—	1	—	1	4	—	4	8	—	8	—
Együtt	2	1	—	1	—	1	5	—	5	17	—	17	1
Nagy-Budapest	17	2	10	2	3	4	65	71	136	241	116	357	59
Magyarország	49	12	25	6	6	23	190	89	279	510	190	700	156
Felső mezőgazdasági iskolák.													
Budapest.													
III. kerület	1	—	1	—	—	—	4	—	4	13	—	13	4
Magyarország	4	2	1	1	—	1	16	—	16	43	—	43	11
Óvónőképzők.													
Budapest.													
III. kerület	1	—	—	1	—	—	3	—	3	1	11	12	1
VII. «	1	1	—	—	—	—	4	1	5	7	9	16	5
Összesen	2	1	—	1	—	—	7	1	8	8	20	28	6
Magyarország	4	1	—	3	—	—	14	1	15	12	39	51	8
Tanító- és tanítónőképzők.													
Budapest.													
I. kerület	1	1	—	—	—	—	5	—	5	17	—	17	7
II. «	2	1	—	1	—	—	9	2	11	2	33	35	5
IV. «	1	—	—	1	—	—	5	1	6	3	15	18	1
VI. «	1	—	—	1	—	—	5	2	7	1	15	16	1
VII. «	1	1	—	—	—	—	5	3	8	14	19	33	5
VIII. «	1	—	—	1	—	—	5	—	5	13	—	13	1
IX. «	1	—	—	1	—	1	5	—	5	1	14	15	1
XI. «	1	—	—	1	—	—	3	—	3	—	13	13	1
Összesen	9	3	—	6	—	1	42	8	50	51	109	160	22
Budapest-környék.													
Cinkota	1	1	—	—	—	—	5	—	5	3	16	19	
Nagy-Budapest	10	4	—	6	—	1	47	8	55	54	125	179	25
Magyarország	55	11	—	44	—	26	272	9	281	358	451	809	96

számát tekintve — a lakossághoz mérten a polgári iskolai oktatás további kiépítésére és fejlesztésére lenne szükség. Az egyes községek közül öt (Alag, Albertfalva, Budatétény, *Nagytétény*, Rákoshegy) most is nélkülözi a polgári iskolát, holott például a két utóbb nevezett községnek jóval több a lakossága, mint Mátyásföldnek és Rákosligetnek. (Az utóbbi községben ennek ellenére két polgári iskola is áll fenn, tudniillik egy fiú- és egy leányiskola.) Különösen Csepel és Sashalom azok a községek, amelyekben új iskola (vagy legalábbis több osztály) felállítása volna kívánatos. Megjegyzendő egyébként, hogy Alagnak (1928/29-ben) és Nagytéténynek (1926/27—1928/29-ig) átmenetileg már volt polgári iskolája ; Sashalmon pedig 1927/28-ig két polgári iskola állott fenn.

A budapesti polgári iskolákat alapítási év szerint tekintve, 23 olyan iskolát találunk, amelyik még a mult században keletkezett ; 14 iskola viszont újabban, a háború után létesült. Ennek ellenére az összevonások következtében a legutóbbi 10 évben Budapesten 74-ről 66-ra csökkent a polgári iskolák száma. A Budapest-környékén lévő 32 polgári iskola közül viszont csak kettő (két újpesti iskola) keletkezett a mult században, 14 iskola a háború előtt vagy alatt, a többi valamennyi iskola pedig azután jött létre. Az újonnan keletkezett iskolák közül megemlíthetjük a rákoskeresztúri (1926/27-től), a békásmegyeri és a pesthidegkúti (1932/33-tól) iskolákat.

Az iskolák jellegét tekintve, Budapesten 54 községi iskola mellett 7 róm. kat., 1 református és 4 izraelita jellegű iskola áll fenn. A környéken az állami iskolák száma a nagyobb ; a felekezetiek valamennyien róm. kat. jellegűek s ezenkívül két magániskola áll fenn.

Budapesten a polgári iskolák közül 26 jut a fiú- és 40 a leányiskolákra. A környéken viszont 14 fiú-, 15 leány- és 3 közös iskolát találunk ; ahol négy iskola áll fenn, kettő a fiúiskolákra jut, ahol pedig két iskola, ezek közül az egyik fiúiskola. (L. a 18. sz. táblát). A községek közül eszerint 6-nak van fiúiskolája, minthogy három községben (Pesthidegkút, Rákoscsaba, Rákoskeresztúr) közös iskola van. Fiúiskola eszerint a következő községekben van : Békásmegyer, Cinkota, Csepel, Pestújhely, Rákosliget, Rákosszentmihály. Az ország összes iskolái közt a közös iskolákon kívül — 15% — a fiúiskolák 35, a leányiskolák pedig 50%-kal szerepelnek.

A polgári iskolai tanárok száma a háború után a menekültek elhelyezése miatt meglehetősen megduzzadt és az 1921/22. tanévben a 4000-es létszámot is elérte ; innen kezdve a létszámcsökkentés következtében egyideig apadt a tanárok száma, de később az iskolák számának az emelkedésével együtt ismét növekedett és 1927/28-ban 4287-et ért el. A tanulók számában beállott apadási hullám, az iskolák összevonása ezután szükségkép apasztotta a tanárok számát is s ehhez képest 1931/32-ben kerekszámban 3700 tanár működött az ország összes polgári iskoláiban. A létszám a közelmultban a

tanulók számának ismételt növekedésével párhuzamosan megint emelkedett s legutóbb a 4.000-es számot közelítette meg. Budapest polgári iskoláinál az utóbbi évtöd alatt apadt a tanárok száma (1929/30-ban 1244 volt a létszám), a környéken ellenben némi hullámzással egy nívón maradt. A Nagy-Budapest területén működő tanároknak éppen ¼ része jut a környékre. Az országban működő összes tanároknak viszont 39%-a jut Nagy-Budapestre. Országos arányban a férfitanerőkre 40%, a női tanerőkre 60% jut s ez az arány kevés eltéréssel áll a budapesti és a környéki létszámra is.

A tanulóknak egy tanárra eső átlagos száma az országban 23·3 volt; Budapesten ennél jobb (21·6), a környék pedig ennél sokkal rosszabb (26·5) átlagot mutat fel. Különösen a környéki városok átlaga (28·7) áll magasan az országos felett, tehát igen kedvezőtlennek mondható; Pestszentlőrincen például 36·9 az átlag.

A polgári iskolai tanulók száma a 20-as évek folyamán 1924/25-ben érte el a legmagasabb pontot 91 ezres létszámmal. Innen kezdve a háború alatt elmaradt születéseknek a hatása alatt mintegy 7—8 tanéven át lefelé, majd ismét felfelé ível a létszámot mutató irányvonal s az így kialakult hullámvölgynek 1929/30-ban láttuk a mélypontját 69 ezer tanulóval. A legutolsó két tanévben azután (1933/34-ben és 1934/35-ben) ismét 90 ezer fölé emelkedett a tanulók száma. Nagy-Budapest polgári iskoláiban ez az emelkedés a következő arányú volt:

	A tanulók száma		Növekedés
	1929/1930-ban	1934/1935-ben	%
Budapest	20.095	25.387	26·3
Budapest-környék:			
megyei városok	5.077	7.440	46·5
nagyközségek	1.780	2.876	61·6
együtt	6.857	10.316	50·5
Nagy-Budapest	26.952	35.703	32·5
Magyarország	69.398	91.767	32·2

Az emelkedés üteme eszerint a környéken, különösen a községekben jóval erősebb volt, mint aminőt a növekedés országos aránya mutat; Budapesten viszont az országosnál kisebb arányú gyarapodást látunk a tanulók számában. Budapesten ugyanis 1933/34-ben kulminált a tanulók száma 37.598-as létszámmal; a legutóbbi tanévben tehát a fővárosban 5%-kal apadt a tanulók szama.

A polgári iskolai tanulók számában a leányiskolák nagyobb számához mérten a leánytanulók nagyobb aránnyal szerepelnek; ez az arány az országban 53%, Budapesten 55%, a környéken pedig 52%. A magántanulók száma a polgári iskolákban az 1928/29. tanév óta, amikor 12% volt az arányuk, erősen apadt s legutóbb csak 3·5%-ot tett. A korábbi években ugyanis a magántanulók közt sok volt az idősebb tanuló; később azonban a súlyosabbá váló gazdasági helyzet, továbbá a magánúton való tanulásnak más úton való korlátozása miatt egyre nagyobb számmal maradtak el a magántanulók.

19. A középfokú iskolák tanulói nem és osztály szerint. — 1934/35.

Város, község	Az összes	A nyilvános	A magán-	A fiú-	A leány-	A magántanulók %-ban	A tanulók száma								Egy iskolára	Egy tanárra
	tanulók száma						Az I.	A II.	A III.	A IV.	Az V.	A VI.	A VII.	A VIII.	jut nyilvános tanuló	
							osztályban									
Polgári iskolák.																
Budapest.																
I. kerület	594	582	12	263	331	2·0	136	162	159	137	—	—	—	—	291·0	22·4
II. „	1.340	1.318	22	484	856	1·6	284	341	374	341	—	—	—	—	439·3	21·3
III. „	1.759	1.730	29	744	1.015	1·6	421	458	473	407	—	—	—	—	346·0	20·1
IV. „	458	436	22	—	458	4·8	108	112	126	112	—	—	—	—	218·0	14·1
V. „	1.445	1.411	34	964	481	2·4	324	370	405	346	—	—	—	—	470·3	24·8
VI. „	3.017	2.945	72	1.064	1.953	2·4	715	811	741	750	—	—	—	—	368·2	23·2
VII. „	4.194	3.961	233	2.247	1.947	5·6	968	1.026	1.145	1.055	—	—	—	—	440·2	23·4
VIII. „	2.342	2.259	83	874	1.468	3·5	558	563	587	634	—	—	—	—	376·5	21·9
IX. „	2.917	2.749	168	1.492	1.425	5·8	686	736	769	726	—	—	—	—	343·7	19·9
X. „	3.023	3.006	17	1.344	1.679	0·6	777	821	777	648	—	—	—	—	429·4	22·9
XI. „	1.431	1.379	52	647	784	3·6	355	371	392	313	—	—	—	—	459·6	22·6
XII. „	951	899	52	615	336	5·5	219	226	255	251	—	—	—	—	299·6	20·4
XIII. „	666	659	7	—	666	1·1	171	172	173	150	—	—	—	—	329·5	22·7
XIV. „	1.250	1.245	5	621	629	0·4	344	340	296	270	—	—	—	—	249·0	16·2
Összesen ...	**25.387**	**24.579**	**808**	**11.359**	**14.028**	**3·2**	**6.066**	**6.509**	**6.672**	**6.140**	—	—	—	—	**372·5**	**21·6**
Budapest-környék.																
Budafok mv.	770	753	17	364	406	2·2	214	198	171	187	—	—	—	—	376·5	29·0
Kispest „	1.887	1.864	23	909	978	1·3	483	495	456	453	—	—	—	—	466·0	29·1
Pestszenterzsébet „	1.286	1.273	13	573	713	1·0	370	306	339	271	—	—	—	—	636·5	30·3
Pestszentlőrinc „	775	775	—	350	425	—	226	217	192	140	—	—	—	—	387·5	36·9
Rákospalota „	970	967	3	469	501	0·3	294	254	232	190	—	—	—	—	483·5	27·6
Újpest „	1.752	1.732	20	816	936	1·1	489	441	432	390	—	—	—	—	433·0	25·1
Békásmegyer	375	266	109	257	118	29·1	92	102	91	90	—	—	—	—	133·0	20·5
Cinkota	149	148	1	149	—	0·7	54	30	34	31	—	—	—	—	148·0	24·7
Csepel	549	549	—	266	283	—	175	148	118	108	—	—	—	—	274·5	27·5
Mátyásföld	167	166	1	—	167	0·6	43	45	51	28	—	—	—	—	166·0	27·7
Pesthidegkút	115	115	—	61	54	—	31	36	34	14	—	—	—	—	115·0	23·0
Pestújhely	509	498	11	259	250	2·2	120	135	130	124	—	—	—	—	249·0	19·2
Rákoscsaba	120	120	—	66	54	—	31	23	30	36	—	—	—	—	120·0	24·0
Rákoskeresztúr	195	192	3	127	68	1·5	54	55	43	43	—	—	—	—	192·0	38·4
Rákosliget	286	283	3	145	141	1·0	71	75	69	71	—	—	—	—	141·5	14·9
Rákosszentmihály	272	270	2	125	147	0·7	80	66	61	65	—	—	—	—	135·0	19·3
Sashalom	139	137	2	—	139	1·4	52	32	27	28	—	—	—	—	137·0	27·4
Megyei városok	7.440	7.364	76	3.481	3.959	1·0	2.076	1.911	1.822	1.631	—	—	—	—	460·2	28·7
Nagyközségek	2.876	2.744	132	1.455	1.421	4·6	803	747	688	638	—	—	—	—	171·5	22·1
Együtt	**10.316**	**10.108**	**208**	**4.936**	**5.380**	**2.0**	**2.879**	**2.658**	**2.510**	**2.269**	—	—	—	—	**315·9**	**26·5**
Nagy-Budapest	**35.703**	**34.687**	**1.016**	**16.295**	**19.408**	**2·8**	**8.945**	**9.167**	**9.182**	**8.409**	—	—	—	—	**354·0**	**22·8**
Magyarország	**91.767**	**88.521**	**3.246**	**43.192**	**48.575**	**3·5**	**24.170**	**24.403**	**23.368**	**20.826**	—	—	—	—	**227·1**	**23·3**
Középiskolák.																
Budapest.																
I. kerület	1.539	1.424	115	915	624	7·5	193	205	216	211	202	178	175	159	712·0	23·3
II. „	2.718	2.560	158	1.936	782	5·8	375	375	423	430	345	270	258	242	426·6	22·7
III. „	631	575	56	631	—	8·9	82	100	100	94	79	66	52	58	575·0	25·0
IV. „	3.408	3.279	129	1.318	2.090	3·8	545	501	482	494	453	367	277	289	546·5	19·6
V. „	1.689	1.626	63	1.093	596	3·7	272	228	233	253	232	167	152	152	325·2	17·1
VI. „	2.441	2.362	79	1.349	1.092	3·2	350	370	378	394	345	235	203	166	590·5	19·5
VII. „	1.797	1.748	49	1.637	160	2·7	288	295	241	274	198	194	151	156	582·5	21·8
VIII. „	3.461	3.296	165	2.363	1.098	4·8	482	475	482	484	525	358	341	314	470·8	19·6
IX. „	1.538	1.465	73	1.341	197	4·7	231	246	244	201	221	135	112	148	488·3	25·7
X. „	1.179	1.117	62	1.179	—	5·3	149	152	173	192	174	124	103	112	585·0	23·9
XI. „	1.028	994	34	610	418	3·3	174	150	134	168	124	109	92	77	331·3	17·8
XII. „	115	115	—	—	115	—	30	13	14	22	19	17	—	—	115·0	6·8
XIV. „	2.704	2.602	102	1.483	1.221	3·8	359	402	399	465	388	284	207	200	650·4	19·9
Összesen	**24.248**	**23.163**	**1.085**	**15.855**	**8.393**	**4·5**	**3.530**	**3.512**	**3.519**	**3.682**	**3.305**	**2.504**	**2.123**	**2.073**	**492·7**	**20·4**

19. A középfokú iskolák tanulói nem és osztály szerint. — 1934/35. (Vége.)

Város, község	Az összes	A nyilvános	A magán-	A fiú-	A leány-	A magántanulók %-ban	A tanulók száma: Az I.	A II.	A III.	A IV.	Az V.	A VI.	A VII.	A VIII.	Egy iskolára jut nyilvános tanuló	Egy tanárra jut nyilvános tanuló
	tanulók száma						osztályban									
Budapest-környék.																
Kispest mv. ...	419	404	15	409	10	3·6	56	66	71	66	66	32	34	28	404·0	28·9
Pestszenterzsébet » ...	719	691	28	596	123	3·9	132	118	113	119	73	63	57	44	345·5	20·9
Rákospalota » ...	311	304	7	311	—	2·2	44	25	38	42	54	35	43	30	304·0	18·3
Újpest » ...	960	951	9	635	325	0·9	173	156	169	138	127	74	66	57	475·5	21·6
Megyei városok	2.409	2.350	59	1.951	458	2·4	405	365	391	365	320	204	200	159	391·7	21·8
Mátyásföld	297	237	60	237	60	2·0	57	74	64	23	47	32	—	—	237·0	21·5
Együtt	**2.706**	**2.587**	**119**	**2.188**	**518**	**4·4**	**462**	**439**	**455**	**388**	**367**	**236**	**200**	**159**	**369·5**	**21·7**
Nagy-Budapest	**26.954**	**25.750**	**1.204**	**18.043**	**8.911**	**4·5**	**3.992**	**3.951**	**3.974**	**4.070**	**3.672**	**2.740**	**2.323**	**2.232**	**477.0**	**20·5**
Magyarország	**67.791**	**64.522**	**3.269**	**51.095**	**16.696**	**4·8**	**10.749**	**10.545**	**10.383**	**10.603**	**8.635**	**6.209**	**5.416**	**5.251**	**386·3**	**19·9**
Felső kereskedelmi iskolák.																
Budapest.																
II. kerület	548	548	—	257	291	—	234	135	77	102	—	—	—	—	274·0	13·1
V. »	694	694	—	489	205	—	307	181	129	77	—	—	—	—	231·3	10·5
VI. »	358	358	—	358	—	—	133	104	48	73	—	—	—	—	358·0	13·3
VII. »	876	811	65	457	419	7·4	274	219	186	197	—	—	—	—	405·5	13·5
VIII. »	377	377	—	377	—	—	129	112	63	73	—	—	—	—	377·0	13·0
IX. »	844	844	—	433	411	—	339	198	178	129	—	—	—	—	281·3	13·2
XI. »	210	210	—	—	210	—	85	49	37	39	—	—	—	—	210·0	15·0
XII. »	283	283	—	283	—	—	122	60	43	58	—	—	—	—	283·0	14·2
XIV. »	196	196	—	135	61	—	49	80	19	48	—	—	—	—	196·0	10·9
Összesen	**4.386**	**4.321**	**65**	**2.789**	**1.597**	—	**1.672**	**1.138**	**780**	**796**	—	—	—	—	**288·0**	**12·7**
Budapest-környék.																
Pestszentlőrinc mv.	47	47	—	47	—	—	47	—	—	—	—	—	—	—	47·0	5·2
Pestújhely	131	131	—	131	—	—	48	27	28	28	—	—	—	—	131·0	16·4
Együtt	**178**	**178**	—	**178**	—	—	**95**	**27**	**28**	**28**	—	—	—	—	**89·0**	**10·5**
Nagy-Budapest	**4.564**	**4.499**	**65**	**2.967**	**1.597**	**1·4**	**1.767**	**1.165**	**808**	**824**	—	—	—	—	**264·7**	**12·6**
Magyarország	**8.540**	**8.435**	**105**	**5.879**	**2.661**	**1·2**	**3.260**	**2.193**	**1.555**	**1.532**	—	—	—	—	**172·1**	**12·0**
Felső mezőgazdasági iskolák.																
Budapest.																
III. kerület	122	122	—	122	—	—	53	30	22	17	—	—	—	—	122·0	9·4
Magyarország	**412**	**412**	—	**412**	—	—	**156**	**102**	**81**	**73**	—	—	—	—	**103·0**	**9·6**
Óvónőképzők.																
Budapest.																
III. kerület	113	113	—	—	113	—	39	35	39	—	—	—	—	—	113·0	9·4
VII. »	167	167	—	—	167	—	39	29	35	64	—	—	—	—	167·0	10·4
Összesen	**280**	**280**	—	—	**280**	—	**78**	**64**	**74**	**64**	—	—	—	—	**140·0**	**10·0**
Magyarország	**373**	**373**	—	—	**373**	—	**98**	**105**	**91**	**79**	—	—	—	—	**93·2**	**7·3**
Tanító- és tanítónőképzők.																
Budapest.																
I. kerület	160	160	—	160	—	—	34	25	34	35	32	—	—	—	160·0	9·4
II. »	423	423	—	—	423	—	89	81	67	115	71	—	—	—	211·5	12·1
IV. »	303	303	—	—	303	—	75	63	41	57	67	—	—	—	303·0	16·8
VI. »	328	328	—	—	328	—	94	76	51	53	54	—	—	—	328·0	20·5
VII. »	319	319	—	—	319	—	40	38	42	86	113	—	—	—	319·0	9·7
VIII. »	84	84	—	84	—	—	19	19	15	17	14	—	—	—	84·0	6·5
IX. »	219	219	—	—	219	—	54	43	39	44	39	—	—	—	219·0	14·6
XI. »	131	131	—	—	131	—	53	43	35	—	—	—	—	—	131·0	10·1
Összesen	**1.967**	**1.967**	—	**244**	**1.723**	—	**458**	**388**	**324**	**407**	**390**	—	—	—	**218·5**	**12·3**
Budapest-környék.																
Cinkota	167	167	—	—	167	—	36	35	36	32	28	—	—	—	167·0	8·8
Nagy-Budapest	**2.134**	**2.134**	—	**244**	**1.890**	—	**494**	**423**	**360**	**439**	**418**	—	—	—	**213·4**	**11·9**
Magyarország	**9.540**	**9.540**	—	**3.012**	**6.528**	—	**2.087**	**1.849**	**1.680**	**1.948**	**1.976**	—	—	—	**173·5**	**11·8**

Ami az egyes iskolák átlagos tanulólétszámát illeti, megállapítható, hogy Budapesten és a környéki városokban rendkívül népesek a polgári iskolák. Budapesten csak alig néhány kerületben marad a polgári iskolák átlagos népessége 300-on alul; a környéki városokban pedig 1—1 iskolára átlag jóval több tanuló jut, mint a fővárosi iskolákban. (Különösen Pestszenterzsébet iskolái látszanak túlzsúfoltaknak.) A városok és a nagyközségek közt nagy ellentét áll fenn; ez utóbbiak közt Csepel és Pestújhely iskolái népesebbek, a többiek átlagos tanulólétszáma az országos átlag alatt marad. (L. a 19. sz. táblát.)

A tanév elején felvett tanulóknak a tanév végéig számított kimaradási aránya általában 5%-ot tesz. Budapesten ez az arány valamivel magasabb: 6·2%.

Az új polgári iskolai törvény csak négy osztályos polgári iskolát ismer, míg korábban V. és VI. osztály is állott fenn. Az iskolák egyrészének még nincs meg a teljes *négy* évfolyama; Magyarországon legutóbb 29 ilyen nem teljes, de fokozatosan teljessé kiegészülő iskola volt s ebből kettő jutott Budapestre. A környéki iskolák valamennyien teljesek. A párhuzamos osztályok aránya az összes osztályokhoz viszonyítva általában 31%-ot tesz; Budapesten azonban 60% a párhuzamos osztályok aránya s a környéken is elég magas: 47%.

A tanulók osztályok szerint való megoszlását figyelve, megjegyezhetjük azt, hogy az I. osztályú tanulók száma az országban az 1924/25. tanévi csúcspont után 1930/31-ben érte el ismét a legmagasabb színvonalat (28.899) s innen kezdve ismét évről-évre csökkent. Az egyes osztályok benépesülése egyébként százalékos arányban a következő:

	I.	II.	III.	IV.
Budapest	23·9	25·6	26·3	24·2
Budapest-környék	27·9	25·8	24·3	22·0
Magyarország	26·3	26·6	24·4	22·7
Magyarország (Budapest nélkül)	27·3	27·0	23·6	22·1

Budapesten eszerint az I. és II. osztályban csökkent a tanulók száma, míg a környéken s általában az ország többi részében a tanulók osztályok szerint való megoszlása a szabályszerű képet mutatja, amennyiben az arányszám felfelé menve csökken.

Ugyancsak figyelmet érdemelnek a tanulók korát feltüntető adatok is. A 20-as évek vége felé a háborús kiesés következtében a 12—14 éves tanulók aránya évről-évre jelentékenyen csökkent s ezzel szemben a másik két kategóriában (a 12 évesnél fiatalabbak és a 15—17 évesek közt) mindinkább nagyobbodott az arányszám; ez a folyamat 1930/31-ig tartott; ehhez képest 1927/28-tól számítva 1930/31-ig a 12—14 éves tanulók aránya 62·5%-ról 44·7%-ra csökkent, míg a 12 évesnél fiatalabbaké 22·6%-ról 43·7%-ra emelkedett; a 15—17 éves tanulók számában 1929/30-ig látunk növekedést

(8·4%-ról 10·8%-ra); innen kezdve azonban a háborús születések hatása alatt ebben az utóbbi kategóriában is megindult az apadás. Időközben viszont állandóan apadt a legidősebbek (a 18 éves vagy idősebb) tanulók aránya, amely 1927/28-ban még 6·5%-ot tett. A legutóbbi tanévben, összehasonlítva azt az 1930/31. tanévvel, százalékos arányban következőképen oszlottak meg a tanulók kor szerint:

	12 évesnél fiatalabb	12—14 év	15—17 es	18 éves és idősebb
1930/31	43·7	44·7	8·0	3·6
1934/35	32·3	61·0	5·3	1·4

Figyelemreméltó tehát, hogy a 12—14 éves tanulók aránya, amely a korábbi években a 70%-ot is elérte, ismét a normális színvonalra igyekszik jutni s hogy az idősebb tanulók aránya ezzel kapcsolatban egyre kisebbre zsugorodik.

A tanulókra vonatkozó többi adataink közül a tanulók lakóhelyére és előmenetelére, valamint a IV. osztályú tanulók pályaválasztására vonatkozó adatok érdemelnek figyelmet. (L. a 20. és 21. sz. táblákat.) A lakóhelyet illetőleg érdemes megemlítenünk, hogy a környék nagyközségeiben a tanulók $^1/_3$ része nem helybeli, ami amellett tanuskodik, hogy az egymáshoz közel levő községekben a tanulók a szomszédos községek polgári iskoláit keresik fel, vagyis egyik községből a másik községbe átjárnak. A környék megyei városaiban és magában a fővárosban is csak 13—14% jut a *nem helybenlakó* tanulókra; az ország vidéki részében azonban szintén $^1/_3$ rész esik a más községben lakó tanulókra. A tanulmányi eredmény évről-évre kedvezőbb képet mutat; a jeles osztályzatot kapott tanulók országos aránya az 1932/33. tanévi 11·9% és az 1933/34. tanévi 12·9% helyett legutóbb 14·1% volt s ugyanilyen arányban nőtt a jó osztályzatot kapott tanulók aránya is (31·9—33·1—34·2%) s ezzel kapcsolatban csökkent az egy vagy több tárgyból bukottak aránya (13·9—12·5—11·3%). A fiúk és a leányok tanulmányi eredményét összevetve, általában azt látjuk, hogy a leányok sokkal jobb eredményt mutatnak fel: a leányiskolákban országos arányban 19% volt a jeles tanuló, míg a fiúiskolákban csak 7%. Nagy-Budapest iskoláinál erre a tanulók következő százalékos adatai vetnek világot:

	Általában			Egy v. több tárgyból elégtelen
	jeles	jó	elégséges	
	osztályzatot kapott			
Budapest:				
fiúiskolák	7·2	28·5	51·6	12·7
leányiskolák	17·6	38·7	37·4	6·3
Budapest-környék:				
fiúiskolák	5·8	22·7	53·1	18·4
leányiskolák	16·5	35·5	37·5	10·5

20. A középfokú iskolák tanulói lakóhely és előmenetel szerint. — 1934/35.

Iskolafaj, terület	A tanulók közül											
	azok, akiknek szülője (gyámja)					általában			egy	két	több	
	az iskola székhelyén	a vármegye más községében	más vármegyében	Magyarországtól elcsatolt területen	egyéb külföldön	jeles	jó	elégséges	rendes tantárgyból elégtelen			ismétlő volt
	lakott					osztályzatot kapott						
Polgári iskolák.	*Szám.*											
Budapest	22.063	2.729	516	61	18	3.292	8.665	11.107	937	794	592	764
Budapest-környék:												
megyei városok	6.375	855	199	6	5	778	2.113	3.432	436	390	291	179
nagyközségek	1.924	889	58	5	—	418	950	1.150	154	148	56	56
együtt	8.299	1.744	257	11	5	1.196	3.063	4.582	590	538	347	235
Nagy-Budapest	30.362	4.473	773	72	23	4.488	11.728	15.689	1.527	1.332	939	999
Magyarország	67.921	18.093	5.501	216	36	12.895	31.416	37.053	4.473	3.726	2.204	2.031
	Százalék.											
Budapest	86·9	10·8	2·0	0·2	0·1	13·0	34·1	43·8	3·7	3·1	2·3	3·0
Budapest-környék:												
megyei városok	85·7	11·5	2·7	0·0	0·1	10·5	28·4	46·1	5·9	5·2	3·9	2·4
nagyközségek	66·9	30·9	2·0	0·2	—	14·5	33·0	40·0	5·4	5·2	1·9	1·9
együtt	80·4	16·9	2·5	0·1	0·1	11·6	29·7	44·4	5·7	5·2	3·4	2·3
Nagy-Budapest	85·0	12·5	2·2	0·2	0·1	12·6	32·9	43·9	4·3	3·7	2·6	2·8
Magyarország	74·1	19·7	6·0	0·2	0·0	14·1	34·2	40·4	4·9	4·0	2·4	2·2
Középiskolák.	*Szám.*											
Budapest	19.856	4.031		301	60	3.369	7.905	9.931	2.108	217	718	509
Budapest-környék:												
megyei városok	1.621	779		7	2	211	582	1.170	298	30	118	80
nagyközségek	63	232		2	—	21	79	140	38	9	10	16
együtt	1.684	1.011		9	2	232	661	1.310	336	39	128	96
Nagy-Budapest	21.540	5.042		310	62	3.601	8.566	11.241	2.444	256	846	605
Magyarország	45.262	21.688		751	90	9.079	20.717	29.063	6.072	1.002	1.858	1.839
	Százalék.											
Budapest	81·9	16·6		1·2	0·3	13·9	32·6	40·9	8·7	0·9	3·0	2·1
Budapest-környék:												
megyei városok	67·3	32·4		0·2	0·1	8·8	24·2	48·5	12·4	1·2	4·9	3·3
nagyközségek	21·2	78·2		0·6	—	7·1	26·6	47·1	12·8	3·0	3·4	5·4
együtt	62·2	37·3		0·4	0·1	8·6	24·4	48·4	12·4	1·4	4·8	3·5
Nagy-Budapest	79·9	18·7		1·2	0·2	13·4	31·8	41·6	9·1	0·9	3·2	2·2
Magyarország	66·8	32·0		1·1	0·1	13·4	30·6	42·9	8·9	1·5	2·7	2·7

20. A középfokú iskolák tanulói lakóhely és előmenetel szerint. — 1934/35. (Vége.)

Iskolafaj, terület	A tanulók közül										
	azok, akiknek szülője (gyámja)					általában			egy	két	több
	az iskola székhelyén	a vármegye más községében	más vármegyében	Magyarországtól elcsatolt területen	egyéb külföldön	jeles	jó	elégséges	rendes tantárgyból elégtelen		
	lakott					osztályzatot kapott					ismétlő volt
Felső kereskedelmi iskolák.											
						Szám.					
Budapest	2.963	1.408		15	—	255	1.033	1.918	334	627	219	140
Budapest-környék:												
megyei városok	18	29		—	—	—	9	16	9	10	3	—
nagyközségek	30	100		1	—	8	28	59	24	12	—	2
együtt	48	129		1	—	8	37	75	33	22	3	2
Nagy-Budapest	3.011	1.537		16	—	263	1.070	1.993	367	649	222	142
Magyarország	5.287	3.216		32	5	539	1.978	3.869	618	1.118	418	293
						Százalék.						
Budapest	67·6	32·1		0·3	—	5·8	23·5	43·8	7·6	14·3	5·0	3·2
Budapest-környék:												
megyei városok	38·3	61·7		—	—	—	19·1	34·1	19·1	21·3	6·4	—
nagyközségek	22·9	76·3		0·8	—	6·1	21·4	45·0	18·3	9·2	—	1·5
együtt	27·0	72·5		0·5	—	4·5	20·8	42·1	18·5	12·4	1·7	1·1
Nagy-Budapest	66·0	33·7		0·3	—	5·8	23·4	43·7	8·0	14·2	4·9	3·1
Magyarország	61·9	37·6		0·4	0·1	6·3	23·2	45·3	7·2	13·1	4·9	3·4
Felső mezőgazdasági iskolák.												
						Szám.						
Budapest	53	68		1	—	5	24	71	16	4	2	1
Magyarország	139	270		3	—	23	105	220	35	15	14	14
						Százalék.						
Budapest	43·5	55·7		0·8	—	4·1	19·7	58·2	13·1	3·3	1·6	0·8
Magyarország	33·7	65·6		0·7	—	5·6	25·5	53·4	8·5	3·6	3·4	3·4
Óvónőképző intézetek.						*Szám.*						
Budapest	103	61	114	2	—	50	144	64	13	8	1	2
Magyarország	125	83	162	3	—	55	184	110	14	9	1	2
						Százalék.						
Budapest	36·8	21·8	40·7	0·7	—	17·8	51·4	22·9	4·6	2·9	0·4	0·7
Magyarország	33·5	22·3	43·4	0·8	—	14·7	49·3	29·5	3·8	2·4	0·3	0·5
Tanító- és tanítónőképző intézetek.						*Szám.*						
Budapest	1.125	557	278	7	—	181	942	738	72	29	5	9
Budapest-környék (Cinkota)	3	75	89	—	—	10	93	61	3	—	—	—
Nagy-Budapest	1.128	632	367	7	—	191	1.035	799	75	29	5	9
Magyarország	3.795	2.201	3.473	70	1	793	4.450	3.683	358	214	42	48
						Százalék.						
Budapest	57·2	28·3	14·1	0·4	—	9·2	47·9	37·5	3·6	1·5	0·3	0·5
Budapest-környék (Cinkota)	1·8	44·9	53·3	—	—	6·0	55·7	36·5	1·8	—	—	—
Nagy-Budapest	52·9	29·6	17·2	0·3	—	9·0	48·5	37·4	3·5	1·4	0·2	0·5
Magyarország	39·8	23·1	36·4	0·7	0·0	8·3	46·7	38·6	3·8	2·2	0·4	0·5

21. A polgári iskolák és középiskolák IV. osztályú tanulói pályaválasztás szerint. — 1934/35.

Terület	A IV. osztályú nyilvános tanulók													
	száma	k ö z ü l												
		tovább tanult					pályára megy						ismeretlen	otthon marad
		iskolában			képzőintézetben	másféle iskolában	gazdasági	ipari	kereskedelmi	közszolgálati	egyéb			
		közép-	felső kereskedelmi	felső mezőgazdasági										
Polgári iskolák.	*Szám.*													
Budapest	5.897	98	950	17	386	1.033	57	1.719	329	7	108		359	834
Budapest-környék:														
megyei városok	1.611	42	188	3	87	239	20	535	65	—	35		66	331
nagyközség	599	23	108	3	42	57	46	166	12	—	15		19	108
együtt	2.210	65	296	6	129	296	66	701	77	—	50		85	439
Nagy-Budapest	8.107	163	1.246	23	515	1.329	123	2.420	406	7	158		444	1.278
Magyarország	20.083	538	2.317	161	1.804	2.240	646	4.529	959	48	328		671	5.842
	Százalék.													
Budapest	100·0	1·7	16·1	0·3	6·5	17·6	1·0	29·1	5·6	0·1	1·8		6·1	14·1
Budapest-környék:														
megyei városok	100·0	2·6	11·7	0·2	5·4	14·8	1·2	33·2	4·0	—	2·2		4·1	20·6
nagyközségek	100·0	3·8	18·0	0·5	7·0	9·6	7·7	27·7	2·0	—	2·5		3·2	18·0
együtt	100·0	2·9	13·4	0·3	5·8	13·4	3·0	31·7	3·5	—	2·3		3·8	19·9
Nagy-Budapest	100·0	2·0	15·4	0·3	6·4	16·4	1·5	29·8	5·0	0·1	1·9		5·5	15·7
Magyarország	100·0	2·7	11·5	0·8	9·0	11·2	3·2	22·6	4·8	0·2	1·6		3·3	29·1
Középiskolák.	*Szám.*													
Budapest	3.583	2.875	252	12	92	95	9	81	35	—	4		62	66
Budapest-környék:														
megyei városok	363	289	21	1	2	8	1	16	9	—	2		7	7
nagyközségek	16	15	1	—	—	—	—	—	—	—	—		—	—
együtt	379	304	22	1	2	8	1	16	9	—	2		7	7
Nagy-Budapest	3.962	3.179	274	13	94	103	10	97	44	—	6		69	73
Magyarország	10.259	7.659	641	60	352	266	121	391	137	3	41		133	455
	Százalék.													
Budapest	100·0	80·3	7·0	0·3	2·6	2·6	0·3	2·3	1·0	—	0·1		1·7	1·8
Budapest-környék:														
megyei városok	100·0	79·5	5·8	0·3	0·6	2·2	0·3	4·4	2·5	—	0·6		1·9	1·9
nagyközségek	100·0	93·8	6·2	—	—	—	—	—	—	—	—		—	—
együtt	100·0	80·2	5·8	0·3	0·5	2·1	0·3	4·2	2·3	—	0·5		1·9	1·9
Nagy-Budapest	100·0	80·2	6·9	0·3	2·4	2·6	0·3	2·5	1·1	—	0·2		1·7	1·8
Magyarország	100·0	74·7	6·3	0·6	3·4	2·6	1·2	3·8	1·3	0·0	0·4		1·3	4·4

Ezekből az adatokból az is kitűnik, hogy Budapesten általában jobb tanulmányi eredményt mutatnak fel a tanulók, mint a környéki iskolákban ; másfelől Budapest és a környék ilynemű adatait a vidék adataival összevetve azt látjuk, hogy emitt a tanulmányi eredmény kedvezőbb képet mutat, mint a főváros és környéke iskoláinál, amennyiben a vidéken (azaz az országban Nagy-Budapest nélkül) a polgári iskolai tanulók közül 15·0% jeles, 35·1% jó és 38·1% elégséges, 11·8% pedig elégtelen eredménnyel tanult s ezek az arányok kedvezőbbek a budapesti és a környéki arányoknál is.

A IV. osztályt végzett tanulók pályaválasztását összefoglalóan a következő arányszámok szemléltetik ; a tanulók közül százalékos arányban

	tovább tanult	kereső pályára ment	otthon maradt (v. ismeretlen pályára ment)
Budapest	42·2	37·6	20·2
Budapest-környék :			
megyei városok	34·7	40·6	24·7
nagyközségek	38·9	39·9	21·2
együtt	35·8	40·5	23·7
Magyarország	35·2	32·4	32·4

Budapesten tehát a IV. osztályt végzett tanulók közül többen tanulnak más iskolában tovább, mint a többi polgári iskolában, kereső pályára viszont kevesebben lépnek és kevesebb az otthonmaradtak száma is. A fiútanulók legnagyobbrészt felső kereskedelmi iskolában (vagy ipari szakiskolában), a leánytanulók pedig szintén felső kereskedelmi iskolában (kereskedelmi tanfolyamon), tanítóképzőintézetben tanulnak tovább.

Adataink végül feltüntetik azt is, hogy az iskolákban évente hány szülői értekezletet tartottak. A legutóbbi adatok szerint (1934/35-ben) az ország összes polgári iskoláiban 1173 szülői értekezlet volt s ebből 214 Budapestre, 100 pedig a környékre jutott. Egy-egy iskolában eszerint tanévenkint átlag *három* ilyen értekezletet tartanak.

A polgári iskolai oktatásnak a fővárosban való magas fejlettsége többé-kevésbbé kihatással van a környék iskoláinak a fejlődési menetére is s így Nagy-Budapest ilynemű iskoláinak a viszonyait és haladási irányát — már csak a területi közelség miatt is — hovatovább közös alapelvek és egymáshoz közel álló szempontok szerint kell figyelnünk ; a továbbfejlesztésre hivatott tényezőknek is a jövőben mindenesetre ebből az elgondolásból kell kiindulniok. Erre a célra igen alkalmas szerv a székesfőváros által 1932/33-ban (a Mester-utcában) létesített úgynevezett *irányító* polgári iskola ; működésének alapelve a cselekedtető oktatás, mely a képzettség megadása mellett a munka iránt való szeretetre neveli a tanulókat. Ez az úgynevezett munkaiskola egységes pedagógiai vezérfonalat igyekszik megállapítani s mindenesetre kívánatos lenne, hogy ez az intézmény a főváros iskoláin kívül a környék polgári iskoláit is bevonja megfigyeléseinek és ilyen irányú pedagógiai működésének a tevékenységi körébe.

b) *Középiskolák.*

A középiskolai oktatás a háború után sokféle változáson ment keresztül. A 20-as évek az újjászervezés jegyében indultak meg s nemsokára életbelépett (az 1883. évi XXX. t.-c. után) a második legfontosabb középiskolai törvény : az 1924. évi XI. t.-c., amely a fiúközépiskoláknak háromféle faját különböztette meg : a gimnáziumot és a reáliskolát, valamint az újonnan felállított reálgimnáziumot, mely a német mellett még egy modern idegen nyelvet tanít rendes tárgyként. Ugyanekkor a középiskolai tanárképzés is nagyobb reformon ment keresztül s a fiúiskolák számára (1924/25-ben) új tanterv készült. A leányközépiskolák helyzetét az 1926. évi XXIV. t.-c., az első leányközépiskolai törvény szabályozta s ez is (a leánygimnáziumok mellé) 1927/28-tól kezdve új iskolatípust létesített : a leánylíceumot, mely a tanítás súlypontját a modern idegen nyelvekre helyezi és a latint csak mint rendkívüli tárgyat tanítja. Ugyanez a törvény léptette életbe a leánykollégiumot, amely azonban az egyetemi tanulmányokhoz nem adta meg az előképzettséget s így emiatt nem is bizonyult életképesnek ; ez az iskolafaj az 1933/34. tanévtől kezdve már nem is működött. Az 1932/33. tanévig bezárólag tulajdonképen háromféle fiú- és háromféle leányközépiskolai típus működött. Ezek helyébe a tanítás *egységesítését* célzó legujabb középiskolai törvény, az 1934. évi XI. t.-c. csupán egyféle iskolatípust ismer el és szervez újonnan : a gimnáziumot (a görög nyelv fakultatív tanításával) és ezenkívül a tanulmányi eredmény elbírálására, valamint az érettségi bizonyítvány képesítő hatályára nézve is új intézkedéseket tartalmaz. Ennek a törvénynek a rendelkezései csak az 1935/36. tanévben és akkor is csak részben léptek életbe, úgyhogy a jelzett tanévben az I., a következő (1936/37.) tanévben pedig a II. osztály tanterve módosult. Egyelőre megmaradtak az iskolatípusok régi elnevezései is.

Az 1913/14. tanévben a régi Magyarország területén 264 középiskola működött 84 ezer tanulóval, a háború után pedig (1920/21-ben, a mai területen) 152 iskola 57 ezer tanulóval. A 20-as évek folyamán s később többször változott a középiskolák száma, több régi iskola megszünt és viszont új, modern iskolák létesültek ; végeredményben 15-tel gyarapodott az iskolák száma ; ez a gyarapodás nagyobbrészt a leányiskolák javára jut. A leányiskolák száma ugyanis 15-tel növekedett a jelzett 15 év alatt, míg a gimnáziumok és reálgimnáziumok száma csupán 5-tel s ezzel szemben a reáliskolák száma 5-tel fogyott. A tanári személyzet száma a mult évtizedben állandóan egy nívón állott, amennyiben alig haladta meg a 3000-es létszámot; csak 1931/32-től kezdve látunk itt javulást, innen kezdve emelkedett a tanárok száma a legújabb 3244-es létszámig. A tanulók létszámában az 1926/27. tanévtől kezdve látjuk a háborús születések miatt beállott csökkenést, amit néhány év mulva erősebb gyarapodás váltott fel ; a mélypontot etekintetben az

1928/29. tanév jelenti; az azóta beállott emelkedés (8 ezer tanuló) 11%-ot jelent. A háborús születések hatása eszerint ennél az iskolafajnál kevésbbé volt érezhető, mint a polgári iskolánál.

A fővárosra és környékére Magyarország középiskolai oktatásában rendkívül nagy szerep jut, sok tekintetben még nagyobb, mint a polgári iskolai oktatásban, mivel a számbeli túlsúlytól eltekintve, ilynemű iskoláink túlnőnek a helyi és környéki jelentőségen s az ország vidéki részében élő tanulóifjúságra nézve is erős vonzóerőt gyakorolnak. Az ország összes középiskoláinak $^1/_3$ része Nagy-Budapestre jut; mivel azonban itt nagy iskolaegységekről van szó, Nagy-Budapest részesedését inkább a többi iskolai tényezők adatai domborítják ki élesen s eszerint a középiskolai osztályok számából 38%, sőt *a tanárok számából közel 40%* jut Nagy-Budapestre és a tanulók számát tekintve is Nagy-Budapest *40%-ban* veszi ki részét az ország középiskolai oktatásában.

Magára a környékre ebből a nagyszabású szervezetből és intenzív iskolai életből aránylag kevés jut. Nagy-Budapest középiskoláinak 13%-a, a tanároknak és a tanulóknak pedig csak 10%-a esik a környékre. Budapesten nagymultú és nagy intézetek állanak fenn. (Legrégibb — több, mint 200 éves — köztük a II. kerületi egyetemi róm. kat. reálgimnázium és a IV. kerületi piarista gimnázium. A II. és IV. kerületi reáliskolák pedig 1855-ben létesültek.) Kevéssel a háború előtt nyílt meg az I. kerületi »Szent Imre« gimnázium és ezenkívül egy leánygimnázium. A háború alatt Budapesten 2 fiú- és 3 leányközépiskola, a háborút követő tanévekben pedig újból 3 fiú- és ezenkívül 5 leányiskola kezdte meg a működését. Az utolsó 10 évet tekintve át, fiúközépiskola nem keletkezett a fővárosban, leányközépiskola azonban 6 nyílt meg éspedig többnyire az 1926/27—1930/31-i évötödben. Az 1931/32. tanév óta leányközépiskola sem nyílt meg újonnan.

A 7 fennálló környéki középiskola közül legrégibb a rákospalotai (Wagner Manó-féle) reálgimnázium (1892-ben létesült), a háború előtt (1905-ben) keletkezett az újpesti állami reálgimnázium, a háború után (1919-ben) a kispesti és a pestszenterzsébeti állami reálgimnázium, valamint az újpesti állami leánylíceum. Újabban (az utolsó 5 év alatt) viszont két középiskola nyílt meg a környéken: 1931-ben a Kalmár Ilona-féle magánleánygimnázium Pestszenterzsébeten és 1932-ben a »Korvin Mátyás« egyesületi reálgimnázium Mátyásföldön. Új középiskola nyílt meg (két alsó osztállyal) az 1936/37. tanévtől kezdve Pestszentlőrincen, amennyiben a kecskeméti »Katona József« reáliskolát ettől a tanévtől kezdve ide helyezték át. Ezzel együtt 1936/37-től kezdve 8 középiskola lesz a környéken.

Budapesten 27 fiú- és 20 leánygimnázium áll fenn. (A korábbi típusok szerint 7 gimnázium, 14 reálgimnázium, 6 reáliskola, 12 leánygimnázium és 8 leánylíceum.) Az országban az 1934/35. tanévben működött 46 leányközépiskolának eszerint 44%-a a fővárosban működik. A tanulók számát

tekintve pedig kitűnik, hogy az ország összes leányközépiskolai tanulóinak 54%-a a fővárosban tanul, míg az ország fiúközépiskoláinak tanulólétszámából 30% jut a fővárosi fiúközépiskolákra. A környék 7 középiskolája közül 5 mint reálgimnázium, 1 mint leánygimnázium és 1 mint leánylíceum működött. Budapesten a közületek intézetein kívül 2 egyesületi és 4 magániskola, a környéken pedig 1 egyesületi és 2 magániskola áll fenn.

A tanári személyzetnek Budapesten 36%-a, a környéken pedig 18%-a jut a nőkre. (Országos arányban 22% a középiskolai tanárok közt a nő.) Egy tanárra az egész országban átlag 20 tanuló jut s kevés eltéréssel Budapesten és a környéken is ugyanezt az átlagot látjuk. Budapesten legfeljebb az I., III., XI. és X. kerület mutat kedvezőtlenebb (23—26-os) átlagot, a környéken pedig Kispest 29-es átlaga tűnik fel.

A középiskolai tanulók közt a leányok száma általában ¼ részét teszi az összes tanulóknak. Ez az arány a háború után (1920/21-ben) még alig 20%-ot tett, de azóta fokozatosan és állandóan emelkedett. Budapesten a leányközépiskolai tanulók száma 1925/26 óta 5414-ről 8230-ra, tehát 52%-kal, növekedett. Budapesten a leányiskolák nagy számához képest 35%-kal szerepelnek a leányok. A környéken viszont csak 19% a leányok aránya. A magántanulók közt a leányok száma nagyobb: Budapesten csaknem felerészben, a környéken pedig ennél is nagyobb arányban vesznek részt a leányok a magántanulók sorában; meg kell jegyeznünk azonban azt, hogy a középiskolai tanulók közt alig 4—5%-ot tesz a magántanulók száma. A vidéken általában az V. osztályban, míg Budapesten a VII. és VIII. osztályban legnagyobb (19—20%) a magántanulók aránya. A tanulók osztályok szerint való megoszlása a háborús születések okozta hullám elvonulása után most már normális képet mutat: az I. osztálytól kezdve végig egyenletesen csökken a tanulók száma. Eltérést legfeljebb a IV. osztály megduzzadásában láthatunk: Budapesten a IV. osztályba járók aránya 15·2% a III. osztályba járók 14·5%-os arányával szemben. A IV. osztályba eszerint más iskolából is több tanuló jön át, hogy ezáltal legalább a középiskolai négy osztálynak a végzettségét megszerezze s így határozza meg életpályájának további irányát.

A nem teljes 8 osztályú iskolák száma az országban 14 volt s ebből 4 esett Budapestre, 2 pedig a környékre. Nagy-Budapest középiskoláiban az összes osztályok ⅓ része párhuzamos osztály. Egy osztályra átlagban 41 tanuló jutott s ez az átlag az előírt szabálynak (a fiúiskolákban 45, a leányiskolákban 40 tanuló osztályonkint) meg is felel.

A tanulók számában a tanév eleje és vége közt mutatkozó különbözet 3·5%-os csökkenést jelent.

A tanulók koradatai is a szokott megoszlást mutatják; Nagy-Budapest középiskoláit foglalva össze, azt látjuk, hogy a tanulók 27%-a tartozik a 9—11 évesek, 42%-a a 12—14 évesek, 25%-a a 15—17 évesek korcsoport-

AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

jába s mindössze 6% a 18 éves, illetőleg annál idősebb tanulók aránya. Az idősebb tanulók aránya az utóbbi tanévekben csökkent.

A szülők lakóhelyét tekintve, Budapesten a középiskolai tanulóknak csak 18%-a volt *nem helybeli;* a helyi viszonyok érthetővé teszik, hogy a környék iskoláiban a *más* községből valók aránya jóval magasabbra emelkedik (általában 37%). A vidéki (Nagy-Budapesten kívül eső) középiskoláknál is magas (41%) a más községből való tanulók aránya. Budapest középiskoláiban a külföldiek (jórészt az elszakított területekről valók) aránya is elég nagy: 1·5%. (A külföldiek országos aránya 1·2%.) Az elszakított területekről a tanulók egyre kisebb számban keresik fel középiskoláinkat; 1929/30-ban még 2% volt ezeknek a tanulóknak az aránya.

A tanulók tanulmányi eredménye évről-évre kedvezőbb. A jelesrendűek országos aránya 1924/25-ben még 8·2% volt, a bukottaké pedig 18·6%; legutóbb viszont 13·4%-ot tett a jelesrendűek aránya és a bukottaké 13·1%-ot. (L. a 20. sz. táblát.) Budapesten általában jobb tanulmányi eredményt mutatnak fel a tanulók (a bukottak aránya csak 12·6%); a környék középiskoláiban a jelesrendűek aránya kisebb, a bukottaké pedig (18·6%) nagyobb, mint Budapesten vagy országos átlagban. A leányközépiskolák állandóan jobb eredményt mutatnak fel, mint a fiúközépiskolák; ennek okát a leányok kedvezőbb kulturális és gazdasági helyzetében kell keresnünk; a jelesrendű tanulók aránya a leányközépiskolákban $^1/_5$ részt tesz és a bukottaké legfeljebb 4—5%-ot.

A IV. osztályt végzett tanulók pályaválasztása a középiskoláknál egészen más képet mutat, mint a polgári iskoláknál, amennyiben a továbbtanulók aránya itt sokkal nagyobb, a kereső pályára lépőké és az otthonmaradtaké pedig jóval kisebb. A főbb csoportok százalékos arányai a következők:

	Középiskolában tovább	Egyéb iskolában tanult	Kereső-pályára ment	Otthon maradt (v. ismeretlen pályára ment)
Budapest	80·3	12·5	3·7	3·5
Budapest-környék	80·2	8·7	7·3	3·8
Magyarország	74·7	12·9	6·7	5·7

Budapesten eszerint azoknak a tanulóknak az aránya, akik tanulmányaikat tovább folytatják, jóval nagyobb, mint a környéken s általában a többi középiskolákban, míg a kereső pályára lépő IV. osztályt végzettek aránya — fordítva — a vidéken (beleértve a környéket) mutatja a nagyobb arányt; ugyancsak a IV. osztály elvégzése után a vidéken a tanulók közül több marad odahaza. Külön figyelve a leányok pályaválasztási adatait, azt látjuk, hogy a leányok közt az egyéb iskolába (felső kereskedelmi iskola, tanítónőképző) átlépő tanulók nagyobb hányaddal szerepelnek s ugyancsak nagyobb köztük az otthonmaradtak aránya is.

22. Az érettségi vizsgát tett tanulók. — 1934/35.

Város, község	Az érettségi vizsgán: vizsgára jelentkezett	Az érettségi vizsgán: érett lett	Az érettségi vizsgán: javító- vizsgára utasított	Az érettségi vizsgán: ismétlő- vizsgára utasított	Az érettségi vizsgán: végleg el- utasított	A sikeres érettségit tett tanulók közül: fiú	A sikeres érettségit tett tanulók közül: leány	érett: kitüntetéssel	érett: jelesen	érett: jól	érett: egyszerűen	tovább tanul	kereső pályára megy	otthon marad	ismeretlen pályára megy
	tanulók száma							érett							
Középiskolák.															
Budapest.															
I. kerület	248	211	35	2	—	157	54	17	22	33	139	114	63	21	13
II. „	271	234	23	8	—	179	55	20	22	73	119	163	41	13	17
III. „	55	46	8	1	—	46	—	2	3	16	25	33	7	—	6
IV. „	293	267	18	7	—	119	148	27	39	80	121	200	31	25	11
V. „	152	138	13	1	—	82	56	15	29	52	42	84	36	4	14
VI. „	296	263	28	5	—	154	109	17	21	49	176	132	84	27	20
VII. „	181	168	8	4	—	162	6	9	18	57	84	121	27	2	18
VIII. „	300	253	31	15	—	145	108	35	36	79	103	180	34	23	16
IX. „	132	106	19	5	—	106	—	4	14	42	46	81	17	1	7
X. „	100	63	26	11	—	63	—	4	4	18	37	49	12	1	1
XI. „	76	76	—	—	—	61	15	6	19	26	25	69	5	1	1
XIV. „	197	163	28	5	—	95	68	19	16	55	73	103	38	5	17
Összesen ...	**2.301**	**1.988**	**237**	**64**	—	**1.369**	**619**	**175**	**243**	**580**	**990**	**1.329**	**395**	**123**	**141**
Budapest-környék.															
Kispest mv.	29	19	7	3	—	19	—	1	2	3	13	17	1	1	—
Pestszenterzsébet „	44	42	2	—	—	35	7	3	4	11	24	34	5	3	—
Rákospalota „	32	27	3	2	—	27	—	3	—	4	20	19	7	1	—
Újpest „	113	89	17	7	—	59	30	2	6	14	67	54	27	3	5
Összesen ...	**218**	**177**	**29**	**12**	—	**140**	**37**	**9**	**12**	**32**	**124**	**124**	**40**	**8**	**5**
Nagy-Budapest	**2.519**	**2.165**	**266**	**76**	—	**1.509**	**656**	**184**	**255**	**612**	**1.114**	**1.453**	**435**	**131**	**146**
Magyarország	**5.953**	**5.184**	**752**	**156**	**7**	**4.086**	**1.098**	**448**	**576**	**1.527**	**2.633**	**3.728**	**858**	**313**	**285**
Felső kereskedelmi iskolák.															
Budapest.															
II. kerület	100	82	18	—	—	35	47	—	10	29	43	12	62	5	3
V. „	81	57	21	3	—	39	18	—	10	16	31	10	44	3	—
VI. „	128	97	28	3	—	97	—	—	2	25	70	11	84	2	—
VII. „	210	174	34	2	—	94	80	—	22	60	92	16	140	18	—
VIII. „	92	58	25	9	—	58	—	—	7	18	33	10	44	4	—
IX. „	184	144	39	1	—	102	42	—	6	32	106	24	104	11	5
XI. „	39	39	—	—	—	—	39	—	9	18	12	9	24	—	6
XII. „	56	43	11	—	—	43	—	—	1	7	35	10	31	—	2
XIV. „	83	66	14	2	1	45	21	—	5	16	45	13	50	3	—
Összesen	**973**	**760**	**190**	**20**	**1**	**513**	**247**	—	**72**	**221**	**467**	**115**	**583**	**46**	**16**
Budapest-környék.															
Pestújhely	39	39	—	—	—	39	—	—	4	10	25	4	31	4	—
Nagy-Budapest	**1.012**	**799**	**190**	**20**	**1**	**552**	**247**	—	**76**	**231**	**492**	**119**	**614**	**50**	**16**
Magyarország	**1.851**	**1.493**	**329**	**23**	**1**	**1.109**	**384**	**3**	**155**	**403**	**932**	**248**	**1.098**	**125**	**22**
Felső mezőgazdasági iskolák.															
Budapest.															
III. kerület	20	14	5	1	—	14	—	—	1	4	9	7	7	—	—
Magyarország	**98**	**70**	**24**	**4**	—	**70**	—	—	**6**	**22**	**42**	**19**	**51**	—	—

Egy-egy középiskolában általában két szülői értekezlet volt tanévenkint, míg a polgári iskoláknál, mint láttuk, három. Az összes középiskolákban tartott ilynemű értekezletek száma 315 s ebből Nagy-Budapest iskoláira 103 jut.

*

A középiskolai *érettségi* vizsgát tett tanulók száma Magyarországon az 1924/25. tanévtől kezdve 1931/32-ig egyenes vonalban emelkedett felfelé; amíg 1924/25-ben 4547 tanuló tett sikeres érettségit, az utóbb nevezett tanévben 6357 (azaz 40%-kal több) volt az éretté nyilvánított tanulók száma. Innen kezdve az 1932/33—1935/36. tanévekben a háborús években születettek kerültek sorra s természetes, hogy ennek az időszaknak a befejeztéig csökken az érettségizettek száma; 1932/33-tól 1934/35-ig ez a csökkenés 18·5%-ot jelent.

Az összes érettségizettek számában Budapest 38%-kal, Nagy-Budapest 42%-kal vesz részt.

A leányiskolák számának gyarapodásával együtt a háború óta állandóan emelkedett az érettségizett leányok száma; 1924/25-ben 16% volt a leányok aránya, legutóbb pedig 21%. (L. a 22. sz. táblát.) Budapesten ennél jóval nagyobb (31%) a leányok részesedése s ha a környéket is ideszámítjuk, 30%-os arányt látunk. Az országban érettségit tett 1.098 leánynak 60%-a Nagy-Budapestre jut.

Az érettségi eredményét tekintve, Nagy-Budapest adatai a vidékkel szemben kevés eltérést mutatnak; volt ugyanis az éretté nyilvánított tanulók közt:

	Kitüntetéssel	Jelesen érett (%)	Jól	Egyszerűen
Budapest	8·8	12·2	29·2	49·8
Nagy-Budapest	8·5	11·8	28·3	51·4
Magyarország (Nagy-Budapest nélkül)	8·8	10·6	30·3	50·3
Ezek közül leány:				
Budapest	13·4	16·2	31·5	38·9
Nagy-Budapest	13·0	16·5	31·4	39·1
Magyarország (Nagy-Budapest nélkül)	13·9	16·8	34·0	35·3

A kitüntetéses fokozat az 1931/32. tanév óta van alkalmazásban s akkor az összes érettek közt 6·3% kapta ezt a fokozatot; azóta pedig az arány évről-évre növekedett. Ha a fiúk tanulmányi eredményét külön figyeljük meg, Nagy-Budapesten ez a következő volt: 6·6% kitüntetéssel, 9·7% jelesen, 26·9% jól és 56·8% egyszerűen érett.

Igen érdekesek azok az adatok, amelyek az érettségizettek vallási adatait a tanulmányi eredménnyel összevetve mutatják ki. Eszerint a négy fő vallási csoportban *Nagy-Budapesten* volt:

	Kitüntetéssel	Jelesen érett	Jól érett (%)	Egyszerűen
Római katolikus	7·8	11·0	26·1	55·1
Református	4·5	10·4	25·7	57·6
Ág. h. evangélikus	13·3	11·4	28·9	46·4
Izraelita	11·2	14·6	33·4	40·8

Az országos átlagoktól ezek az adatok legfeljebb annyiban térnek el, hogy a *vidék* iskoláiban a róm. katolikus és a református tanulók közt a fentinél jobb, az ág. h. ev. és az izraelita tanulók sorában pedig ennél valamivel gyengébb eredményt mutatnak az arányszámok. Általában azonban úgy Nagy-Budapest iskoláiban, mint a vidéken a kitüntetéssel érettek közt az ág. h. evangélikusok, a jelesen és jólérettek közt az izraelitákra esik a legnagyobb hányad. Ezzel szemben a róm. katolikus és református érettségizetteknek felénél nagyobb hányada csak egyszerűen érett.

Megjegyezhetjük még, hogy az összes érettségire jelentkezetteknek Nagy-Budapesten 14%-át, a vidéken pedig 12%-át vetették vissza.

Adataink még az érettségizettek pályaválasztásáról is beszámolnak s eszerint a Nagy-Budapest középiskoláiban érettségizetteknek 67%-a szándékozott tovább tanulni, 20%-a kereső (kereskedelmi vagy egyéb tisztviselői) pályára akart menni, 13%-a pedig otthon akart maradni vagy még nem határozott jövőjének a további iránya felett. (Országos összegben 72—17—11% a mondott arány.) Azok közül, akik Nagy-Budapesten érettségiztek s tovább óhajtanak tanulni (1453 tanuló), 349-en a jogi, 183-an a bölcsészeti, 150-en az orvosi karon, 83-an hittudományi főiskolán (karon), 111-en pedig a katonai főiskolán és 109-en különféle szakiskolákon készültek tanulmányaikat folytatni.

c) *Felső kereskedelmi és felső mezőgazdasági iskolák.*

A mult század 80-as éveiben életrekeltett felső kereskedelmi iskolák a háború után igen erős fejlődésnek indultak a mai területen kifejlődött intenzív gazdasági élet hatása alatt. Ezeknek az iskoláknak az 1919/20. tanév óta a korábbi három évfolyam helyett *négy* évfolyamuk van. Tanítástervüket az 1927-ben kiadott új tanterv szabályozza s ugyanekkor új rendtartás is lépett életbe számukra. Érettségi vizsgálatainak az eljárás módját az 1905. évi szabályzat állapítja meg.

Az 1919/20. tanévben 36 felsőkereskedelmi iskolánk volt s ezek száma a 20-as évek végéig 50-re emelkedett. Ugyanezen idő alatt (1928/29-ig) a tanárok száma is 601-ről 758-ra, a tanulók száma pedig — az 1921/22. tanévi 7840-es mélyponttól számítva — 11.312-re növekedett. A tanárok számánál 26%-ot, a tanulók számánál 44%-ot jelent a jelzett idő alatt elért gyarapodás. Az 1929/30. tanévtől ennél az iskolafajnál is beállott a háborús kiesés okozta tanulólétszám-csökkenés és az 1933/34. tanévig 32%-kal apadt a létszám

(7719). Az 1934/35. tanévben, éppúgy, mint a többi hasonló korösszetételű tanulólétszámot magába foglaló középfokú iskoláknál (tanonciskolák, szakiskolák), a felső kereskedelmi iskoláknál is fordulat állott be s a tanulólétszám 11%-kal nőtt. Ezzel együtt a tanárok számának is gyarapodnia kellett 1934/35-ben (az előző tanévi 689-cel szemben 709).

Magyarországon 49 felső kereskedelmi iskola működik éspedig 32 fiú- és 17 leányiskola. Budapestre ebből 15 intézet jut: 9 fiú- és 6 leányiskola. A környéken két ilynemű iskola áll fenn, mindkettő fiúiskola, az egyik (a pestszentlőrinci) állami, a másik (a pestújhelyi) róm. kat. jellegű. A felső kereskedelmi iskolákat nagyobbrészt a községek tartják fenn. Az országban 25 községi iskola van s ezek közül 10 a fővárosra esik. A fővárosban ezenkívül 1 állami, 1 róm. kat., 2 társulati és 1 magániskola működik. (Az utóbbi 3 iskola az V. kerületben van.) Budapesten a háború óta nem változott lényegesen az iskolák száma; közvetlenül a háború után alakult egy fiúiskola, 1927/28-ban pedig egy leányiskola; ez utóbbit a Kereskedelmi Akadémia tartja fenn. A fővárosi iskolák közül legrégibb (1857-ben alakult) a Kereskedelmi Akadémia fiúiskolája; (ennél még régibb, 1853-ból való tanintézet volt a Röser-féle felső kereskedelmi iskola, amely az 1928/29. tanévtől kezdve szűnt meg). A környéki két iskola a háború után alakult, a pestújhelyi 1925/26-ban, a pestszentlőrinci pedig 1934/35-ben.

Nagy-Budapest felső kereskedelmi iskoláiban 1925/26-ban 292, legutóbb pedig 357 tanár volt alkalmazva; a létszám az említett idő alatt tehát 22%-kal nőtt. Az országos létszámban (l. a 18. sz. táblát) 37%, Nagy-Budapesten pedig 33% jut a női tanerőkre. A leányiskolákban a tanerők jó $^2/_3$ része nőkből áll. Az egy tanerőre jutó tanulólétszám ennél az iskolafajtánál jóval kisebb, mint a középiskolákban és a polgári iskolákban. Budapesten valamivel nagyobb az arányszám, mint az országban általában.

A tanulók száma 1929/30-ban Nagy-Budapesten 5511, 1934/35-ben pedig 4564 volt. Az utolsó öt évben tehát 17%-kal fogyott a létszám; ugyanez a fogyás az ország összes felső kereskedelmi iskoláinál a mondott időben 23%-ot tett. A tanulók száma az év végéig az éveleji létszámhoz képest általában 6—7%-os csökkenést mutat. Ez az apadási arány tehát magasabb, mint amennyi a középiskolai vagy a polgári iskolai tanulók számánál szokott mutatkozni.

A két nem között a következő megoszlást látjuk a tanulók számában:

	Fiú	%	Leány	%	Együtt
Nagy-Budapest	3.043	66·7	1.521	33·3	4.564
Magyarország	5.879	68·9	2.661	31·1	8.540

A magántanulók száma rendkívül csekély (1·2%). Budapesten csak egy iskolába járhatnak a magántanulók; a környéken nem volt magántanuló. Az 1934/35. tanévben a VII. kerületi fiúiskola gyüjtötte össze a magántanulókat (65).

A tanulók kor szerint (%-ban) a következőkép oszlottak meg:

	13—14 éves	15—17 éves	18 éves vagy idősebb
Nagy-Budapest	22·3	56·4	21·3
Magyarország	18·6	54·2	27·2

A 13 éves tanulók száma természetesen elenyészően csekély: Budapesten mindössze 18 ilyen tanuló volt a tanév elején.

Ami a tanulók szüleinek a lakóhelyét illeti, Budapesten $^1/_3$ rész jut a nem helyben lakó tanulókra s ez az arány a környéken — a helyi viszonyokhoz képest — jóval magasabbra emelkedik. A vidéken (Nagy-Budapesten kívül) levő felső kereskedelmi iskolákban szintén elég magas (43%) a más községből való tanulók aránya.

Nagy-Budapesten az összes osztályoknak éppen felerésze párhuzamos osztály; az ország többi iskoláiban mindössze 18 párhuzamos osztályt találunk, ami a vidéki iskolák összes osztályainak csak 13%-át jelenti. Nem teljes (1—3 osztályú) iskola mindössze 3 volt az országban; ezek közül az egyik az újonnan létesült pestszentlőrinci iskola.

Az egyes osztályok közt következőkép oszlik meg a tanulólétszám:

	Az I. osztályba járt tanuló (%)	A II.	A III.	A IV.
Nagy-Budapest	38·1	25·9	17·8	18·2
Magyarország	38·2	25·7	18·2	17·9

A tanulók tanulmányi eredménye Nagy-Budapest iskoláiban valamivel kedvezőbb, mint a vidéki iskolákban. A leánytanulók itt is jobb eredményt mutatnak fel, mint a fiúk. Nagy-Budapest iskoláiban a fiúk közt 4·0% volt a jeles-, 19·1% a jó- és 44·9% az elégségesrendű tanulók aránya, míg ugyanezek az arányok a leányoknál 9·4—32·0—41·2%-ot tesznek; a bukottak aránya a fiúknál 32·0%, a leányoknál pedig 17·4%.

A felső kereskedelmi iskolákban tartott szülői értekezletek száma az országban 105 volt s ebből 47-et Nagy-Budapest iskoláiban tartottak. Egy-egy intézetben a vidéken átlag 1—2 ilyen értekezlet volt, míg Nagy-Budapest iskoláiban 3.

Felső kereskedelmi iskolai érettségi vizsgálatra az országban 1851 tanuló jelentkezett s ebből 1493 (81%) állotta ki sikerrel a vizsgát. A sikeres érettségit tett tanulók száma egyébként, úgymint a középiskoláknál, itt is az 1931/32. tanévben érte el a legmagasabb színtet (2.394) s innen kezdve 3 év alatt közel 20%-os visszaesést láthatunk, amit a háborús születésű évfolyamok sorrakerülése okoz. Az összes sikeres érettségit tett tanulóknak 54%-a (799) jut Nagy-Budapestre. Az összes létszámban a leányok 26, Nagy-Budapest érettségizettjeinek a számában pedig 31%-kal vesznek részt. (A Magyarországon érettségit tett 384 leány közül eszerint 247, azaz 64% magára Budapestre jut.)

Ami az érettségi vizsga fokozatát illeti (l. a 22. sz. táblát), ennél az iskolafajnál az eredmények jóval a középiskolai nívó alatt állanak: a jelesen érettek aránya sokkal kevesebb, mint ott s a tanulóknak közel $^2/_3$ része csak egyszerűen érett; kitüntetéssel érett csak elvétve akadt, Nagy-Budapest iskoláinál egy tanuló sem került ebbe a fokozatba, amely egyébként itt is az 1931/32. tanévben lépett életbe. Az érettségi vizsgálatok kevésbbé kedvező eredménye részben a szigorúbb elbírálásnak tulajdonítható, részben pedig (és nagyobbára) annak, hogy a felső kereskedelmi iskolákba sok olyan tanuló kerül, aki a középiskola padjait a nehezebb előmenetel miatt hagyta ott. Közelebbi adataink az érettségi fokozatára nézve:

	Kitüntetéssel	Jelesen érett	Jól (%)	Egyszerűen
Nagy-Budapest	—	9·5	28·9	61·6
Magyarország	0·2	10·4	27·0	62·4
Ezek közül leány:				
Nagy-Budapest	—	18·7	40·2	41·1
Magyarország	0·5	20·6	39·3	39·6

Az utóbbi adatok rámutatnak arra, hogy a leányok itt is, mint általában a többi középfokú iskolákban, jobb tanulmányi eredményt mutatnak fel. (A fiútanulók érettségi fokozat szerint Nagy-Budapesten így oszlottak meg: 5·6% jelesen, 23·7% jól és 70·7% elégségesen érett.)

A Nagy-Budapest iskoláiban felső kereskedelmi érettségit tett tanulók közül 15% további tanulmányokat óhajt folytatni (többnyire a közgazdasági karon vagy gazdasági akadémián), 77% kereső pályára lép (mint kereskedelmi, ipari, közlekedési vagy más tisztviselő) és 8·3% katonai kötelezettségének tesz eleget, otthon marad, illetőleg még nem határozott jövendő életpályája felől. (Az országos arányok ebben a tekintetben: 17% a tovább tanulni óhajtók, 73% a kereső pályára lépők és 10% az egyéb vagy ismeretlen életcélúak csoportjába tartozók.)

*

A felső kereskedelmi iskolákkal csaknem azonos szervezetű és célú iskolák az 1922/23. tanév óta (a vallás- és közoktatásügyi minisztérium fennhatósága alatt) működő *felső mezőgazdasági* iskolák. Az első ilynemű iskolát Békéscsabán és Orosházán az állam létesítette; az 1925/26. tanévben Gyöngyösön még egy róm. kat. és Hatvanban egy községi (azóta megszűnt) iskola jött létre és végül a főváros 1926/27-ben alapított Budapesten a III. kerületben egy ilynemű (községi) iskolát. (Ennek az utóbbi iskolának a főbb adatai a 18—20. és 22. sz. táblákon találhatók.) A felső mezőgazdasági iskolát sikeres érettségivel végzett tanulók pályaválasztási törekvései nagyjában azonosak a felső kereskedelmi iskolát végzett tanulókéival, azzal az eltéréssel, hogy a kereső pálya ezeknél kevés kivétellel a gazdasági pályát jelenti; az 1934/35. tanév óta ennek az iskolának a sikeres elvégzése a gazdasági akadémiákra való felvételre is jogosít.

d) *Óvónő-, tanító- és tanítónőképző-intézetek.*

Óvónőképző-intézet összesen 4 működik az országban s ebből 2 a fővárosban áll fenn. (Korábban Szombathelyen és Hódmezővásárhelyt is állott fenn ilynemű intézet ; az előbbi 1923/24-ben, az utóbbi pedig 1932/33-ban szűnt meg.) A 2 vidéki intézet székhelye Kalocsa és Sopron ; a 2 budapesti intézet közül az egyik a III., a másik a VII. kerületben van. A VII. kerületi intézet tulajdonképen a legrégibb ilynemű iskola, amely közel száz évvel ezelőtt (1837-ben) alakult Tolnán és nemsokára Pestre költözött. A másik budapesti intézet (a III. kerületi), 1929-ben alakult s legutóbb (1933/34-ben, amikor modern, új épületet kapott) három évfolyammal működött. (Az óvónőképző intézetek egyébként az 1926-ban kiadott új szabályzat alapján *négy* évfolyamosak. A IV. évfolyam a gyakorlati év.) A budapesti VII. kerületi intézetet az állam, a többi három intézetet a róm. kat. egyház tartja fenn.

A háború után az oklevelesek nagy száma miatt jóideig korlátozni kellett az óvónői oklevelek kiadását. Ehhez képest az 1923/24—1926/27. tanévekben csak három óvónőképző működött ; az 1925/26. tanévben a tanárok száma 22 és a tanulóké 142 volt. (Legutóbb 51 tanár és 373 növendék volt az összes intézetekben.)

Az 1934/35. tanévben a két budapesti intézetnek 28 tanára (köztük 8 férfi) és 280 növendéke volt. (L. a 18—20. sz. táblákat.) Budapesten ezúttal csak az állami óvónőképzőben voltak képesítő vizsgák, mivel a másik intézet IV. évfolyama szünetelt. (Az előző tanévben mindkét intézet tartott képesítő vizsgát.) Óvónői oklevelet az országban 78 (1933/34-ben 103) növendék kapott s ebből 63 jutott Budapestre. (Ezek közül 7 jeles, 33 jó és 23 elégséges oklevelet kapott.)

*

A tanítóképzés törvényes szabályozása az 1868. évi népoktatási törvény útján történt. A tanítóképző-intézetek kezdetben 3 évfolyamúak, később (1881-től kezdve) pedig 4 évfolyamúak voltak. A háború után a tanítóképzés a népoktatás kereteinek kiszélesítése és az elemi oktatással járó feladatok (iskolánkívüli népművelés stb.) gyarapodása miatt újabb reformon ment keresztül, amely a tanítóképzést intenzívebbé tette, az évfolyamok számát *ötre* emelte (1924/25-től) és a tanítóképzést új utasítással és tantervvel látta el (1925.).

A háború után a fiúiskolák száma alig változott, a leányiskoláké ellenben évről-évre emelkedett. Fiúiskola legutóbb 19 működött (1932/33-ban még 20 volt a számuk), leányiskola pedig 36. Az 1920/21. tanévben még csak 23 volt a leányiskolák száma ; az 1926/27. tanévtől kezdve csaknem minden tanévben megnyílt egy-egy leányiskola, sőt az 1929/30. tanévben 4, az 1930/31. tanévben pedig 3 új leányiskola kezdte meg a működését.

Ehhez képest a tanári létszám is a fiúiskolákban alig emelkedett (1934/35-ben 270 volt); a leányiskolákban viszont tíz év alatt 80%-os gyarapodást mutat fel a tanárok száma (1934/35-ben 539).

A tanulók számának alakulását a fiúiskolákban a háborús születések befolyásolták és ehhez képest bizonyos hullámzást mutat a létszám; az 1923/24. tanévtől kezdve 1930/31-ig 1418-ról 3412-re (tehát több, mint kétszeresére) nőtt a fiútanulók száma, de innen kezdve ismét csökkent s legutóbb (1934/35-ben) 3012 volt. Ezzel szemben a leánytanulók száma az új iskolák felállításával kapcsolatban 1924/25. óta állandóan emelkedett: 1923/24-ben még 1.817 volt a leánytanulók száma, legutóbb pedig 6528; a létszám eszerint a 11 év előttinek *három és félszeresére nőtt.* A leánytanulók számának ily nagymérvű gyarapodása akkor, amikor az elemi iskolák száma újabban alig emelkedett, az elemi iskolai tanulók száma pedig már több év óta fogy, nem mondható kedvező jelenségnek. Úgylátszik azonban, hogy a tanítónőképző már maholnap inkább nőnevelő intézetté válik, amelyet a növendékek nagyobbrésze az oklevél érvényesítésének nagyon kis reményével, inkább az általános műveltség megszerzésének a céljával végez el.

A fiúiskolák közül kettő működött Budapesten, egy állami iskola az I. kerületben és az Országos izraelita tanítóképző-intézet a VIII. kerületben. Mindkét iskola igen régi keletű: az első 1869-ből, az utóbbi 1854-ből való. A leányiskolák száma a fővárosban jóval nagyobb, összesen 7 leányiskola áll fenn s ezek közül csak kettőt tart fenn az állam, a többi róm. katolikus szerzetesi jellegű; újabb keletű iskolák a VI. kerületi Salvator-intézet (1929.), a II. kerületi Szent Angela-intézet (1931.) és a Redemptorissák XI. kerületi intézete. A többi négy tanítónőképző régibb alapítású, jobbára a mult században keletkeztek.

Budapest környékén csak egy képzőintézet áll fenn, a cinkotai állami tanítóképző, amely eredetileg Pozsonyban székelt s a háború után (1919/20-ban) költözött át Cinkotára. (Ez az intézet Pozsonyban még a 70-es években alakult.)

Az 1934/35. tanévben 809 tanerő állott az országban a tanítóképzés szolgálatában, 286-tal több, mint a mélypontot jelentő 1925/26. tanévben. Ebből a létszámból 44% a férfiakra és 56% a nőkre jut. Nagy-Budapest intézeteiben a jelzett idő alatt 101-ről 179-re emelkedett a tanerők és 1093-ról 2134-re (tehát *közel kétszeresére)* a tanulók száma. Az egy tanerőre jutó tanulók átlagos száma jóval kedvezőbb, mint a középiskolákban és kevés eltéréssel általában a felső kereskedelmi iskolákban elért átlagnak felel meg. Magántanuló a képzőintézetekben nincs. Valamennyi képzőintézetünk *gyakorló* elemi iskolával kapcsolatos. A képzőintézetekben szintén gyakorlatban vannak a szülői értekezletek s ilyen értekezlet csaknem minden intézetben volt 1—2; (az országban összesen 75).

A tanulók számából (az országos létszámban) $^2/_3$-nál nagyobb rész jut a leányokra, sőt Nagy-Budapesten éppen $^9/_{10}$ rész a leányok és csak $^1/_{10}$ rész a fiúk aránya. A leányiskolák általában népesebbek is a fiúiskoláknál: országos arányban egy-egy fiúiskolára 159, egy-egy fiúosztályra 31 tanuló jut s a leányiskolákban 181 és 35 a megfelelő arány. Nagy-Budapest képzőintézeteiben 213 az átlagos tanulólétszám, az osztályok átlagos létszáma pedig 39.

A tanulók osztályok szerint való megoszlása százalékos arányban a következő:

	I.	II.	III.	IV.	V.
Nagy-Budapest	23·1	19·8	16·9	20·6	19·6
Magyarország	21·9	19·4	17·6	20·4	20·7

Feltűnő jelenség itt az, hogy a IV. osztályban megduzzad a tanulók száma, sőt országos arányban még az V. osztály létszáma is nagyobb, mint a III.-é. Ennek az a magyarázata, hogy a középiskolai érettségit tett tanulók, (különösen a leányok) nagy számmal keresik fel az érettségi után a képzőintézeteket, itt folytatva a IV. és V. osztályban a tanulmányokat. Korábban az V. osztályba vették fel az érettségit tett tanulókat, újabban azonban csak a IV. osztályba vehetők azok fel. — Az 1934/35. tanévben még két nem teljes intézet volt (mindkettő Budapesten), amelyekben az V., illetőleg a IV—V. osztály még nem nyílt meg. Azóta ezek az intézetek is teljessé fejlődtek.

A tanév végén jelenvolt tanulólétszám a tanév eleji létszámhoz képest 3—4%-kal kevesebb; ez az apadási arány megfelel a középiskolák ilynemű arányának s kevesebb, mint az egyéb középfokú iskolák (polgári, felső kereskedelmi) hasonló aránya.

Kor szerint a tanulók a következőkép oszlottak meg (%):

	14 éves és fiatalabb	15—17 éves	18—19 éves	20 éves és idősebb
Nagy-Budapest	16·0	49·7	25·4	8·9
Magyarország	11·9	46·3	26·8	15·0
Magyarország (Nagy-Budapest nélkül)	10·7	45·3	27·2	16·8

A képzőintézetek tanulói sorában eszerint az idősebb tanulók is elég nagy aránnyal szerepelnek; különösen a vidéken nagy ezeknek az idősebb korban levő tanulóknak a száma, míg Nagy-Budapest intézeteiben, ahol többnyire leányok tanulnak, nagyobb a fiatalabbak, a tanulmányaikat megszakítás nélkül folytató tanulók száma.

A képzőintézetek növendékeinek jórésze nem az iskola székhelyéről való s ez a körülmény ennek az iskolafajnak a távolabbi körzetekre gyakorolt erős vonzóerejéről tanuskodik. Eszerint (a szülő lakóhelyét tekintve) a tanulók közül:

	Az iskola székhelyén	A vármegye más községében lakott	Az ország más vármegyéjében (%)	Elszakított területen
Nagy-Budapest	52·8	29·2	17·2	0·8
Magyarország	39·8	23·1	36·4	0·7
Magyarország (Nagy-Budapest nélkül)	36·0	21·2	41·9	0·9

Nagy-Budapest intézeteiben tehát a tanulóknak jó felerésze helybeli, míg a vidéki intézetekben a távolabbi körzetekből (más vármegyéből) való tanulók szerepelnek nagyobb (42%-os) aránnyal.

A tanulmányi eredmény Nagy-Budapest képzőintézeteiben a következő: a tanulók 9·0%-a jeles-, 48·5%-a jó-, 37·4%-a elégségesrendű; 5·1% egy vagy több tárgyból elégtelen osztályzatot kapott. Ha a fiútanulókat nem vesszük számításba, az eredmény valamivel jobb; az arányok ezesetben: 9·9—49·5—36·2—4·4%. Az országos létszámban is természetesen a leánytanulók tanulmányi eredménye a kedvezőbb, a fiútanulók megfelelő arányszámai a fenti sorrendben: 4·3—36·7—47·4—11·6%, míg a leánytanulóké: 10·2—51·2—34·6—4·0%.

Az elemi iskolai tanítói *oklevelet* kapott egyének száma a háború után erősen emelkedett, úgyhogy még az 1922/23. tanévben is 1295 oklevelet adtak ki képzőintézeteink. Az 1923/24. tanévben a IV. osztályt végzettek nem kaptak oklevelet, mivel az újonnan felállított V. osztályba kellett lépniök s így ebben a tanévben a képzőintézetek csak a korábban végzetteknek adtak ki oklevelet. A növendékek számának visszaesésével párhuzamosan a 20-as évek végéig jelentékenyen kevesebb (évente 600—800) oklevelet adtak ki, de innen kezdve (az elemi iskolai építési akcióval kapcsolatban) ismét növekedett az oklevelet kapott egyének száma és 1932/33-ban 2140-es létszámmal el is érte a csúcspontot. (Ezek közül 36% a fériakra, 64% a nőkre jutott). A legutóbbi két tanévben már a kétezres szám alatt maradt az oklevelesek száma: 1933/34-ben 1953, 1934/35-ben 1944. Az utóbbi számból $^1/_3$ rész jut a férfiakra és $^2/_3$ rész a nőkre.

Az összes oklevelek közül 438 (22%) Nagy-Budapest képzőintézeteiben került kiadásra. A nők részére 369 oklevelet adtak ki Nagy-Budapest intézeteiben s ez a szám a nők részére az országban (1934/35-ben) kiadott okleveleknek 28%-át teszi. Legtöbb oklevelet Budapesten a VII. kerületi tanítóképző intézet ad ki (1934/35-ben 114). Fokozat szerint az oklevelek 15%-a jeles-, 52%-a jó- és 33%-a elségesrendű volt. Az oklevelet nyert egyének vallása $^3/_4$ részben róm. katolikus, mivel a budapesti intézetek nagyobb része ilyen jellegű. Az oklevelesek közül 30 egyén tovább tanult, többnyire polgári iskolai tanárképző főiskolán. Külön szakképesítése (munkamesternői, egyházi ének és zene, kisebbségi tanítási nyelv stb.) Nagy-Budapesten 121 növendéknek volt.

Az okleveles egyének előképzettségét az 1934/35. tanévtől kezdve szintén tudakolja adatgyüjtésünk s eszerint az országban oklevelet kapott egyének (1944) ¾ része a polgári iskola, 13%-a a középiskola megfelelő osztályait végezte, 10% pedig a középiskolai érettségi után szerezte meg a tanítói oklevelet. Egy kisebb töredéknek (1·4%) főiskolai végzettsége is volt.

9. Szakoktatás.

A szakoktatást ellátó intézmények rendkívül sokfelé ágazó és változatos képet nyujtó hálózatából Nagy-Budapestre igen tekintélyes rész jut. Nagy-Budapest ilyenemű iskolái többnyire középfokúak, azaz olyanok, amelyek a középfokú iskolák négy osztályának elvégzését kívánják előfeltételül. Nem tartoznak eszerint ebbe a csoportba a már említett népoktatási intézmények (elemi gazdasági továbbképző iskolák, önálló gazdasági népiskolák, tanonciskolák) és a külön iskolafajként már tárgyalt felső kereskedelmi és felső mezőgazdasági iskolák; a szakfőiskolák (gazdasági akadémiák, a »József Nádor« műegyetem megfelelő osztályai) — néhány felsőfokú tanfolyam kivételével — szintén nem itt, hanem a felsőoktatás keretében foglalnak helyet. A szóbanlevő iskolák számáról és Nagy-Budapestnek a szakoktatásban való részesedéséről az alábbi adatok tájékoztatnak:

	Magyarország			Nagy-Budapest		
	iskolák	tanulók	%	iskolák	tanulók	%
	szám			szám		
Gazdasági szakoktatás	45	2.146	24·8	7	329	7·2
Ipari (bányászati) szakoktatás	49	4.298	49·7	23	2.518	54·7
Egyéb szakoktatás	31	2.205	25·5	18	1.753	38·1
Összesen	**125**	**8.649**	**100·0**	**48**	**4.600**	**100·0**

Kitűnik elsősorban, hogy a szakiskolák közel 40%-a működik Nagy-Budapest területén és az ilyen iskolába járó tanulóknak több, mint felerésze (53%-a) Nagy-Budapest szakiskoláiban végzi tanulmányait. Budapest és a környék ipari jellegére mutat rá az, hogy a gazdasági szakiskoláknak csak egy kisebb része jut az ország központjára, az ipari szakiskoláknak azonban közel fele, az ilynemű iskolák tanulóinak pedig csaknem 60%-a Nagy-Budapestre esik. Még erősebb Nagy-Budapest részesedése az egyéb szakiskolák csoportjában: a tanulók számában közel 80%-kal vesz részt Nagy-Budapest; ez a körülmény a többi egyéb jelenségek mellett szintén arról tanuskodik, hogy a fővárosnak, mint kulturális központnak, igen erős a szerepe a közoktatási, szorosabban a szakoktatási élet terén.

A szóbanforgó szakiskolák száma Magyarországon a háború után (1920/21-ben) mindössze 51 volt; a növekedés javarésze a 20-as évekre jut, amennyiben 1929/20-ban már 123 szakiskolánk volt. A tanerőlétszám is a nevezett idő alatt (1920/21-től 1929/30-ig) megkétszereződött, azaz 667-ről

1.385-re emelkedett ; a tanulók száma a 20-as évek elején beállott emelkedés után csökkenő irányt mutat, de az évtized második felében ismét növekedésnek indult s 1930/31-ben 9934-es létszámmal el is érte a csúcspontot. Azóta, részben a háború alatt megcsappant születések (a háborús kiesés) következményeként, ismét fogyott a tanulók száma (16%-kal) s csak a legutóbbi tanévben mutatkozott ebben a tekintetben (4·2%-os) javulás. Az utóbbi évek során különösen az ipari és az egyéb szakiskoláknál mutatkozott visszaesés: az előbbi csoportban 1928/29-től 1933/34-ig 5031-ről 3950-re (21%-kal), az utóbbi csoportban pedig (az egyéb szakiskoláknál) 3241-ről 2356-ra (27%-kal) esett vissza a tanulók száma. Ugyanez a jelenség mutatkozik a főváros szakiskoláinál is ; az utolsó tíz évben Budapesten úgy a szakiskolák, mint a szakiskolai tanárok száma emelkedett, a tanulók száma pedig az 1928/29. évi 5466-ról 1933/34-ig 4155-re (24%-kal) esett vissza.

Középfokú szakoktatásunk sokszor hangoztatott hiányai s általában véve kevésbbé erős és rendszeres kiépítettsége mellett nem mondhatjuk kedvező jelenségnek azt sem, hogy a tanulóifjúság tömege kevésbbé törekszik ezekre az iskolákra s inkább a többi középfokú iskolákon folytatja tanulmányait. Ennek az iránynak a hatása alatt viszont szakoktatásunk nem juthat el ahhoz az extenzív kifejlődéshez, mint aminőt a többi iskolafajoknál tapasztalhattunk s amilyenre a szakoktatási intézményeknek a mai társadalmi berendezés és gazdasági szervezettség mellett talán még fokozottabban volna szükségük.

*

a) A *gazdasági* szakiskolák közül csak a következők működnek a fővárosban :

1. Amizoni-féle nőnevelő intézet (XIV. ker.),
2. Székesfővárosi női gazdasági és háztartási iskola (X. ker.),
3. M. kir. Kertészeti Tanintézet (XI. ker.),
4. Székesfővárosi kertészképző iskola (XIV. ker.),
5. Mikéfe kertészképző tanfolyam (X. ker.),
6. M. kir. felsőbb szőlő- és borgazdasági tanfolyam (II. ker.).

A felsorolt intézetek közt három állami, két községi és egy egyesületi intézet van ; az utóbbit a Mikéfe (Magyar Izraelita kézmű- és földmívelési egyesület) tartja fenn. A székesfővárosi kertészképző iskola újabban (1926-ban) keletkezett. A m. kir. kertészeti tanintézet és az egy évfolyamos felsőbb szőlő- és borgazdasági tanfolyam felsőfokú szakiskola, mivel tanulóik (hallgatóik) kevés kivétellel legalább érettségi bizonyítvánnyal rendelkeznek. A többi iskola középfokú. Ezzel szemben a vidéki gazdasági szakiskolák legnagyobb része, mint a m. kir. mezőgazdasági szakiskolák (korábban földmívesiskolák), a téli gazdasági iskolák, a szőlészeti és borászati tanfolyamok stb., alsófokú.

23. Gazdasági és ipari szakiskolák. — 1934/35.

Város, község, iskolafaj	Az iskolák				A tanárok			A tanulók			A tanulók közül azok, akiknek szülője (gyámja)			
	száma	közül jellegű: állami	közül jellegű: községi	közül jellegű: egyéb	száma	közül: rendes	közül: másféle	száma	közül: fiú	közül: leány	az iskola székhelyén lakott	a várm. más községében lakott	más vármegyében lakott	külföldön lakott
Gazdasági szakiskolák.														
Budapest.														
II. kerület	1	1	—	—	14	2	12	14	12	2	3	1	9	1
X. «	2	—	1	1	13	3	10	86	43	43	43	10	26	7
XI. «	1	1	—	—	18	5	13	83	63	20	31	19	28	5
XIV. «	2	1	1	—	31	6	25	125	60	65	44	19	50	12
Összesen	6	3	2	1	76	16	60	308	178	130	121	49	113	25
Budapest-környék.														
Budafok mv.	1	1	—	—	5	1	4	21	21	—	—	4	15	2
Nagy-Budapest	7	4	2	1	81	17	64	329	199	130	121	53	128	27
Magyarország	45	38	2	5	308	101	207	2.146	1.874	272	297	882	904	63
Ipari szakiskolák.														
Budapest.														
III. kerület	1	—	1	—	21	11	10	102	—	102	70	10	20	2
V. «	1	—	1	—	19	13	6	142	—	142	61	75	6	—
VII. «	3	2	1	—	42	25	17	310	223	87	131	98	78	3
VIII. «	4	3	1	—	95	47	48	839	393	446	392	260	176	11
IX. «	9	1	8	—	97	57	40	803	419	384	377	134	169	123
X. «	1	—	1	—	17	13	4	65	—	65	45	20	—	—
XI. «	1	—	1	—	8	7	1	22	22	—	18	4	—	—
Összesen	20	6	14	—	299	173	126	2.283	1.057	1.226	1.094	601	449	139
Budapest-környék.														
Újpest mv.	3	3	—	—	38	17	21	235	188	47	43	134	58	—
Nagy-Budapest	23	9	14	—	337	190	147	2.518	1.245	1.273	1.137	735	507	139
Magyarország	49	20	17	12	546	293	253	4.298	2.515	1.783	1.919	1.079	1.150	150

A községi kertészképző iskola kivételével, amely négy évfolyamú, a felsorolt budapesti szakiskolák három évfolyamosak.

Budapest környékén találjuk a budafoki m. kir. pincemesteri szakiskolát, amely 1901-ben alakult és egy évfolyamos. A beiratkozás előfeltétele ennél a két évfolyamos szőlészeti és borászati tanfolyam elvégzése.

b) Az *ipari* szakiskolák közül 20 jut Budapestre, 3 pedig a környékre. Budapesten állanak fenn a következők:

1. M. kir. iparművészeti iskola (IX. ker.) ..... 6 évfolyammal
2. Székesfővárosi községi iparrajziskola (IX. ker.) .... 1—4 «
3. M. kir. felső ipariskola (VIII. ker.) ..... 3 «
4. M. kir. felső építőipariskola (VII. ker.) ..... 3 «
5. Építőipari téli tanfolyam (VII. ker.) ..... 4 «
6. M. kir. mechanikai és elektromos ipari szakiskola (VIII. ker.) ..... 3 «

7. Székesfővárosi drogista továbbképzőtanfolyam (VIII. ker.) ..... 1 évfolyammal
8. Az iparrajziskolához tartozó 6 szakiskola (IX. ker.) ... 4—4 «
   a) könyvkötő-, *b)* ötvös-, *c)* agyag-, *d)* sokszorosító-(grafikai), *e)* díszítőfestő- és *f)* faipari szakiskola.
9. 6 községi és 1 állami nőipariskola (a III., V., VII., IX., X. és XI. kerületben egy-egy községi, a VIII. kerületben 1 állami) 2—4 évfolyammal szakosztályok szerint.

A felsorolt budapesti iskolák között 6 állami és 14 községi iskolát találunk. Régi keletű intézetek ezek közt az 1892-től állami (korábban társulati) nőipariskola (1873.), az iparrajziskola (1878.), a felső ipariskola (1879.), az iparművészeti iskola (1880.). A háború után 4 iskola keletkezett éspedig a drogista-szakiskola 1924-ben, a X. kerületi nőipariskola 1925-ben, a székesfővárosi faipari szakiskola 1931-ben és a XI. kerületi nőipariskola 1934-ben. Az iparrajziskolához tartozó iskolák korábban mint az iparrajziskola szakosztályai működtek és csak az 1931/32. tanévtől szerepelnek, mint külön (önálló) iskolák. Az építőipari téli tanfolyam kivételével valamennyi iskola *középfokú*. A tanfolyamok számát illetőleg még megjegyezhetjük, hogy a faipari szakiskola mellett még egy mesterképző évfolyam, a mechanikai és elektromosipari szakiskola mellett pedig egy kétévfolyamos felső tagozat is működik.

Budapest környékén 3 ipari szakiskola működik, mindhárom Újpesten ; ezek : a m. kir. textilipari, a m. kir. fa- és fémipari szakiskola és egy állami (polgári iskolával kapcsolatos) nőipariskola. Az előbbi két iskola három, az utóbbi négy évfolyamos. A textilipari szakiskola korábban (1925-től) a fővárosban működött s újabban (1934/35-ben) költözött át Újpestre. A nőipariskola 1927 óta áll fenn Újpesten.

c) Az egyéb szakiskolák közül 3 községi közigazgatási tanfolyam, 5 bábaképző-intézet és 5 ápolónő- és egészségvédőnőképző-tanfolyam működik vidéken, a többi 18 intézet a fővárosban, illetőleg a környéken áll fenn. (L. a 24. sz. táblát.) A felsorolt iskolák között 1 községi (a IV. kerületi háztartási továbbképző), 3 egyesületi (Nemzeti Zenede, az Országos Színészegyesület színiiskolája és a XII. kerületi ápolónőképző), 2 társulati (úgynevezett munkaiskola) és 2 magánjellegű iskola (az Unió rt. színiiskolája és a XIV. kerületi háztartási iskola) van ; a többi iskola állami jellegű.

Az itt említett szakiskolák közt több igen régi intézetet találunk ; így a Nemzeti Zenede még 1839-ben, a színművészeti akadémia 1865-ben, a zeneművészeti főiskola 1875-ben keletkezett. Az állami bábaképző intézet is több, mint 50 éve (1881 óta) áll fenn. A háború után jöttek létre az ápolónő- és egészségvédőnőképző tanfolyamok (köztük a IX. kerületi 1930-ban), valamint a háztartási továbbképző tanfolyamok (a XIV. kerületi 1933-ban) és a munkaiskolák is (az 1921—1923. években). Az utóbbi iskolák közül kettő a fővárosban, kettő pedig a környéken működik ; ezeket az

24. Egyéb szakiskolák. — 1934/35.

Tanintézet, székhely	Az intézetek	Az évfolyamok	A tanerők	Az összes tanulók	A fiú- tanulók	A leány- tanulók
	s z á m a					
Budapest.						
VII. ker., Orsz. m. kir. szinművészeti akadémia	1	3	15	47	20	27
V. « Orsz. színészegyesület színiiskolája	1	3	11	44	19	25
VII. « Unió r.-t. színiiskolája	1	3	7	16	6	10
VI. « Orsz. zeneművészeti főiskola	1	5—11	62	676	377	299
IV. « Nemzeti Zenede	1	11	37	233	88	145
VIII. « Vasúti tisztképzőtanfolyam	1	1	14	100	100	—
VIII. « Posta- és távirdatisztképző tanfolyam	1	1	15	78	78	—
VIII. « Hajóstiszti tanfolyam	1	1	8	14	14	—
VIII. « Továbbképző munkaiskola	1	2	2	58	—	58
IX. « Továbbképző munkaiskola	1	2	3	63	—	63
IV. « Háztartási továbbképző tanfolyam	1	3	22	99	—	99
VII. « Kézimunka- és háztartási továbbképző iskola	1	3	5	35	—	35
XII. « Magyar Vöröskereszt Egylet közp. ápolónői intézete	1	3	13	43	—	43
VIII. « Áll. anya- és csecsemővédőnőképző	1	1	25	41	—	41
IX. « Áll. ápolónő- és védőnőképző intézet	1	3	33	29	—	29
VIII. « Áll. bábaképző intézet	1	1	6	40	—	40
Összesen	16	—	278	1.616	702	914
Budapest-környék.						
Továbbképző munkaiskola, Kispest	1	2	2	49	—	49
Továbbképző munkaiskola, Újpest	1	3	5	88	—	88
Összesen	2	—	7	137	—	137
Nagy-Budapest	18	—	285	1.753	702	1.051
Magyarország	31	—	394	2.205	937	1.268

iskolákat az angol misszió szervezte, de emellett állami vagy községi segélyben is részesülnek. Szervezetük egészen különleges, egyrészt pótolják az elemi továbbképző iskolát, másrészt céljuk a munkának a szegényebb néposztály gyermekeivel való megkedveltetése, kézügyességre és ipari munkára való tanítása s ezzel együtt bizonyos mennyiségű ipari termék előállítása és forgalombahozatala.

*

Nagy-Budapest fentemlített gazdasági és ipari szakiskoláiban összesen 418 tanerő működött s ezek közül 207 rendes tanárként volt alkalmazva; az egyéb szakiskolákban 285 tanerőt találunk, úgyhogy Nagy-Budapesten 703 tanerő látja el a szakoktatásnak ezt a részét. Az ország összes ilynemű szakiskoláiban 1.248 tanerő állott alkalmazásban s így ennek a létszámnak 56%-a Nagy-Budapestre jutott. — A tanulók számának Nagy-Budapestre eső hányada (53%) ezzel arányban áll. Az összes magyarországi szakiskolák tanulóinak a létszámából 62% jut a fiúkra és 38% a leányokra. (A gazdasági szakiskolákban 13%, az ipariakban 41% és az egyéb szakiskolákban 57% a leányok aránya.) Nagy-Budapest szakiskoláinak tanulólétszámában a

két nem nagyjában egyenlő arányban oszlik meg; a gazdasági iskolákban azonban csak 39% jut a leányokra, míg az ipari szakiskolák csoportjában (a nőipariskolák nagy száma miatt) nagyobb, 51%, az egyéb szakiskoláknál pedig 54% a leányok aránya.

A szakiskolák tanulóiról egyéb adatok csak a *gazdasági és ipari* szakiskolákat illetőleg állanak rendelkezésünkre. Így mindenekelőtt magállapíthatjuk, hogy ezeknek az iskoláknak a tanulólétszáma a tanév elejétől a tanév végéig számítva, a többi iskolafajhoz mérten elég nagy hányaddal (10%-kal) apad. Nagy-Budapest gazdasági iskoláinál ez a kimaradási arány még ennél is nagyobb: 14%.

Kor szerint a tanulók száma százalékos arányban a következőkép oszlott meg:

Nagy-Budapest:	14 éves és fiatalabb	15—17 éves	18—20 éves	21 éves és idősebb
gazdasági szakiskolák	14·3	37·4	21·9	26·4
ipari szakiskolák	11·3	35·1	28·4	25·2
**Együtt ..... **	**11·6**	**35·4**	**27·7**	**25·3**
Magyarország	12·9	37·4	29·8	19·9

A szülők lakóhelyét tekintve a következő megoszlást látjuk:

Nagy-Budapest:	Ugyanazon községben	A vármegye más községében	Más vármegyében	Elszakított területen és egyéb külföldön
	lakott a tanulók közül (%)			
gazdasági szakiskolák	36·8	16·1	38·9	8·2
ipari szakiskolák	45·2	29·2	20·1	5·5
**Együtt ..... **	**44·2**	**27·7**	**22·3**	**5·8**
Magyarország	34·4	30·4	31·9	3·3

Végül a tanulók tanulmányi eredményére nézve álljon itt néhány adat; eszerint a záróvizsgát (százalékos arányban) a következő eredménnyel tették le a tanulók:

Nagy-Budapest:	Jeles	Jó	Elégséges	Elégtelen
gazdasági szakiskolák	31·6	32·7	33·7	2·0
ipari szakiskolák	33·4	31·1	27·3	8·2
**Együtt ..... **	**33·2**	**31·3**	**28·2**	**7·3**
Magyarország	29·3	41·5	24·9	4·3

Megjegyezzük még, hogy Magyarország adatában a felsorolt részletezésben az ipari szakiskolák közt az alsófokú bányászati szakiskolák is helyet foglalnak. (Ilyen szakiskola Nagy-Budapest területén nincs és az országban is csak kettő van: az egyik Pécsett, a másik Tatabányán).

*

A szakiskolákkal kapcsolatban ipari és kereskedelmi *tanfolyamok* is működnek. Az *ipari* tanfolyamok legnagyobb részét a fővárosban a felső ipariskola (gép-, motorkezelői és egyéb műszaki tanfolyamok), a mechanikai és elektromos ipari szakiskola (főkép elektromosipari tanfolyamok), az

állami nőipariskola (fehérnemű-, ruhavarró és csipkekészítő tanfolyamok) és az iparügyi minisztérium fennhatósága alatt álló »Budapest és vidéke ipari továbbképző tanfolyamainak vezetősége« (különféle kézműipari tanfolyamok) rendezi. Budapest környékén az újpesti fa- és fémipari szakiskola rendez ilynemű (fémipari, motor- és elektromos gépkezelői, ipari közismereti) tanfolyamokat. Az országban 1934/35-ben tartott 149 ipari tanfolyam közül 64 jut Budapestre és 5 a környékre. Az összes 126 tanfolyamnak 3399 résztvevője volt s ebből Budapestre 2101 és a környékre 111, összesen 2212 (azaz 65%) résztvevő jutott. Budapesten a női szabó-, az elektromosipari, a gépjárművezetői, a motorkezelői, a cipész-, az asztalosipari és a fehérneművarrói tanfolyamnak volt legtöbb résztvevője (egyenkint 100—400 résztvevővel).

Kereskedelmi szaktanfolyam összesen 40 működik az országban éspedig 33 női kereskedelmi és 7 egyéb kereskedelmi szaktanfolyam. A tanfolyamoknak ebből a számából Nagy-Budapestre jut a nagyobb rész: 17 női kereskedelmi és 4 egyéb tanfolyam; az előbbiek 105 előadóval és 749 tanulóval, az utóbbiak 54 előadóval és 318 tanulóval működtek. Budapesten 12, a környéken 5 női kereskedelmi tanfolyam működött; az utóbbiak székhelye: Kispest, Pestszenterzsébet, Pestszentlőrinc, Újpest és Mátyásföld. Ezek a tanfolyamok a felső kereskedelmi iskolák, illetőleg a tanonciskolák mellett működnek és 3 kétévfolyamos tanfolyam kivételével valamennyien egy évfolyamosak. Megjegyezhetjük egyébként, hogy az országban az ilyen női tanfolyamokon résztvett összes tanulók számából $^2/_3$ rész jut Nagy-Budapestre. Az egyéb tanfolyamok Budapesten a következők: a keleti kereskedelmi szaktanfolyam (a Kereskedelmi Akadémiával kapcsolatban), a középiskolát végzettek részére két kereskedelmi szaktanfolyam (az egyik a Kereskedelmi Akadémiához, a másik a VIII. kerületi községi felső kereskedelmi iskolához tartozik) és az esti kereskedelmi tanfolyam (szintén a Kereskedelmi Akadémiával kapcsolatban).

Megemlékezhetünk itt végül a gyorsírás-, szépírás- és gépírástanítói oklevelekről, melyeket a miniszterelnökség fennhatósága alatt működő erre a célra alakult Országos Vizsgáló Bizottság ad ki. Ennek a bizottságnak Budapesten és Szegeden vannak a székhelyei. Szegeden csupán 14 oklevél került kiadásra az 1934/35. tanévben, Budapesten ellenben 134. Ebből az utóbbi létszámból 71 a gyorsírás-, 27 a szépírás- és 36 a gépírástanítói szakra esett. A Budapesten oklevelet nyertek közt mindössze 18 (13%) férfit találunk.

10. A tanulók anyanyelve és vallása.

Az összesen alig 8%-ot tevő nem magyar anyanyelvű lakosság körében a mai Magyarország területén, mint tudjuk, a németek és a tótok arányszáma emelkedik ki: az előbbiek 5·5%-kal, az utóbbiak 1·2%-kal. Nagy-Budapesten ezek az arányok természetesen jóval alacsonyabbak: 3·8% a németek és

0·8% a tótok arányszáma. Nagy-Budapest tanintézeteiben ilyenformán a nemzeti kisebbségek százalékos arányszámai, összehasonlítva azokat az országos arányszámokkal, iskolafajonkint a következőképen alakulnak:

Megnevezés	Budapest			Budapest-környék			Magyarország		
	német	tót	egyéb	német	tót	egyéb	német	tót	egyéb
Óvóintézetek	0·3	0·1	0·1	2·5	0·5	0·1	9·8	2·3	0·7
Elemi mindennapi iskolák	0·4	0·0	0·1	1·5	0·0	0·0	5·6	1·3	0·9
Elemi továbbképző iskolák	0·3	—	0·0	3·1	—	0·1	7·0	1·5	1·2
Tanonciskolák	0·4	0·0	0·1	0·7	0·0	—	2·5	0·3	0·2
Polgári iskolák	0·6	0·0	0·1	1·6	0·2	0·1	2·2	0·3	0·2
Középiskolák	1·5	0·0	0·3	0·4	0·0	0·1	1·3	0·1	0·2
Egyéb iskolák [1]	0·6	0·0	0·2	0·3	—	0·3	1·4	0·1	0·2

Budapest közoktatásában eszerint alig van valami jelentősége a nemzeti kisebbségi kérdésnek; csupán a németek arányszáma emelkedik ki a középiskolai tanulók sorában; itt is csupán a németbirodalmi iskolaegyesület német tanítási nyelvű reáliskolája, ahol a tanulók 44%-a (371 tanuló közül 162) német anyanyelvű, emeli az arányszámot magasabbra. Budapest környékén, a népoktatási intézetek sorában, valamivel nagyobb a nemzeti kisebbséghez tartozó tanulók aránya (1·5—3·1% között mozog) és a polgári iskolákban is meghaladja az 1%-ot. Adataink szerint azonban az említett iskolák tanulói kivétel nélkül tudnak magyarul.

A nem magyar anyanyelvű tanulók kis száma ellenére Nagy-Budapesten 4 kisebbségi tanítási nyelvű iskola áll fenn: kettő Budapesten és kettő a környéken. Budapesten a németbirodalmi iskolaegyesület elemi iskolája szerepel mint német tanítási nyelvű (*A*-típusú) kisebbségi iskola 172 tanulóval; (ezek közül 71 tényleg német anyanyelvű, de a tanulók többi része — köztük 95 magyar — is tud németül). A másik kisebbségi iskola Budapesten a IV. kerületi gör. kel. szerb (*B*-típusú) iskola; ennek azonban csak 7 tanulója volt s ezek közül 5 volt szerb anyanyelvű. A környéken Békásmegyeren és Pesthidegkúton áll fenn egy-egy (*C*-típusú) német tanítási nyelvű kisebbségi iskola. Ezekben az iskolákban a tanulók nagyobbrésze német.

*

Az anyanyelvi adatoknál jóval változatosabb képet nyujtanak a tanulók vallási adatai. Ezeknek az adatoknak természetesen a jelentőségük is sokkal nagyobb. Erre való tekintettel az idevonatkozó iskolai adatokat iskolafajonkint külön közöljük az egyes területrészek *népességének* vallási adataival való összehasonlításban. (L. a 25. sz. táblát.) A közölt adatokhoz vallási főcsoportok szerint még a következő megjegyzéseket fűzhetjük:

[1] Felső kereskedelmi és felső mezőgazdasági iskolák, képzőintézetek és szakiskolák.

25. A tanulók vallás szerint. — 1934/35.

Terület, iskolafaj	A tanulók (ill. a népesség) száma	Róm. és gör. kat.	Ref.	Ág. h. ev.	Izr.	Egyéb	Róm. és gör. kat.	Ref.	Ág. h. ev.	Izr.	Egyéb
		száma					százalék				
Budapest.											
Népesség	1,006.184	621.797	121.802	49.984	204.371	8.230	61·8	12·1	5·0	20·3	0·8
Kisdedóvóintézetek	10.380	7.808	1.391	418	712	51	75·2	13·4	4·0	6·9	0·5
Elemi mindennapi iskolák	51.979	35.628	6.572	2.470	6.944	365	68·5	12·6	4·8	13·4	0·7
« továbbképző «	4.797	3.685	675	185	228	24	76·8	14·1	3·9	4·7	0·5
Tanonciskolák	14.759	10.190	1.987	741	1.756	85	69·0	13·5	5·0	11·9	0·6
Polgári iskolák	25.387	16.971	3.253	1.153	3.834	176	66·9	12·8	4·5	15·1	0·7
Középiskolák	24.248	13.003	2.779	1.714	6.578	174	53·6	11·5	7·1	27·1	0·7
Felső kereskedelmi és felső mezőgazdasági iskolák	4.508	2.746	489	219	1.016	38	60·9	10·9	4·9	22·5	0·8
Képzőintézetek	2.247	1.828	205	88	115	11	81·4	9·1	3·9	5·1	0·5
Szakiskolák	4.207	2.758	575	260	576	38	65·5	13·7	6·2	13·7	0·9
Budapest-környék.											
Népesség	415.213	299.673	59.331	24.996	27.841	3.372	72·2	14·3	6·0	6·7	0·8
Kisdedóvóintézetek	9.375	7.007	1.290	619	396	63	74·7	13·8	6·6	4·2	0·7
Elemi mindennapi iskolák	39.822	29.682	5.986	2.288	1.634	232	74·5	15·0	5·8	4·1	0·6
« továbbképző «	4.456	3.321	592	397	110	36	74·5	13·3	8·9	2·5	0·8
Tanonciskolák	2.958	2.206	425	158	147	22	74·6	14·4	5·3	5·0	0·7
Polgári iskolák	10.316	7.535	1.511	546	656	68	73·0	14·6	5·3	6·4	0·7
Középiskolák	2.706	1.726	356	173	437	14	63·8	13·2	6·4	16·1	0·5
Felső kereskedelmi iskolák	178	128	28	11	9	2	71·9	15·7	6·2	5·1	1·1
Képzőintézet	167	138	19	9	—	1	82·6	11·4	5·4	—	0·6
Szakiskolák	393	281	61	19	30	2	71·5	15·5	4·9	7·6	0·5
Nagy-Budapest.											
Népesség	1,421.397	921.470	181.133	74.980	232.212	11.602	64·8	12·8	5·3	16·3	0·8
Kisdedóvóintézetek	19.755	14.815	2.681	1.037	1.108	114	75·0	13·6	5·2	5·6	0·6
Elemi mindennapi iskolák	91.801	65.310	12.558	4.758	8.578	597	71·1	13·7	5·2	9·3	0·7
« továbbképző «	9.253	7.006	1.267	582	338	60	75·7	13·7	6·3	3·7	0·6
Tanonciskolák	17.717	12.396	2.412	899	1.903	107	70·0	13·6	5·1	10·7	0·6
Polgári iskolák	35.703	24.506	4.764	1.699	4.490	244	68·6	13·3	4·8	12·6	0·7
Középiskolák	26.954	14.729	3.135	1.887	7.015	188	54·7	11·6	7·0	26·0	0·7
Felső kereskedelmi és felső mezőgazdasági iskolák	4.686	2.874	517	230	1.025	40	61·3	11·0	4·9	21·9	0·9
Képzőintézetek	2.414	1.966	224	97	115	12	81·4	9·3	4·0	4·8	0·5
Szakiskolák	4.600	3.039	636	279	606	40	66·0	13·8	6·1	13·2	0·9
Magyarország.											
Népesség	8,688.319	5,835.196	1,813.162	534.065	444.567	61.329	67·2	20·9	6·1	5·1	0·7
Kisdedóvóintézetek	124.789	86.093	26.619	7.517	3.744	816	69·0	21·3	6·0	3·0	0·7
Elemi mindennapi iskolák	969·214	682·620	200·709	56·229	24·941	4·715	70·5	20·7	5·8	2·6	0·4
« továbbképző «	339·380	240.894	72.930	21.097	2.831	1.628	71·0	21·5	6·2	0·8	0·5
Tanonciskolák	43.184	29.835	7.617	2.449	3.073	210	69·1	17·6	5·7	7·1	0·5
Polgári iskolák	91.767	62.451	14.850	5.060	8.928	478	68·1	16·2	5·5	9·7	0·5
Középiskolák	67.791	39.989	11.814	4.586	11.085	317	59·0	17·4	6·8	16·4	0·4
Felső kereskedelmi és felső mezőgazdasági iskolák	8.952	5.667	1.167	480	1.576	62	63·3	13·0	17·6	5·4	0·7
Képzőintézetek	9.913	7.376	1.678	602	236	21	74·4	16·9	6·1	2·4	0·2
Szakiskolák	8.649	5.784	1.585	542	687	51	66·9	18·3	6·3	7·9	0·6

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

1. A *katolikus* vallású tanulók (a római katolikusokhoz számítva a gör. katolikusok — országos arányban 1·3—3·0%-ot, Nagy-Budapesten pedig ennél jóval kisebb hányadot jelentő — csoportját is) Magyarországon valamennyi iskolafajnál elég magas arányt érnek el, azaz általában 67—71%-ot, ami az országos arányt meg is haladja. (A képzőintézetekben az átlagon jóval felül áll, azaz 74% a katolikus tanulók aránya). Csupán a középiskolákban és a felső kereskedelmi (felső mezőgazdasági) iskolákban látjuk a katolikus tanulók alacsonyabb (59% és 63%) arányait. *Budapest* iskoláiban még kedvezőbb, a 62%-os népességi arányt jóval meghaladó, a katolikusok aránya; csak a középiskolák 54%-os aránya marad jóval ezek mögött. A *környéken* a katolikusok népességi aránya is elég magas (72%), de az iskolákban elért arányuk ennél is nagyobb: 73—75%. A katolikusoknak itt is a középiskolákban elért aránya a legalacsonyabb (64%), de mégsem oly alacsony, mint a fővárosban. A környék községeiben egyébként a katolikus lakosság valamivel erősebb arányban szerepel, mint a városokban, s ehhez képest a községekben levő iskolákban a katolikus tanulók is általában (az óvóintézeteket és az elemi továbbképzőket kivéve) nagyobb arányt képviselnek, mint a környéki városokban. (Így a környék községeinek polgári iskoláiban a 75%-ot, tanonciskoláiban pedig a 77%-ot is eléri a katolikus tanulók aránya.)

Ilyenformán Nagy-Budapest iskoláiban a katolikusok aránya a *középiskolák* és felső kereskedelmi iskolák tanulói közt elég mélyen az átlag alatt marad (az előbbi iskolafajnál 55%, az utóbbinál 61%); a többi csoportok az átlagnál magasabb arányt tüntetnek fel: így a képzőintézeti tanulóknak jó $^4/_5$ része katolikus.

2. *A reformátusok* helyzete kevésbbé kedvező. Az ország összes népoktatási intézeteiben a tanulók elérik ugyan a 21%-os népességi arányt, de a többi iskolafajnál a református tanulóknak már jóval kisebb (16—17%-os) arányát látjuk, s különösen feltűnő ez az alacsony arány a felső kereskedelmi (felső mezőgazdasági) iskolákban (13%). *A budapesti és a környéki* iskolákban viszonylag elég kedvező a reformátusok aránya, mivel a népességi arányon rendszerint valamivel felül áll. (A környéki városok iskoláiban aránylag több a református tanuló, mint a környéki községek iskoláiban; a városok felé való eltolódás a népességi arányhoz igazodik, sőt annál erősebben is érvényesül.) Nagy-Budapest adatait szemlélve, csupán a középiskolákban (11·6%), a felső kereskedelmi (felső mezőgazdasági) iskolákban (11·0%) és a képzőintézetekben (9·3%) látjuk a reformátusok kisebb, de az átlagnak mégsem sokkal alatta maradó arányait.

3. *Az ág. h. evangélikus* tanulók aránya — az ország összes iskoláit tekintve — alig érik el a népességi arányt; csak az elemi továbbképző iskolákban és a középiskolákban kedvezőbb, az átlagot meghaladó az arányuk. Ugyanez a jelenség mutatkozik Nagy-Budapest iskoláiban is, de az arányok

itt kedvezőbbek és a szakiskoláknál is mutatkozik az evangélikusok magasabb arányszáma. A környéken egyébként különösen a községekben emelkedik ki az evangélikusok aránya: az óvóintézeteknél 13%, az elemi továbbképző iskoláknál 14% és a középiskoláknál 11% arányt érnek el a 8%-os népességi átlaggal szemben.

4. *Az izraeliták* arányszáma az országos összegben különösen a tanonciskoláknál, a polgári iskoláknál és a középiskoláknál (jó *háromszorosa* a népességi aránynak) haladja meg az átlagot, míg a népoktatás körében alacsony aránnyal szerepelnek az izraeliták, ami születési arányszámuknak a csökkenésével függ össze. *Budapesten* különösen az óvóintézetekben és az elemi továbbképző iskolákban tűnik fel az izraelitáknak a népességhez viszonyított csekély aránya; a középiskolákban azonban 27% *az arányuk* a 20%-os fővárosi népességi aránnyal szemben. (Ezenkívül csak a felső kereskedelmi iskolákban elfoglalt arányszámuk emelkedik ki: Nagy-Budapesten 22%.) Budapest *környékén* is szembetűnő, hogy az izraelita tanulók elsősorban a középiskolát kedvelik: a környéken 7% az izraeliták népességi aránya s a középiskolákban 16%-os részesedés jut az izraelita tanulóknak. Megjegyzendő egyébként, hogy az izraelita tanulók arányszáma a háború óta valamennyi iskolafajnál csökkent s ez a csökkenési folyamat némelyik iskolafajnál (így a felső kereskedelmi iskoláknál) a legutóbbi években is tartott; a középiskoláknál ezzel szemben a legutolsó 4—5 éves időszakban is növekedett az izraelita tanulók aránya.

5. Az *egyéb* vallású (gör. kel., unitárius, baptista stb.) tanulók (növendékek) csak az óvóintézetekben és a felső kereskedelmi iskolákban érik el az országos népességi arányt, egyébként — különösen a középfokú tanintézetekben — mögötte maradnak annak. Ugyanez a magasabb arány jelentkezik a budapesti és a környéki felső kereskedelmi iskolákban; ezenkívül Budapesten a szakiskolákban, a környéken pedig az elemi továbbképző iskolákban érik el az idetartozó tanulók a népességi arányt.

11. A tanulók kora. A tanulók szüleinek foglalkozása.

Az óvóintézetekre és az elemi iskolákra vonatkozó újabb statisztikai adatgyüjtés a tanulók *korára* nem terjed ki; ezekre nézve legutóbb az 1930/31. tanévi adatfelvétel tudakolta a kormegoszlás adatait. (Az óvóintézetekre nézve l. a 18. és 21., az elemi iskolákra nézve l. a 23., 25., 27 és 44. lapon közölt adatokat. L. ezenkívül még »A tanköteles beiskolázása« című 6. sz. táblát).

A többi iskolafajok tanulóinak 1930/31. tanévi *koradatait* a »Tankötelezettség« című fejezetben (l. erre nézve a 25. s a következő lapokat, valamint az említett 6. sz. táblát) ismertettük; az idevonatkozó újabb (1934/35. tanévi) adatok összefoglaló csoportosításban a 26. sz. táblán talál-

26. A tanulók kor szerint. — 1934/35.

Terület, iskolafaj	A tanulók száma	közül 9—11 éves	12—14 éves	15—17 éves	18—19 éves	20 éves és idősebb	közül 9—11 éves	12—14 éves	15—17 éves	18—19 éves	20 éves és idősebb
		szám					százalék				
Budapest											
Tanonciskolák	14.759	—	2.679	8.897	2.093	1.090	—	18·1	60·3	14·2	7·4
Polgári iskolák	25.387	8.481	15.415	1.025	32	434	33·4	60·8	4·0	0·1	1·7
Középiskolák	24.248	6.384	10.185	6.214	861	604	26·3	42·0	25·6	3·6	2·5
Egyéb iskolák[1])	9.346	—	1.622	4.516	1.725	1.483	—	17·4	48·3	18·4	15·9
Budapest-környék.											
Tanonciskolák	2.958	—	534	1.833	389	202	—	18·1	62·0	13·1	6·8
Polgári iskolák	10.316	3.851	5.931	387	12	135	37·3	57·5	3·8	0·1	1·3
Középiskolák	2.706	792	1.195	560	125	34	29·3	44·1	20·7	4·6	1·3
Egyéb iskolák[1])	601	—	119	336	100	46	—	19·8	55·9	16·6	7·7
Nagy-Budapest.											
Tanonciskolák	17.717	—	3.213	10.730	2.482	1.292	—	18·1	60·6	14·0	7·3
Polgári iskolák	35.703	12.332	21.346	1.412	44	569	34·5	59·8	4·0	0·1	1·6
Középiskolák	26.954	7.176	11.380	6.774	986	638	26·6	42·2	25·1	3·7	2·4
Egyéb iskolák[1])	9.947	—	1.741	4.852	1.825	1.529	—	17·5	48·8	18·3	15·4
Magyarország.											
Tanonciskolák	43.184	—	10.697	23.990	5.717	2.780	—	24·8	55·6	13·2	6·4
Polgári iskolák	91.767	29.717	55.972	4.873	145	1.060	32·3	61·0	5·3	0·2	1·2
Középiskolák	67.791	16.779	29.811	16.521	3.270	1.410	24·7	44·0	24·4	4·8	2·1
Egyéb iskolák[1])	25.309	—	3.645	11.840	5.527	4.297	—	14·4	46·8	21·8	17·0

hatók. (Az itt foglalt adatokhoz kiegészítésül, illetőleg magyarázatul szolgálhatnak a polgári iskolákra nézve a 72. és 75., a középiskolákra nézve a 80., a felsőkereskedelmi iskolákra nézve a 86., a képzőintézetekre nézve a 90. és a szakiskolákra nézve a 97. lapon közöltek.)

*

Ami a tanulók szüleinek *foglalkozását* (társadalmi állását) illeti, a népoktatási intézményekről szóló adatgyüjteseink erre a körülményre nem terjednek ki. Az egyéb — nem gazdasági és ipari — szakiskolákra nézve sem állanak rendelkezésre ilynemű adatok. A többi iskolafajra nézve százalékos arányszámokban a 27. sz. táblán közöljük a megfelelő adatokat. Ezt a részletes áttekintést a 28. sz. táblán az öt foglalkozási főcsoport szerint foglaljuk össze, összehasonlítva a tanulók adatait a népesség megfelelő adataival.

[1]) Felső kereskedelmi és felső mezőgazdasági iskolák, képzőintézetek, gazdasági és ipari szakiskolák.

27. A tanulók szüleik foglalkozása szerint. — 1934/35. (%)

Terület, iskolafaj	Őstermelés				Bányászat és ipar			Kereskedelem, hitel és közlekedés			Közszolgálat és szabadfoglalkozások				Más foglalkozások					
	Nagy-, közép-birtokos és bérlő	Kisbirtokos és bérlő	Tisztviselő	Gazdasági munkás, cseléd	Önálló	Tisztviselő	Egyéb alkalmazott	Önálló	Tisztviselő	Egyéb alkalmazott	Köztisztviselő, katonatiszt	Pap, tanár, tanító	Más önálló és tisztviselő	Polgári és katonai altiszt, szolga	Nyugdíjas tisztviselő	Egyéb nyugdíjas	Tőkés, járadékos, magánzó	Külön meg nem nevezett napszámos	Árvaház, szeretetház	Egyéb és ismeretlen
Budapest.																				
Tanonciskolák	0·0	2·5	0·2	3·0	14·0	0·6	28·9	4·4	3·1	14·5	0·9	0·3	0·9	6·3	1·1	3·3	0·4	3·2	0·4	12·0
Polgári iskolák	0·1	1·4	0·2	0·7	12·4	1·2	22·1	5·9	4·7	16·4	3·1	0·8	2·8	11·4	1·8	2·1	0·2	3·0	1·8	7·9
Középiskolák	1·8	1·0	0·8	0·1	9·4	4·6	2·9	9·4	16·7	3·8	16·3	4·8	13·6	2·8	6·3	0·7	0·9	0·1	0·2	3·8
Felső keresk. és felső mezőgazd. isk.	0·5	1·6	0·9	0·2	11·0	2·8	8·4	9·9	16·1	10·6	7·3	1·5	2·9	7·8	6·8	3·5	0·5	0·9	1·1	5·7
Képzőintézetek	0·5	2·5	0·9	0·5	8·5	1·7	4·4	4·7	9·9	2·6	19·7	11·8	8·2	5·6	10·4	1·6	0·6	0·0	1·2	4·7
Gazd. és ipari szakiskolák	0·9	1·9	1·3	0·5	18·3	1·6	7·9	4·2	8·7	10·9	11·1	2·5	5·1	6·8	5·7	3·2	0·9	1·1	0·8	6·6
Budapest-környék.																				
Tanonciskolák	—	8·9	0·1	3·6	20·6	0·7	32·6	3·0	1·6	12·1	0·9	0·1	0·4	3·8	0·3	3·3	0·9	2·9	0·1	4·1
Polgári iskolák	0·0	2·1	0·3	1·0	17·5	1·3	23·5	5·8	3·7	15·6	3·8	0·9	1·5	11·0	2·1	3·6	0·4	1·1	0·5	4·3
Középiskolák	0·1	0·7	0·6	0·2	12·3	7·2	7·0	8·5	15·1	5·4	13·2	5·7	6·2	4·7	7·5	0·7	0·9	0·1	0·1	3·8
Felső kereskedelmi iskolák	—	3·9	—	0·6	11·2	5·6	10·7	5·6	10·7	20·8	5·0	2·2	0·6	10·7	2·8	4·5	—	—	—	5·1
Képzőintézet	1·2	1·8	6·6	—	1·2	—	0·6	1·8	6·0	0·6	29·9	33·5	7·2	0·6	9·0	—	—	—	—	—
Gazdasági és ipari szakiskolák	—	3·1	—	5·1	22·3	3·9	10·9	4·7	5·9	6·3	4·7	1·9	2·3	5·5	10·9	3·9	—	—	0·8	7·8
Nagy-Budapest.																				
Tanonciskolák	0·0	3·6	0·2	3·1	15·1	0·6	29·5	4·1	2·9	14·1	0·9	0·2	0·8	5·9	1·0	3·3	0·5	3·2	0·3	10·7
Polgári iskolák	0·1	1·6	0·2	0·8	13·9	1·3	22·6	5·9	4·4	16·2	3·3	0·8	2·4	11·2	1·9	2·5	0·2	2·4	1·4	6·9
Középiskolák	1·6	1·0	0·8	0·1	9·7	4·8	3·3	9·3	16·6	4·0	15·8	4·9	12·9	3·0	6·5	0·7	0·9	0·1	0·2	3·8
Felső keresk. és felső mezőgazd. isk.	0·5	1·7	0·8	0·2	11·0	2·9	8·5	9·8	15·9	11·0	7·3	1·5	2·8	7·9	6·6	3·5	0·5	0·8	1·1	5·7
Képzőintézetek	0·6	2·5	1·2	0·5	8·0	1·6	4·1	4·5	9·7	2·5	20·4	13·3	8·1	5·2	10·3	1·5	0·5	0·1	1·1	4·3
Gazdasági és ipari szakiskolák	0·8	2·0	1·2	0·9	18·7	1·8	8·2	4·3	8·5	10·5	10·5	2·4	4·8	6·7	6·2	3·2	0·8	1·0	0·8	6·7
Magyarország.																				
Tanonciskolák	0·0	13·0	0·2	7·5	21·2	0·4	17·8	4·2	1·7	11·5	0·9	0·3	0·5	5·2	1·0	3·9	0·9	2·5	0·7	6·6
Polgári iskolák	0·7	8·8	0·6	1·9	19·1	1·0	12·8	7·6	3·4	13·3	3·9	2·0	2·0	9·1	2·3	4·2	0·2	1·3	0·9	4·9
Középiskolák	2·4	6·2	1·7	0·5	11·2	3·0	2·6	8·6	11·4	4·7	14·6	7·6	9·0	4·3	6·4	2·0	0·7	0·2	0·3	2·6
Felső keresk. és felső mezőgazd. isk.	1·4	5·3	1·1	0·5	11·6	2·3	5·8	10·0	11·7	11·7	7·0	2·5	2·4	6·9	8·0	5·6	0·8	0·4	1·0	4·0
Képzőintézetek	0·7	9·7	1·5	0·8	11·6	1·3	2·9	4·2	6·8	4·7	12·9	15·5	5·6	5·7	8·4	2·7	0·5	0·2	0·7	3·6
Gazdasági és ipari szakiskolák	2·1	20·5	1·1	2·7	12·2	1·5	8·4	3·1	5·7	10·1	7·6	2·4	3·3	6·4	4·4	2·8	0·4	0·8	0·5	4·0

28. A tanulók szüleik foglalkozása szerint foglalkozási főcsoportokban. — 1934/35. (%)

Terület, iskolafaj	Őstermelés	Ipar, bányászat	Kereskedelem, hitel, közlekedés	Közszolgálat, szabadfoglalkozások	Egyéb
Budapest.					
Tanonciskolák	5·7	43·5	22·0	8·4	20·4
Polgári iskolák	2·4	35·7	27·0	18·1	16·8
Középiskolák	3·7	16·9	29·9	37·5	12·0
Felső kereskedelmi és felső mezőgazdasági iskolák	3·2	22·2	36·6	19·5	18·5
Képzőintézetek	4·4	14·6	17·2	45·3	18·5
Gazdasági és ipari szakiskolák	4·6	27·8	23·8	25·5	18·3
Összesen	**3·7**	**29·4**	**27·1**	**23·6**	**16·2**
Népesség	*1·1*	*40·9*	*22·7*	*13·5*	*21·8*
Budapest-környék.					
Tanonciskolák	12·6	53·9	16·7	5·2	11·6
Polgári iskolák	3·4	42·3	25·1	17·2	12·0
Középiskolák	1·6	26·5	29·0	29·8	13·1
Felső kereskedelmi iskolák	4·5	27·5	37·1	18·5	12·4
Képzőintézetek	9·6	1·8	8·4	71·2	9·0
Gazdasági és ipari szakiskolák	8·2	37·1	16·9	14·4	23·4
Összesen	**5·0**	**41·1**	**24·1**	**17·6**	**12·2**
Népesség	*3·1*	*56·2*	*18·6*	*8·3*	*13·8*
Nagy-Budapest.					
Tanonciskolák	6·9	45·2	21·1	7·8	19·0
Polgári iskolák	2·7	37·8	26·5	17·7	15·3
Középiskolák	3·5	17·8	29·9	36·6	12·2
Felső kereskedelmi és felső mezőgazdasági iskolák	3·2	22·4	36·7	19·5	18·2
Képzőintézetek	4·8	13·7	16·7	47·0	17·8
Gazdasági és ipari szakiskolák	4·9	28·7	23·3	24·4	18·7
Összesen	**3·9**	**31·6**	**26·5**	**22·5**	**15·5**
Népesség	*1·7*	*45·4*	*21·5*	*12·0*	*19·4*
Magyarország.					
Tanonciskolák	20·7	39·4	17·4	6·9	15·6
Polgári iskolák	12·0	32·9	24·3	17·0	13·8
Középiskolák	10·8	16·8	24·7	35·5	12·2
Felső kereskedelmi és felső mezőgazdasági iskolák	8·3	19·7	33·4	18·8	19·8
Képzőintézetek	12·7	15·8	15·7	39·7	16·1
Gazdasági és ipari szakiskolák	26·4	22·1	18·9	19·7	12·9
Összesen	**13·6**	**27·8**	**23·0**	**21·7**	**13·9**
Népesség	*51·8*	*23·0*	*9·3*	*5·8*	*10·1*

Itt tehát a népoktatás és a felsőoktatás között álló, tágabb értelemben vett középfokú oktatásról, országos összegben közel ¼ millió tanulóról (l. a 4. sz. táblát) van szó. Szembetűnő elsősorban, hogy — bár az ország lakosságának jó felerésze az őstermelő réteghez tartozik — a középfokú iskolák tanulóinak számából országos összegben csak 14% jut erre a csoportra ; az iparhoz tartozó tanulók már jóval kedvezőbb helyzetben vannak s még kedvezőbb a kereskedelem-közlekedés körébe tartozó tanulók aránya, nem szólva arról, hogy a közszolgálathoz tartozó tanulók aránya több, mint négyszerese a népességi (országos) aránynak. *Nagy-Budapest* tanintézeteiben a tanulóknak csak egy töredéke tartozik az őstermeléshez, de annál nagyobb rész az iparforgalomhoz. A lakosságnak itt éppen ²/₃ része az *iparforgalom* körében bír foglalkozással s *a tanulóknak is 58%-a* ebből a társadalmi rétegből való. A környéken kiváltképen hatalmas ennek a rétegnek a szerepe : ¾ résznyi a népességben és 65% a középfokú iskolák tanulóinak a sorában. A népességi arányt eszerint az iparforgalmi lakosság — nagy szerepe ellenére — nem éri el a tanintézetekben. Ugyanígy a sokféle kisexisztenciájú lakost magábafoglaló »egyéb« kategória sem éri el azt. Ezzel szemben a *közszolgálat* és szabadfoglalkozás körébe tartozó társadalmi osztályból való gyermekek Nagy-Budapest nevezett iskoláiban *kétszer*-annyian foglalnak helyet, mint amennyi a népességi arányuk.

Az egyes iskolafajok közt természetesen nagy eltéréseket vehetünk észre : míg a tanonciskolákban, nemkülönben a polgári iskolákban és a szakiskolákban is az iparhoz tartozó tanulók nagy arányszámait látjuk és a felső kereskedelmi iskolákban a kereskedelem (közlekedés) csoportjához tartozók foglalják el a nagyobb helyet, addig a középiskolákban és különösen a képzőintézetekben a közszolgálat körében alkalmazott szülők gyermekeire jut a legnagyobb rész.

Egy másik szokásos, a társadalmi tagozódásra nagy általánosságban rámutató csoportosítás az, amelyik az egyes foglalkozási csoportokat három nagy kategóriában foglalja össze, az *önállóakhoz* a gazdasági életben önálló foglalkozással bírókat (önálló őstermelő, iparos, kereskedő, továbbá tőkés, járadékos), az *értelmiséghez* a különféle ágakban alkalmazott tisztviselőket és az önálló értelmiségűeket, a *segédszemélyzethez* a munkásokat, szolgákat, altiszteket sorolva. (L. a 29. sz. táblát.)

Ez az összeállítás nagyban-egészben igazolja az előbb mondottakat ; a tanonciskoláknál az országos összegben is, de főképen Budapesten a segédszemélyzet tekintélyes arányát látjuk ; az értelmiségi osztály csak kevéssel részesedik a tanonctanulók sorában, igazolva azt, hogy mentalitásától most is igen távol áll az, hogy gyermekeit gyakorlati, ipari pályára nevelje. Az önálló iparosok (kereskedők) gyermekei sem szerepelnek túlságos magas aránnyal a tanonciskolákban. A polgári iskolákban az elosztás a tanonciskolákéhoz hasonló, hozzátéve azt, hogy az értelmiség itt már nagyobb

29. A tanulók szüleik foglalkozása szerint társadalmi főcsoportokban. — 1934/35. (%)

Terület, iskolafaj	Önálló	Értelmiség	Segéd-személyzet
Budapest.			
Tanonciskolák	21·3	7·1	71·6
Polgári iskolák	20·0	14·6	65·4
Középiskolák	22·5	63·1	14·4
Felső kereskedelmi és felső mezőgazdasági iskolák	23·5	38·3	38·2
Képzőintézetek	16·8	62·6	20·6
Gazdasági és ipari szakiskolák	26·2	36·0	37·8
Budapest-környék.			
Megyei városok:			
Tanonciskolák	32·4	4·1	63·5
Polgári iskolák	25·2	13·2	61·6
Középiskolák	23·3	54·8	21·9
Felső kereskedelmi iskolák	17·0	31·9	51·1
Képzőintézet	—	—	—
Gazdasági és ipari szakiskolák	30·1	29·6	40·3
Nagyközségek:			
Tanonciskolák	37·0	4·2	58·8
Polgári iskolák	27·2	15·3	57·5
Középiskolák	16·2	60·6	23·2
Felső kereskedelmi iskolák	22·1	25·2	52·7
Képzőintézet	6·0	92·2	1·8
Gazdasági és ipari szakiskolák	—	—	—
Együtt:			
Tanonciskolák	33·4	4·1	62·5
Polgári iskolák	25·8	13·6	60·6
Középiskolák	22·5	55·5	22·0
Felső kereskedelmi iskolák	20·7	26·9	52·4
Képzőintézet	6·0	92·2	1·8
Gazdasági és ipari szakiskolák	30·1	29·6	40·3
Nagy-Budapest.			
Tanonciskolák	23·3	6·6	70·1
Polgári iskolák	21·7	14·3	64·0
Középiskolák	22·5	62·3	15·2
Felső kereskedelmi és felső mezőgazdasági iskolák	23·5	37·8	38·7
Képzőintézetek	16·1	64·6	19·3
Gazdasági és ipari szakiskolák	26·6	35·4	38·0
Magyarország.			
Tanonciskolák	39·3	5·0	55·7
Polgári iskolák	36·4	15·2	48·4
Középiskolák	29·1	53·7	17·2
Felső kereskedelmi és felső mezőgazdasági iskolák	29·1	35·0	35·9
Képzőintézetek	26·7	52·0	21·3
Gazdasági és ipari szakiskolák	38·3	26·0	35·7

részt kér magának. A középiskolákban és a képzőintézetekben természetszerűleg a középosztály (az értelmiség) dominál, míg a felső kereskedelmi iskolákban és a szakiskolákban — legalábbis Nagy-Budapesten — az értelmiség és a segédszemélyzet csaknem egyenlően foglal helyet a tanulók sorában.

12. Főiskolai hallgatók.

Budapest környékén nem áll fenn semmiféle főiskola s amint láttuk, a felsőfokú szaktanfolyamok közül se jut egy se erre a területre. Igaz, hogy ezzel szemben a főváros hatalmas arányban veszi ki részét a főiskolai életben s az azzal kapcsolatos tudományos és gyakorlati működésben, de ha figyelembe vesszük, hogy Nagy-Budapest lakosságának körülbelül 30%-a a környékre jut s ez a hányad 400 ezer főnél nagyobb tömeget jelent, kétségtelennek látszik, hogy idővel, ha a gazdasági és kulturális fejlődés szintje a belső és külső övezeten egymáshoz közelebb ér és jobban kiegyenlítődik, a bekapcsolódott környéken a felsőfokú oktatásnak is gyökeret kell vernie.

Egyelőre azonban a környék felsőfokú tanulmányokat folytatni óhajtó ifjúsága Budapest és a vidék főiskoláira van utalva. Az országban fennálló 38 főiskola közül 9 Budapesten működik (a tudományegyetem, műegyetem,[1]) 1 róm. kat., 1 ref., 1 izr. hittudományi főiskola, a képzőművészeti főiskola, 1 róm. kat polgári iskolai tanárképző, a gyógypedagógiai tanárképző, a testnevelési főiskola) s ezek majdnem teljesen ki is elégítik az erre vonatkozó igényeket s legfeljebb a hittudományi, a gazdasági akadémiai és a polgári iskolai tanári szakok lehetnek azok, amelyekben való kiképzés végett a Budapesten és a környéken lakó ifjaknak sok esetben a vidéket kell felkeresniök.

Az 1935/36. tanév II. felében a hazai főiskolákon 14.216 hallgató iratkozott be. Tekintetbe kell vennünk, hogy a főiskolai hallgatók száma az 1931/32. tanév óta állandóan csökken; 1930/31-ben még 16.053 volt a hallgatók száma, az azóta (5 év alatt) beállott apadás tehát 12%-ot jelent. Hogy a hallgatók számából mennyi *lakik* Budapesten, illetőleg a környéken és mennyi a vidéken vagy külföldön, erre nézve a következő adatok vetnek világot:

	összes száma	A főiskolai hallgatók szüleik lakóhelye szerint (%)				
		Budapest	Budapest-környék	Nagy-Budapest	Vidék	Külföld
A budapesti főiskolákon[2])	7.652	47·1	8·3	55·4	39·7	4·9
A vidéki főiskolákon	6.564	10·3	2·9	13·2	82·9	3·9
A magyarországi összes főiskolákon ...	14.216	30·1	5·8	35·9	59·7	4·4

[1]) A József Nádor-műegyetem az 1934/35. tanévtől kezdve a budapesti közgazdaságtudományi kart, az állatorvosi főiskolát és a soproni bánya- és erdőmérnöki főiskolát is egyesíti magában.

[2]) A József-nádor műegyetem bánya- és erdőmérnöki karára beiratkozott hallgatók (összesen 159 s ezek közül 8 külföldi) tulajdonképen vidéken (Sopronban) végzik tanulmányaikat, de mivel Budapesten (a műegyetemen) *iratkoznak be*, ezeket a hallgatókat is a budapesti főiskolákra iratkozottakhoz kellett számítanunk.

A hazai főiskolákon *beiratkozott* hallgatóknak eszerint 36%-a Nagy-Budapesten lakott. Szembeállítva a budapesti és a vidéki főiskolákra *beiratkozott* hallgatók létszámát, megállapíthatjuk, hogy a budapesti csoportban *aránylag* nem oly nagy a helyben, illetve a környéken lakók száma (összesen 55%) s a fővárosi főiskolák felé a vidék felől is nagyobb törekvés mutatkozik, míg a vidéki csoportban a hallgatók nagyobb része — több, mint $^4/_5$-e — a vidéken lakók közül kerül ki s így a főváros és környéke részéről jelentkező törekvés a vidéki főiskolákon csak 13%-nyi részesedésben jut kifejezésre.

Más oldalról vizsgálat alá vehetjük azt, hogy a fővárosban, a környéken, illetőleg a vidéken és külföldön *lakó* hallgatók milyen arányban iratkoztak be Budapesten és milyen arányban a vidéken, azaz az egy-egy területrészen lakó hallgatók számából mennyi jut a fővárosi és mennyi a vidéki főiskolákra. Eszerint:

Lakóhely	Az oldalt nevezett területen lakó főiskolai hallgatók közül beiratkozott összes száma	Budapesten szám	Budapesten %	Vidéken szám	Vidéken %
Budapest	4.285	3.607	84·2	678	15·8
Budapest-környék	826	635	76·9	191	23·1
Nagy-Budapest	5.111	4.242	83·0	869	17·0
Vidék	8.481	3.038	35·8	5.443	64·2
Magyarország (Nagy-Budapest és a vidék)	13.592	7.280	53·6	6.312	46·4
Külföld	624	372	59·6	252	40·4
Magyarország és külföld	14.216	7.652	53·8	6.564	46·2

A Budapesten *lakó* hallgatók tehát nagyobbrészt (84%) a budapesti főiskolákon folytatják tanulmányaikat, míg a környéken lakók közül a vidéki főiskolákra is aránylag több kerül (23%), úgyhogy a Nagy-Budapest területén lakó hallgatóknak a megoszlása a fővárosi és a vidéki főiskolák közt 83—17%-os arányt mutat. Ugyanez a megoszlás a vidéken lakók csoportjában 36—64%; ilyenformán a vidéken lakók $^1/_3$ része nem a vidéken, hanem a fővárosban folytatja főiskolai tanulmányait. Végeredményben kitűnik, hogy az országban lakó összes hallgatók számából 54% a budapesti és 46% a vidéki főiskolákon tanul tovább. Mindezek az adatok Budapest felsőfokú iskoláinak nagy számáról és sokféleségéről s általában a főváros erős kulturális vonzóerejéről tanuskodnak.

A Nagy-Budapesten *lakó* főiskolai hallgatók szakok szerint való megoszlása a 30. sz. táblán szemlélhető. (I. rész). A Budapesten beiratkozott 4242 hallgató közül eszerint $^1/_3$ rész a jogi, 18·0% a bölcsészeti, 12·5% az orvosi, 12·2% a közgazdasági, 10·2% a mérnöki és 6·1% a többi karra (szakra), valamint 7·7% az egyéb főiskolákra iratkozott be. A vidékre iratkozott (budapesti és környéki lakosú) 869 hallgató közül 60·6% a jogi, 14·2% a hittudományi, 12·0% az orvosi karra (főiskolákra) és 13·2% a többi szakokra iratkozott.

30. A Nagy-Budapest területén (illetőleg Budapest környékén) lakó főiskolai hallgatók főbb adatai az 1935/1936. tanév II. felében.

I. Tudományszakok.

Lakóhely	Az oldalt megnevezett városban (nagyközségben) lakó hallgatók közül																			
	Budapesten iratkozott be	Vidéken iratkozott be	szakra (karra, szakosztályra) iratkozott be: Budapesten: hittudományi	jogi	orvosi	bölcsészeti	gyógyszerészeti	mérnöki	mezőgazdasági	állatorvosi	közgazdasági	egyéb	Vidéken: hittudományi	jogi	orvosi	bölcsészeti	gyógyszerészeti	mérnöki	mezőgazdasági	egyéb
Budapest	3.607	678	78	1.176	450	655	56	384	36	54	437	281	88	413	83	24	6	18	23	23
Budafok	25	8	1	11	2	4	—	1	2	1	1	2	1	4	—	1	—	—	—	2
Kispest	114	28	1	44	14	27	2	10	—	3	12	1	4	18	1	1	—	—	2	2
Pestszenterzsébet	67	22	—	30	10	8	2	6	—	—	6	5	3	16	3	—	—	—	—	—
Pestszentlőrinc	54	14	2	20	8	6	—	4	—	—	10	4	3	8	2	—	1	—	—	—
Rákospalota	76	40	1	25	9	10	—	4	1	2	14	10	12	24	3	—	—	—	1	—
Újpest	93	32	4	27	15	21	1	7	—	—	6	12	3	16	8	1	—	1	2	1
Alag	7	—	—	3	1	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Albertfalva	9	3	—	4	—	4	—	—	—	—	—	1	1	1	1	—	—	—	—	—
Békásmegyer	5	—	—	1	3	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Budatétény	5	—	—	—	3	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Cinkota	5	—	—	—	1	1	—	1	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Csepel	25	8	—	14	2	1	—	3	—	—	5	—	1	4	1	—	—	—	—	2
Mátyásföld	16	6	—	5	2	3	—	2	—	2	2	—	1	4	—	1	—	—	—	—
Nagytétény	13	—	—	2	2	2	—	3	1	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Pesthidegkút	1	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—
Pestújhely	22	8	1	9	2	2	—	1	—	—	3	4	2	5	—	—	—	—	—	1
Rákoscsaba	7	4	1	4	—	2	—	—	—	—	—	—	—	3	1	—	—	—	—	—
Rákoshegy	9	2	—	6	1	1	—	—	—	—	1	—	1	—	—	1	—	—	—	—
Rákoskeresztúr	5	2	—	1	1	—	—	—	—	1	2	—	—	1	1	—	—	—	—	—
Rákosliget	28	4	—	15	1	4	—	1	—	1	4	2	2	2	—	—	—	—	—	—
Rákosszentmihály	31	6	—	8	4	4	—	1	—	—	11	3	—	6	—	—	—	—	—	—
Sashalom	18	3	—	6	—	5	—	3	—	1	—	3	—	2	—	—	—	—	—	1
Megyei városok	429	144	9	157	58	76	5	32	3	6	49	34	26	86	17	3	1	1	5	5
Nagyközségek	206	47	2	79	23	33	—	17	1	7	30	14	9	28	4	2	—	—	—	4
Budapest-környék	635	191	11	236	81	109	5	49	4	13	79	48	35	114	21	5	1	1	5	9
Nagy-Budapest	4.242	869	89	1.412	531	764	61	433	40	67	516	329	123	527	104	29	7	19	28	32

30. A Nagy-Budapest területén (illetőleg Budapest környékén) lakó főiskolai hallgatók főbb adatai az 1935/1936 tanév II. felében. (Folytatás.)

II. A hallgatók neme, vallása. Évfolyamok.

Lakóhely	Az oldalt megnevezett városban (nagyközségben) lakó hallgatók												
	száma	közül											
		férfi	nő	róm. kat.	ref.	ág. h. ev.	izr.	egyéb	az I.	a II.	a III.	a IV.	az V.
									évfolyamra iratkozott be				
Budafok	33	29	4	29	2	2	—	—	8	12	7	6	—
Kispest	142	128	14	108	19	7	6	2	35	43	37	23	4
Pestszenterzsébet	89	78	11	55	21	6	7	—	30	17	22	16	4
Pestszentlőrinc	68	59	9	46	16	5	—	1	26	17	12	9	4
Rákospalota	116	101	15	85	19	8	1	3	41	33	19	16	7
Újpest	125	100	25	83	14	6	20	2	30	28	25	33	9
Alag	7	4	3	6	1	—	—	—	2	—	3	2	—
Albertfalva	12	9	3	10	1	—	—	1	3	3	3	2	1
Békásmegyer	5	3	2	4	1	—	—	—	—	1	3	1	—
Budatétény	5	5	—	4	—	1	—	—	—	3	1	—	1
Cinkota	5	4	1	5	—	—	—	—	1	1	1	1	1
Csepel	33	28	5	20	5	5	2	1	9	8	10	4	2
Mátyásföld	22	17	5	14	5	2	1	—	6	6	5	4	1
Nagytétény	13	11	2	9	2	1	—	1	3	2	4	4	—
Pesthidegkút	2	2	—	2	—	—	—	—	1	1	—	—	—
Pestújhely	30	27	3	20	6	3	—	1	9	6	7	8	—
Rákoscsaba	11	9	2	4	4	1	1	1	3	6	1	1	—
Rákoshegy	11	11	—	7	2	1	1	—	6	1	3	1	—
Rákoskeresztúr	7	6	1	6	—	1	—	—	1	2	3	1	—
Rákosliget	32	28	4	20	3	6	1	2	10	10	8	4	—
Rákosszentmihály	37	29	8	29	2	2	3	1	6	6	8	17	—
Sashalom	21	19	2	15	1	5	—	—	9	6	1	5	—
Megyei városok	573	495	78	406	91	34	34	8	170	150	122	103	28
Nagyközségek	253	212	41	175	33	28	9	8	69	62	61	55	6
Budapest-környék	826	707	119	581	124	62	43	16	239	212	183	158	34

30. A Nagy-Budapest területén (illetőleg Budapest környékén) lakó főiskolai hallgatók főbb adatai az 1935/1936. tanév II. felében. (Vége.)

III. A hallgatók szüleinek foglalkozása.

Lakóhely	Őstermelés			Bányászat és ipar			Kereskedelem, hitel és közlekedés			Közszolgálati és szabadfoglalkozások				Más foglalkozások			
	Nagy-, középbirtokos és bérlő	Kisbirtokos és bérlő	Tisztviselő	Önálló	Tisztviselő	Egyéb alkalmazott	Önálló	Tisztviselő	Egyéb alkalmazott	Közt.tisztviselő, katonatiszt	Pap, tanár, tanító	Más önálló és tisztviselő	Polgári és kat. altiszt, szolga	Nyugdíjas tisztviselő	Egyéb nyugdíjas	Tőkés, járadékos magánzó	Egyéb és ismeretlen
Budafok	—	—	2	3	1	1	—	7	2	4	6	—	3	2	—	1	1
Kispest	1	—	—	7	9	19	5	20	10	14	17	6	4	13	15	1	1
Pestszenterzsébet	—	2	—	14	3	8	5	11	3	7	8	6	4	14	4	—	—
Pestszentlőrinc	—	—	—	5	3	6	1	3	7	4	11	3	4	16	5	—	—
Rákospalota	—	2	—	8	8	3	—	19	13	13	4	5	3	17	20	1	—
Újpest	—	—	1	18	8	3	9	20	4	14	18	9	2	14	4	1	—
Alag	—	—	—	—	—	—	—	2	—	1	—	2	—	1	1	—	—
Albertfalva	—	—	—	—	—	—	1	—	—	4	—	1	2	2	2	—	—
Békásmegyer	—	—	—	—	—	2	—	—	—	1	—	—	—	2	—	—	—
Budatétény	—	—	—	—	—	—	—	1	—	2	—	—	—	2	—	—	—
Cinkota	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	2	—	1	—	—	—
Csepel	—	1	—	4	6	5	1	1	1	2	3	—	—	1	5	3	—
Mátyásföld	—	1	—	1	2	—	—	7	—	4	—	1	1	4	—	1	—
Nagytétény	1	—	—	2	2	—	1	1	—	1	—	2	—	1	—	2	—
Pesthidegkút	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—
Pestújhely	—	—	—	2	2	2	1	2	5	5	—	2	3	4	1	—	1
Rákoscsaba	—	—	—	1	—	1	1	4	—	—	1	1	—	2	—	—	—
Rákoshegy	—	—	—	1	—	—	1	2	2	2	2	—	—	—	1	—	—
Rákoskeresztúr	—	—	—	—	—	—	—	1	—	3	—	1	—	1	1	—	—
Rákosliget	—	—	—	1	3	2	—	7	3	3	5	—	—	5	3	—	—
Rákosszentmihály	—	—	—	3	2	3	—	4	4	3	3	—	—	9	5	—	1
Sashalom	1	—	—	2	—	1	1	1	2	3	2	3	1	2	2	—	—
Megyei városok	1	4	3	55	32	40	20	80	39	56	64	29	20	76	48	4	2
Nagyközségek	2	2	—	18	17	16	7	33	17	35	17	15	8	37	21	6	2
Budapest-környék	3	6	3	73	49	56	27	113	56	91	81	44	28	113	69	10	4

A Budapest környékén lakó 826 főiskolai hallgató fontosabb személyi adatait a 30. sz. tábla II. és III. részében részletezzük. A társadalmi megoszlásról szóló adatokból (l. a III. részt) kitűnik, hogy az őstermeléshez tartozó hallgatók mindössze 1·5%-kal vannak a *környéken* képviselve, míg az iparhoz tartozók 21·6, a kereskedelemhez (hitelhez és közlekedéshez) tartozók 23·7, a közszolgálathoz (szabadfoglalkozáshoz) tartozók 29·5 és az egyéb foglalkozásokhoz tartozók 23·7%-kal vesznek részt a nevezett létszámban. Ugyancsak megállapítható az, hogy a környéki hallgatók sorában az *önálló* foglalkozású szülők gyermekeinek a száma csak 14·4%-os arányt jelent, míg az *értelmiséghez* tartozóké 59·8 és a *segédszemélyzethez* tartozóké 25·8%-ot. (Az összes magyarországi főiskolai hallgatók számában 25·2—59·8—15·0% a három csoport megfelelő aránya).

13. Emberbaráti intézmények.

Statisztikai adatgyüjtési rendszerünk a fenti elnevezés alatt az intézményeknek két nagy körét foglalja össze: úgymint 1. a nevelőintézeteket, 2. a gyógypedagógiai intézeteket. (L. a 31. sz. táblát). Az első csoportba tartozó intézetek szorosabban véve nem tanintézetek, mivel az azokban gondozásban és nevelésben részesülő tanulók a rendes iskolai kiképzést valamely más tanintézetben kapják; mégis ide kell soroznunk ezeket az intézményeket is, mivel a közoktatási intézetekkel szoros összefüggésben állanak, sok esetben ilyenekkel kapcsolatosak és azonkívül az intézményeken belül, a neveléssel kapcsolatban, szintén részesülnek a növendékek tanításban. Az intézetek vezetősége (tiszti személyzete) legnagyobbrészt tanítókból, tanárokból, szóval pedagógiai jellegű oklevéllel bíró egyénekből áll s ezenkívül kevés számú egyéb foglalkozású (lelkész, orvos, ápolónő) is helyet foglal a személyzetben.

A szóbanlevő nevelőintézetek növendékeinek országos létszámából 48% jut Nagy-Budapestre.

A szeretetházak az elhagyott, az elzüllés veszélyének kitett szegénysorsú gyermekek nevelésével foglalkoznak; ez a hangsúlyozott szociális irányú cél: a társadalom számára való megmentés — különbözteti meg ezeket az intézményeket az árvaházaktól. Jellegük és szervezetük azonban kevéssé tér el egymástól. Fenntartóik általában a különféle emberbaráti egyesületek, a felekezetek s ezenkívül a közületek (állam, község) és magánosok is.

A főváros környékén két árvaház és két szeretetház működik; az újpesti magánjellegű fiúárvaház 1907-ben, a nagytétényi egyesületi leányárvaház 1897-ben, a pestszenterzsébeti magánjellegű fiúszeretetház 1907-ben és a pestszentlőrinci r. kat. fiúszeretetház 1908-ban alakult.

Az árvaházak növendékei nagyobbrészt a tanköteles korban levők (6—14 évesek) sorából kerülnek ki. A 6 éven aluli növendék aránya (országos összegben) mindössze 3%-ot, a 14 éven felülieké pedig 26%-ot tesz. A szeretetházak növendékei közt 11% 6 éven alulit találunk s ezekben az intézetekben az idősebb (20 éven felüli korban levő) növendékek száma is nagyobb: 8%. A növendékek többi része a szeretetházakban csaknem egyforma arányban oszlik meg a 6—11, 12—14 és a 15—20 évesek között. Vallásra nézve a római katolikusok vannak erős többségben a tanulók közt: az árvaházakban 69%, a szeretetházakban 83%.

31. Emberbaráti intézmények. — 1934/35.

Intézetfaj	Az intézetek száma	A tiszti személyzet száma	A növendékek száma	közül fiú	közül leány
I. Nevelőintézetek.					
Árvaházak.					
Budapest	14	94	1.168	653	515
Budapest-környék:					
Újpest	1	3	96	96	—
Nagytétény	1	4	20	—	20
Együtt ...	2	7	116	96	20
Nagy-Budapest	16	101	1.284	749	535
Szeretetházak.					
Budapest	9	60	842	347	495
Budapest-környék:					
Pestszenterzsébet	1	11	80	80	—
Pestszentlőrinc	1	11	48	48	—
Együtt ...	2	22	128	128	—
Nagy-Budapest	11	82	970	475	495
Tanoncotthonok.					
Budapest	4	11	202	202	—
Javító-nevelő intézet.					
Budapest-környék, Rákospalota	1	10	83	—	83
I. Összesen.					
Budapest	27	165	2.212	1.202	1.010
Budapest-környék	5	39	327	224	103
Nagy-Budapest	32	204	2.539	1.426	1.113
Magyarország	88	506	6.358	3.975	2.383

Intézetfaj	Az intézetek (tan folyamok) száma	A tiszti személyzet száma	A növendékek száma	közül fiú	közül leány
II. Gyógypedagógiai intézetek.					
Vakok intézetei, Budapest	3	43	430	177	253
Siketnémák intézetei, Budapest	2	34	184	108	76
Szellemi fogyatékosok intézetei, Budapest	3	24	212	141	71
Állami kisegítő iskolák.					
Budapest	1	9	130	76	54
Budapest-környék:					
Kispest	2	6	165	99	66
Pestszenterzsébet	1	6	109	66	43
Újpest	1	6	103	63	40
Együtt ...	4	18	377	228	149
Nagy-Budapest	5	27	507	304	203
Hibásbeszédűek áll. int., Budapest	1	4	63	33	30
A szfőv. beszédhibákat jav. tanf., Budapest	18	2	350	220	130
Nagyothallók iskolája, Budapest	1	7	61	33	28
Nyomorékgyermekek otthona, Budapest	1	8	137	108	29
II. Összesen.					
Budapest	30	131	1.567	896	671
Budapest-környék	4	18	377	228	149
Nagy-Budapest	34	149	1.944	1.124	820
Magyarország	64	345	4.048	2.374	1.674

A tanoncotthonok célja a szerződésben levő szegénysorsú tanoncok szociális ellátása és nevelése. Az országban működő 6 ilyen intézet közül 4

Budapesten áll fenn s ezek közül 2 intézet egyesületi, 2 pedig községi. A 2 utóbbi intézet újabban (1932-ben, illetőleg 1933-ban) keletkezett. A VI. kerületi községi tanonciskola géplakatos- és autószerelő szakirányú tanonciskolával kapcsolatos.

A javítóintézetek célja a fiatalkorúak bíróságai által nevelésre utalt, illetőleg az erkölcsi romlás veszélyének kitett fiatalkorúaknak a társadalom számára való megmentése. Az országban négy ilyen (állami) intézet működik: kettő a fiúk és kettő a leányok számára. A rákospalotai intézet 1889 óta áll fenn és a leányok javítónevelését szolgálja.

A *gyógypedagógiai* intézetek az ilyen elnevezésű országos szaktanács és szakfelügyelőség vezetése alatt a kultuszminisztérium fennhatósága alatt működnek. Az országban tulajdonképen 46 ilyen intézet működik; ezek közül 12 Budapestre, 4 pedig a környékre jut. Ezenkívül a hibásbeszédűek részére a főváros 18 külön tanfolyamot tartott. A növendékek országos létszámából közel felerész (48%) jut Nagy-Budapestre. — Az országban a vakok részére 6, a siketnémák részére 11 és a szellemi fogyatékosak részére 5 intézet áll fenn; a fővárosban a vakok részére 1 állami, 1 társulati és 1 izraelita felekezeti intézet áll fenn; a siketnémák intézete közül 2 működik a fővárosban: 1 állami és 1 izraelita felekezeti intézet. A szellemi fogyatékosok intézetei közül szintén három jut Budapestre: 1 állami, 1 községi és 1 magánintézet. (Ezek közül a III. kerületi községi intézet 1926 óta működik.) A szellemi fogyatékos gyermekek elemi iskolai tanítását szolgálják a gyógypedagógiai szakfelügyelőség felügyelete alatt működő, állami jellegű *kisegítő iskolák* is, amelyek közül csak egy működik Budapesten (a VIII. kerületben). A környéken 4 ilyen iskola áll fenn. (L. a. 31. sz. táblát.) Budapesten ezenkívül a községi elemi iskolákkal kapcsolatban *kisegítő osztályok* működnek, amelyekben a szellemi fejlődésben elmaradt gyermekeket tanítják. Ilyen kisegítő osztály 1934/35-ben 115 működött 1.455 tanulóval. A hibás beszédűek állami intézete 1894, a nagyothallók (községi) intézete 1925, a nyomorék gyermekek otthona (társulati jelleggel) 1903 óta áll fenn.

Az emberbaráti intézetekkel kapcsolatosan megemlékezhetünk a börtön- és fogháziskolákról. Ilyen iskola 14 áll fenn az országban és ezek révén 2.285 egyén (a kapcsolatos intézetekben letartóztatott egyének 25%-a) részesült tanításban. Budapesten egy ilyen iskola működött: a X. kerületi Maglódi-úti Országos Gyüjtőfogházban; ebben az iskolában 175-en részesültek tanításban.

14. Iskolánkívüli népművelés.

A tanköteles koron túl levő népesség körében az elemi iskola hiányainak pótlása, az iskolák nyujtotta műveltség kiegészítése és továbbfejlesztése nem tartozik az idáig ismertetett tulajdonképeni közoktatás keretébe; kiegészítésül — ismertetésünk teljessége végett — mégis kell néhány szót

32. Az iskolánkívüli

Város, község	Dalkörök, énekkarok	Népházak, (kultúrházak)	Népkönyvtárak	Egyéb közkönyvtárak	Vetítőgépek	A népművelési körökben működő előadók száma	tanító	tanár	lelkész
	száma								
Budapest.									
I. kerület	5	—	—	1	11	82	17	30	1
II. «	3	3	1	1	6	59	15	23	—
III. «	8	2	—	—	11	57	13	18	—
IV. «	7	1	33	1	27	73	18	28	2
V. «	4	2	—	—	4	83	12	39	4
VI. «	10	3	—	1	17	111	23	38	—
VII. «	7	3	1	—	7	119	23	38	11
VIII. «	9	4	—	3	12	156	30	58	9
IX. «	5	3	—	1	11	134	29	42	15
X. «	7	7	2	3	11	138	29	49	18
XI. «	3	2	—	1	7	51	10	19	3
XII. «	—	1	1	1	—	12	1	2	—
XIII. «	2	2	—	—	—	63	13	19	—
XIV. «	4	6	2	—	12	63	12	20	—
Összesen	74	39	40	13	136	1.201	245	423	63
Budapest-környék.									
Budafok	6	—	1	9	2	63	13	10	12
Kispest	5	2	1	12	6	256	50	73	31
Pestszenterzsébet	6	—	1	19	1	117	67	15	13
Pestszentlőrinc	1	2	1	11	5	35	11	8	—
Rákospalota	2	1	1	17	5	58	16	9	—
Újpest	4	—	1	24	2	168	37	39	7
Alag	1	—	1	1	2	20	6	1	6
Albertfalva	1	—	1	—	2	20	4	3	4
Békásmegyer	.	—	1	—	2	32	11	7	3
Budatétény	2	1	1	—	3	15	7	—	3
Cinkota	3	—	1	2	3	39	15	8	4
Csepel	5	1	1	6	2	56	16	11	3
Mátyásföld	1	—	—	1	1	89	18	23	4
Nagytétény	3	—	1	2	2	34	18	4	3
Pesthidegkút	3	1	1	3	1	33	26	3	1
Pestújhely	—	2	2	4	2	14	3	5	1
Rákoscsaba	2	—	1	5	4	44	21	7	3
Rákoshegy	2	—	1	5	1	32	8	3	4
Rákoskeresztúr	1	—	1	2	2	15	6	5	1
Rákosliget	2	1	1	5	1	35	11	9	2
Rákosszentmihály	3	—	1	6	2	129	41	24	16
Sashalom	3	—	1	5	4	45	25	7	1
Megyei városok	24	5	6	92	21	697	194	154	63
Nagyközségek	34	6	16	47	34	652	236	120	59
Együtt	58	11	22	139	55	1.349	430	274	122
Nagy-Budapest	132	50	62	152	191	2.550	675	697	185
Magyarország	1.688	872	1.724	2.777	1.522	29.707	13.204	2.443	3.882

népművelés 1935-ben.

előadók		Az ismeretterjesztő előadások	Az írni-olvasni nem tudók részére szervezett tanfolyamok	Az elemi és általános ismeretterjesztő tanfolyamok	A művelődési előadások, alkalmi ünnepségek	Az írni-olvasni nem tudók részére szervezett tanfolyamok		Az elemi és általános ismeretterjesztő tanfolyamok	
						évi óráinak	hallgatóinak	évi óráinak	hallgatóinak
orvos	egyéb foglalkozású	száma							
5	29	789	—	7	189	—	—	1.344	257
3	18	608	1	84	143	100	9	2.151	1.029
6	20	562	5	64	38	468	72	1.432	266
8	17	719	—	116	105	—	—	2.540	2.902
7	21	522	1	60	199	196	11	1.938	1.771
11	39	941	2	99	62	220	28	2.318	2.194
9	38	1.308	3	106	329	318	74	4.774	3.110
7	52	1.060	8	125	70	782	102	3.709	3.180
5	43	1.110	5	34	252	470	81	1.243	987
3	39	1.236	9	54	59	812	90	2.275	1.009
4	15	461	2	50	29	160	58	1.225	951
5	4	48	1	2	27	80	10	80	28
11	20	520	3	7	17	312	39	366	134
7	24	597	2	14	99	160	19	483	237
91	**379**	**10.481**	**42**	**822**	**1.618**	**4.078**	**593**	**25.878**	**18.055**
4	24	394	—	3	476	—	—	195	88
21	81	2.294	1	8	1.450	80	16	499	227
7	15	1.188	1	16	710	94	17	805	457
6	10	188	1	6	85	60	15	304	204
6	27	112	—	15	103	—	—	1.260	404
21	64	658	1	28	179	80	12	2.089	743
3	4	88	—	—	51	—	—	—	—
3	6	21	—	2	20	—	—	120	50
4	7	85	—	3	105	—	—	120	74
1	4	56	—	—	48	—	—	—	—
3	9	418	—	—	269	—	—	—	—
9	17	77	1	7	76	80	15	318	224
7	37	326	—	—	181	—	—	—	—
1	8	104	—	2	88	—	—	40	32
1	2	244	—	3	157	—	—	60	56
2	3	64	—	3	63	—	—	200	90
4	9	104	—	—	127	—	—	—	—
3	14	239	—	3	134	—	—	50	76
1	2	36	—	—	26	—	—	—	—
2	11	68	—	—	77	—	—	—	—
9	39	345	—	—	380	—	—	—	—
4	8	152	—	3	130	—	—	190	72
65	221	4.834	4	76	3.003	314	60	5.152	2.123
57	180	2.427	1	26	1.932	80	15	1.098	674
122	**401**	**7.261**	**5**	**102**	**4.935**	**394**	**75**	**6.250**	**2.797**
213	**780**	**17.742**	**47**	**924**	**6.553**	**4.472**	**668**	**32.128**	**20.852**
3.080	**7.098**	**171.439**	**348**	**3.456**	**57.239**	**28.373**	**6.625**	**199.182**	**122.293**

szólnunk a kitünően megszervezett és rendkívül biztató arányokban fejlődő iskolánkívüli népművelésről, amelynek alapjait újabban — nem említve a háború előtti, kisebb körű és hatóerejű szervezéseket — az 1922. évi 123.500. számú vallás- és közoktatásügyi miniszteri rendelet fektette le. Ennek a nagyszabású újjászervezésnek a főcélja az volt, hogy az iskolánkívüli népművelés különféle ügyeit a kultuszminisztérium központi intézkedése alatt egységes, tervszerű és rendszeres vezetésben egyesítse. Ennek értelmében az iskolánkívüli népművelést a törvényhatóságonkint alakított Népművelési Bizottságok intézik, a népművelő tevékenységnek pedig az ismeretterjesztő előadások és a népművelési tanfolyamok az eszközei; ez utóbbiak lehetnek: *a)* analfabéta tanfolyamok, *b)* elemi ismeretterjesztő és *c)* általános ismeretterjesztő tanfolyamok.

Az iskolánkívüli népművelés Nagy-Budapest területére vonatkozó legutóbbi (1935. évi) és legfontosabb adatait a 32. sz. táblán közöljük.[1]) Adataink elsősorban arról tanuskodnak, hogy a népművelés eszközei most már tekintélyes számmal állanak a népművelési tevékenység rendelkezésére és ezen a téren a fejlődés is igen számottevő; a dalkörök, a népházak, a közkönyvtárak és a vetítőgépek száma — ha több évet tekintünk át — nagyarányban gyarapodott. A fent említett rendelet eredetileg 1500 népkönyvtárt létesített; az itt számbavett közkönyvtárak száma azóta legalább 50%-kal nagyobbodott; a vetítőgépek száma öt év alatt 85%-os növekedést mutat.

Szembeötlő a népművelési előadók számának erős gyarapodása; öt évi időköz távlatában a következő adatokat látjuk:

	összes száma	A népművelési előadók közül				
		tanító	tanár	lelkész	orvos	egyéb foglalkozású
1930-ban	20.259	8.985	1.907	2.487	2.310	4.570
1934-ben	25.577	11.329	2.119	3.258	2.706	6.165
1935-ben	29.707	13.204	2.443	3.882	3.080	7.098

Az összes népművelési előadók száma eszerint 1930-tól 1935-ig 47%-kal növekedett; ezek közül a tanítók gyarapodási száma 47%, a lelkészeké pedig 56%. Ha csupán egy esztendei (az 1935. évi) növekedést szemléljük, ez is 16%-ot jelent az összes előadók, külön 19%-ot pedig a lelkészek sorában. Az előadók között egyébként 45% tanítót, 8% tanárt, 13% lelkészt, 10% orvost és 24% egyéb foglalkozású egyént találunk.

Az ismeretterjesztő előadások száma 1930-ban 93.525, 1934-ben 114.255 s legutóbb 171.439 volt; az 1935. évi gyarapodás tehát 50%-nak, az öt évi fejlődés pedig 83%-nak felel meg.

---

[1]) Az itt közölt adatokat (a tanulmányunk eddigi során közölt adatoktól eltérőleg) nem a Központi Statisztikai Hivatal, hanem a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium iskolánkívüli népművelési osztálya gyüjti egybe évenkint az említett Népművelési Bizottságok útján; az adatokat azonban a Magyar Statisztikai Évkönyv is közli évente.

Az analfabéta tanfolyamok száma és résztvevőinek száma meglehetősen hullámzik; az utóbbi évben a megtartott előadási órák és a hallgatók száma mintegy kétszeresét tette az előző (1934.) évinek.

Kimutatásaink a műkedvelői előadások (ünnepélyek) számát is feltüntetik; ezek száma 1930-ban 11.199 volt; a legutóbbi adat pedig éppen ötszöröse ennek.

Jelentős, sőt egyenesen meglepő a fejlődés az elemi és általános ismeretterjesztő *tanfolyamok* körében. Az erre vonatkozó adatok, ha az utóbbi öt öt évet tekintjük, a következő fejlődést mutatják:

	Az ismeretterjesztő tanfolyamok összes száma	évi óráinak száma	hallgatóinak száma
1930-ban	1.306	55.392	33.429
1934-ben	2.081	108.643	75.856
1935-ben	3.456	199.182	122.293

Ha az 1935. év adatait az 1930. évi adatokhoz arányítjuk, a nevezett tanfolyamok számánál 165%-nyi (több mint másfélszeres), az évi órák és a hallgatók számánál 260—265%-nyi (tehát három és félszeres) növekedést látunk, ami kétségtelen jele a népművelés intenzív fejlődésének és az általános műveltség ezúton való széleskörű terjedésének. Különösen a legutóbbi (1935.) év mutat fel ezen a téren jelentős eredményt, amennyiben ebben az évben 66%-kal nőtt az ismeretterjesztő tanfolyamok s ezzel párhuzamosan 83%-kal az évi órák és 61%-kal a résztvevő hallgatók száma.

Budapesten az ismeretterjesztő előadások száma az utolsó három év alatt erősen fejlődött (az 1932. évi 5.571-ről az 1935. évi 10.481-re), de az ismeretterjesztő *tanfolyamok* száma ennél még nagyobb ütemű gyarapodást mutat; különösen feltűnő ez a tanfolyamok hallgatóinak számánál; 1930-ban mindössze csak 2101 hallgató volt részt ezeken a tanfolyamokon, míg legutóbb ennek a számnak a nyolc és félszeresét láthattuk a népművelési bizottság jelentésében.

Budapest környékén a népművelési tevékenység fejlettségére mutat az előadók nagy száma: a Nagy-Budapesten működő előadóknak felénél nagyobb része a környékre jut. A Nagy-Budapesten tartott ismeretterjesztő előadásoknak is 41%-a a környékre esik. A műkedvelői előadások (ünnepélyek) nagy száma pedig épen feltűnő a környéken. Ezzel szemben az analfabéta-tanfolyamok kevésbbé találtak teret a környéken és az ismeretterjesztő *tanfolyamok* elterjedtsége is — különösen ami a hallgatók számát illeti — még sok kívánnivalót hagy maga után.

Végeredményben Nagy-Budapestnek az ország népművelési tevékenységében való részesedése nem marad el a közoktatási élet más ágaiban való részesedésétől. Az országban működő előadók közül 8·6% Nagy-Budapestre jut (figyelembe kell vennünk, hogy Budapesten az előadók $^1/_3$ része tanár),

az ismeretterjesztő előadások számában 10·3%, az analfabéta tanfolyamokéban 13·5% s ezek óráinak számában 15·8% Nagy-Budapest részesedése. Ez utóbbi téren Nagy-Budapest népművelésének — az analfabétizmus csökkenő aránya mellett — nem is lehetnek nagyobb feladatai ; annál nagyobb szerepük van és lehet még az ismeretterjesztő *tanfolyamoknak*, amelyek országos számában Nagy-Budapest tekintélyes aránnyal — *26·7%-kal* — részesedik és a hallgatók számát tekintve is jelentős (17·0%) a részesedése.

Ezen a téren is azonban az aránytalanul nagyobb hányad Budapestre jut ; az 1935. évi adatok szerint ugyanis a Nagy-Budapesten tartott népművelési (ismeretterjesztő) tanfolyamok évi óráinak számából 80%, a tanfolyam hallgatóinak számából pedig 87% a fővárosi népművelési tevékenységre jut.

Magyar Tudományos Akadémia
Könyvtára 55329/1951. sz.

Felelős kiadó: dr. Illyefalvi I. Lajos.